

การศึกษาราชสีห์กับสัญลักษณ์ทางธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา
**THE STUDY OF LION AND DOCTRINAL SYMBOLS
IN BUDDHIST SCRIPTURES**

นายอนุศักดิ์ ปัญญาบุตร

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๐

การศึกษาราชสีห์กับสัญลักษณ์ทางธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

นายอนุศักดิ์ ปัญญาบุตร

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๐

**THE STUDY OF LION AND DOCTRINAL SYMBOLS
IN BUDDHIST SCRIPTURES**

MR. ANUSUK PANJABUTE

**A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for The Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)**

**Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand**

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับ
วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชา พระพุทธศาสนา

.....

(พระศรีสิทธิมนี)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ

(พระมหากฤษณะ ตรุโณ)

..... กรรมการ

(พระมหาสมจินต์ สมุมาปญฺโญ)

..... กรรมการ

(ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร)

..... กรรมการ

(ดร.พิสิฐ เจริญสุข)

..... กรรมการ

(นายรังสี สุทนต์)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระมหาสมจินต์ สมุมาปญฺโญ ประธานกรรมการ

ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร กรรมการ

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาราชสีห์กับสัญลักษณ์ทางธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา
ผู้วิจัย : นายอนุศักดิ์ ปัญญาบุตร
ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)
คณะกรรมการผู้ควบคุมวิทยานิพนธ์
: พระมหาสมจินต์ สมมาปญฺโญ
ป.ธ.๕, ศบ.บ., พธ.ม., Ph.D.(Buddhist Studies)
: ดร. สมทิทธิพล เนตรนิมิตร ป.ธ.๕ พธ.ม. Ph.D.
สำเร็จการศึกษา : ๒๕ ตุลาคม ๒๕๕๐

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาราชสีห์กับสัญลักษณ์ทางธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

จากการศึกษาพบว่า ราชสีห์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนามี ๔ ชนิด ๑. ดิณสีห์ ๒. กภาพสีห์ ๓. ปันฑุสีห์ ๔. ไกรสรสีห์ ไกรสรราชสีห์เป็นพญาราชสีห์ที่มีฤทธิ์มากที่สุดในบรรดราชสีห์ทั้ง ๔ ชนิด ตามคติความเชื่อของชาวพุทธในอดีตชาติของพระพุทธเจ้าพระนามว่า โคดม พระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน เคยเสวยพระชาติเป็นราชสีห์ ๑๐ ครั้ง

คัมภีร์อรรถกถาสะทอนภาพให้เห็นเรื่องราวของราชสีห์ที่มีต่อพระโพธิสัตว์ พระสาวก และอดีตชาติของพระภิกษุบางรูปได้อย่างเป็นรูปธรรม การนำกิริยาทางอันสง่างามของราชสีห์ มาเปรียบเทียบกับบุคลิกลักษณะของผู้มีบุญวาสนา เช่น พระมหาบุรุษมีพระหनुจุกางของราชสีห์ และมีพระดำเนินงามดุจราชสีห์ แสดงให้เห็นว่าราชสีห์เป็นสัตว์ชั้นสูง มีอำนาจ มีความสะอาด รักความสงบและสันโดษ คำอุปมาอุปไมยล้วนชี้ให้เห็นว่า ราชสีห์เป็นสัญลักษณ์และแบบอย่างของการประมาदनของมนุษย์ได้อย่างสมบูรณ์

ด้านประติมากรรม จิตรกรรม รูปปั้นและภาพวาดของราชสีห์ตามศาสนสถานที่สำคัญทางศาสนามากมาย เช่น ในวัดคลองแห อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา พงงาน

ประติมากรรม รูปราชสีห์ตั้งอยู่ แสดงถึงคตินิยมที่ว่าราชสีห์มีอำนาจ สามารถปกป้อง
คุ้มครองศาสนสถานได้

หน่วยงานของรัฐบาลไทยในปัจจุบัน ก็ได้นำเอาราชสีห์มาเป็นตราสัญลักษณ์
ของกระทรวง ได้แก่ กระทรวงกลาโหม และกระทรวงมหาดไทย อันแสดงถึงคติความเชื่อ
ในเรื่องราชสีห์ที่ได้รับอิทธิพลจากคติทางศาสนาทั้งฝ่ายฮินดูและพุทธ

เพราะฉะนั้น ราชสีห์จึงเป็นเหมือนสัญลักษณ์แห่งความดี ที่ยังมีอิทธิพลต่อ
แนวคิดของชาวพุทธ ที่ถูกสืบทอดมาจากอดีตอันยาวนานสู่ปัจจุบัน และคงอยู่ และจะมีคติ
นิยมนี้อยู่ในสังคมไทยตราบนานเท่านาน

Thesis Title : The Study of Lion and the Doctrinal Symbols in
Buddhist Scriptures.

Researcher : Mr. Anusak Panjabute

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisor Committee

: Phramaha Somjin Sammāpañño Pali IX., B.A., (Edu.),
M.A. (Bud.), Ph.D.

: Dr. Samiddhipol Netnimit Pali IX, M.A., Ph.D.

Date of Graduation : 25 October 2007

ABSTRACT

This thesis aim at studying the king of lions and the Doctrinal Symbols in the Buddhist Scriptures.

From the study, it is found that in the Buddhist Scriptures there are four kinds of the kings of lions, namely : Tiṅṣasīha, Kālasīha, Panḍusīha and Kraisarasīha. The last one is of very colossal power. According to the Buddhist viewpoints and beliefs, in Gotama Buddha's past life, He used to be born as the king of lions for ten times.

The commentary scriptures concretely reflected the story of the king of lions towards the Buddha- Would-Be, the disciples and the past births belonging to some monks. To compare the dignified and beautiful movement possessed by the king of lion with the characteristics possessed by the meritorious persons such as the great man with the chin like that of the king of lions; and with the beautiful movement like that of the king of lions, show clearly that the lion is the animal of high class, power, cleanness, peace and content.

The comparisons clearly show that the king of lions is the complete symbol and pattern of the human beings, and self measurement.

Regarding the sculptural arts, paintings, Statues and drawn pictures of the religiously important places such as at Wat klong Hair, Hard Yai District, Songkhla Province, it is found that the sculptural arts, in the form of the king of lions was situated there, This clearly shows the popular revelation that the king of lions is very powerful and able to protect and keep in order the religious places.

The offices of the present Thai government have brought the king of lions to be the symbol of the Ministry of Defence and the Ministry of Interior, This shows clearly that the revelation of belief in the king of lions is the influential form and the religious revelation both in Hinduism and Buddhism.

Therefore, the king of lion is just like the symbol of goodness which is still influential to the Buddhist's point of views continually from the long past periods of time up to the present one. It is still in existence and will be prevalent in the Thai societies forever.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลงได้ด้วยความช่วยเหลือจากหลายๆ ท่าน ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณพระมหาสมจินต์ สมุมาปญฺโณ ป.ธ.๘ Ph.D. รองอธิการฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งเป็นประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ดร. สมิตธิพล เนตรนิมิตร อาจารย์ที่ได้กรุณาให้คำแนะนำ และสละเวลาตรวจแก้ไขวิทยานิพนธ์ด้วยดีตลอดมา

ในการทำวิทยานิพนธ์ ได้อาศัยข้อมูลจากพระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬา เตปิฎก ๒๕๐๐ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๘ อรรถกถาฎีกา ภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และอรรถกถาแปล ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัยชุด ๘๑ เล่ม ๒๕๒๕ เป็นหลักในการค้นคว้าข้อมูลสนับสนุนการเขียนงานวิจัยนี้

ขอขอบพระคุณนายสมเพลิน ชนะพจน์ นักศึกษาปริญญาโทร่วมชั้น ที่ได้ช่วยค้นคว้าข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ภาษาบาลี ทั้งช่วยแปลข้อมูลที่ยังมิได้มีการแปลไว้เป็นภาษาไทย ขอกราบขอบพระคุณรองศาสตราจารย์ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร ที่ช่วยกรุณาตรวจแก้บทคัดย่อภาษาอังกฤษ พร้อมทั้งเจ้าหน้าที่ห้องสมุดบัณฑิตวิทยาลัย บรรณารักษ์ห้องสมุด รพ.ศิริราช และอาจารย์อีกหลายท่านที่ได้ให้ความสะดวก

ความดีและประโยชน์ของวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ผู้วิจัยขออุทิศส่วนกุศลแด่มารดาบิดาอาจารย์ เพื่อนแพทย์ผู้ร่วมงาน ตลอดถึงผู้มีอุปการคุณของผู้วิจัยทุกท่าน

นายอนุศักดิ์ ปัญญาบุตร

วันที่ ๒๐ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๕๐

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	(๑)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(๓)
กิตติกรรมประกาศ	(๕)
สารบัญ	(๖)
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	(๘)
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย	๓
๑.๔ กำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๓
๑.๕ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๔
๑.๕.๑ เจือ สตะเวทิน	๔
๑.๕.๒ คุณษพร ไชยโรจน์	๕
๑.๕.๓ ปิยะศักดิ์ ปักโกทานัง	๕
๑.๕.๔ พฤตมาจารย์วิพุธโยคะ รัคนรังษี	๕
๑.๕.๕ พระมหาไกรวรรณ ชินทตติโย (ปุ่นจันทร์)	๖
๑.๕.๖ พระมหาวิสิษฐ์ ปญญาวฑุโน (กฤษวี)	๖
๑.๕.๗ เสถียร โกเศศ	๗
๑.๕.๘ ส. พลายน้อย	๗
๑.๕.๙ สมเพลิน ชนะพจน์	๗
๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย	๘
๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๘
บทที่ ๒ ภาพลักษณ์ของราชสีห์ในพระพุทธศาสนา	๘
๒.๑ ความหมายของราชสีห์	๘

๒.๒	ประเภทและลักษณะของราชสีห์	๑๑
๒.๒.๑	ตำนานเกี่ยวกับราชสีห์	๑๓
๒.๒.๒	ตำนานนรสีห์ในอียิปต์	๑๔
๒.๒.๓	ตำนานราชสีห์ในพม่า	๑๔
๒.๒.๔	ตำนานราชสีห์ในประเทศไทย	๑๕
๒.๓	คำอุปมาอุปไมยที่เกี่ยวกับชื่อราชสีห์ในพระพุทธศาสนา	๑๗
๒.๓.๑	อุปมาพระพุทธเจ้าด้วยพญาราชสีห์	๑๗
๒.๓.๒	อุปมาด้วยบุคคลผู้มีปัญญา	๑๘
๒.๓.๓	อุปมาด้วยบุคคลผู้ไม่มีความเพียร	๑๙
๒.๓.๔	อุปมาด้วยบุคคลผู้บริโภคเศษอาหาร	๒๑
๒.๓.๕	อุปมาด้วยบุคคลผู้มีปัญญากว้างขวาง	๒๑
๒.๓.๖	อุปมาด้วยบุรุษสี่หะ	๒๑
๒.๓.๗	อุปมาพระสูตรด้วยท่าที่องอาจดังพญาราชสีห์	๒๓
บทที่ ๓	ราชสีห์ในฐานะสัญลักษณ์ทางธรรม	๒๖
๓.๑	การบันลือสีหนาทของราชสีห์ที่หมายถึงบุคคลและหลักธรรม	๒๖
๓.๑.๑	พระพุทธเจ้ากับการบันลือสีหนาท	๒๖
๓.๑.๒	พระสารีบุตรกับการบันลือสีหนาท	๒๘
๓.๒	ราชสีห์กับลักษณะของมหาบุรุษ	๒๘
๓.๒.๑	ลักษณะของราชสีห์ในอนุพยัญชนะ ๘๐ ประการ	๒๙
๓.๒.๒	ลักษณะของราชสีห์ในมงคล ๑๐๘ ประการ	๒๙
๓.๓.	ความสัมพันธ์ของพระโพธิสัตว์กับราชสีห์	๓๐
๓.๔	สิกขาบทของภิกษุ ; ห้ามภิกษุฉันทเนื้อราชสีห์	๕๕
บทที่ ๔	อิทธิพลเกี่ยวกับราชสีห์ที่มีต่อสังคมไทย	๕๗
๔.๑	อิทธิพลของราชสีห์ในวรรณคดี	๕๗
๔.๑.๑	ด้านประเพณี	๕๗
๔.๑.๒	ด้านด้านการศึกษา	๕๘
๔.๑.๓	ด้านปฏิมากรรม	๖๐
๔.๑.๔	ด้านสถาปัตยกรรม	๖๑

๔.๑.๕ ด้านจิตรกรรม	๖๒
๔.๒ การใช้ราชสีห์เป็นสัญลักษณ์	๖๒
๔.๒.๑ ความเป็นมาของการใช้ราชสีห์เป็นตราสัญลักษณ์	๖๓
๔.๒.๒ กระจงที่ใช้ราชสีห์เป็นตราสัญลักษณ์	๖๔
บทที่ ๕ สรุปและข้อเสนอแนะ	๖๖
๕.๑ สรุปผลวิจัย	๖๖
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๖๘
บรรณานุกรม	๖๕
ภาคผนวก	๗๓
ประวัติผู้วิจัย	๗๕

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

การใช้อักษรย่อ

ในวิทยานิพนธ์นี้ ผู้วิจัยได้อ้างอิงข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๐๐ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๕ อรรถกถาและฎีกา ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อรรถกถาภาษาไทยจะใช้ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย ชุด ๕๑ เล่ม พ.ศ. ๒๕๒๕ และคัมภีร์ที่เกี่ยวข้องเรียงตามคัมภีร์ ดังนี้

๑) คัมภีร์พระไตรปิฎก

ใช้ระบบการอ้างอิง เล่ม/ข้อ/หน้า ตัวอย่าง วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๕/๒๑ หมายถึง วินัยปิฎก มหาวิภังค์ พระไตรปิฎก เล่มที่ ๑ ข้อที่ ๑๕ หน้า ๒๑ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๕ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๐๐/๑๖๐ หมายถึง ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค พระไตรปิฎก เล่มที่ ๑๑ ข้อที่ ๒๐๐ หน้า ๑๖๐ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๕

อักษรย่อ

ชื่อคัมภีร์

วิ.มหา. (บาลี)	=	วินัยปิฎก มหาวิภังค์ (ภาษาบาลี)
วิ.มหา. (ไทย)	=	วินัยปิฎก มหาวิภังค์ (ภาษาไทย)
ที.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค (ภาษาไทย)
ที.ปา. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค (ภาษาไทย)
ม.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ (ภาษาไทย)
ม.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปณณาสก์ (ภาษาไทย)
ม.อุ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปรปณณาสก์ (ภาษาไทย)
อง.เอกก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย เอกก-ติกนิบาต (ภาษาไทย)
จุ.ธ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก จุททกนิกาย ธรรมบท (ภาษาไทย)

๒) คัมภีร์อรรถกถาและฎีกา

ใช้ระบบการอ้างอิง เล่ม/ชื่อ/(ถ้ามี) หน้า ตัวอย่าง ขุ.ชา.อ. (บาลี) ๒/๑๔๒/๓๒๘ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หมายถึง ขุททกนิกาย ชาตอฎฐกถา เล่มที่ ๒ ชื่อที่ ๑๔๒ หน้า ๓๒๘ ที.สี. ฎีกา. (บาลี) ๑/๔๐๓/๕๕๔ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หมายถึง ทีฆนิกาย ลินตอุปปกาสินี สีลกขนุทธกฏีกา เล่มที่ ๑ ชื่อที่ ๔๐๓ หน้า ๕๕๔.

อักษรย่อ

ชื่อคัมภีร์

ขุ.ชา.อ. (บาลี)	=	ขุททกนิกาย ชาตอฎฐกถา (ภาษาบาลี)
ขุ.ชา.อ. (ไทย)	=	ขุททกนิกาย ชาตอรรถกถา (ภาษาไทย)
ที.สี. ฎีกา. (บาลี)	=	ทีฆนิกาย ลินตอุปปกาสินี สีลกขนุทธกฏีกา (ภาษาบาลี)
ที.ปา.ฎีกา. (บาลี)	=	ทีฆนิกาย ลินตอุปปกาสินี ปาฎีกวคฎีกา (ภาษาบาลี)
ส. ฎีกา. (บาลี)	=	สยัตตนิกาย ลินตอุปปกาสินี สยัตตฎีกา (ภาษาบาลี)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ราชสีห์ในคัมภีร์พุทธศาสนามีชื่อว่า สีหะ ซึ่งหมายถึง สิงโต^๑ เป็นสัตว์ป่าหิมพานต์ซึ่งมีอำนาจสูงสุด และในภาษาไทยได้นำคำว่า สิงห์ ที่มาจากภาษาบาลีมาใช้เรียกราชสีห์ สัตว์สี่เท้าชนิดนี้ได้รับการยกย่องว่าเป็นเจ้าแห่งสัตว์สี่เท้าทั้งปวง มีพลังอันเยี่ยมเปี่ยมด้วยอำนาจ ดังที่ปรากฏในสิงคาลชาดก^๒ ใจความย่อว่า ราชสีห์ได้บันลือสีหนาททำให้สัตว์ชนิดอื่นตกใจกลัวและวิ่งหนีไป

ในคัมภีร์โลกทีปกสาร^๓ ได้พรรณนาเกี่ยวกับราชสีห์ไว้ว่า ราชสีห์จัดเป็นสัตว์สี่เท้า และเป็นสัตว์ประเสริฐ เช่นเดียวกับคัมภีร์โลกบัญญัติที่กล่าวไว้ว่า พญาราชสีห์ครองความเป็นใหญ่ของพวกสัตว์ดิรัจฉานสี่เท้า^๔

ส่วนในไตรภูมิพระร่วง มีการพรรณนาสัตว์ทั้งหลายที่ถือกำเนิดปฏิสนธิด้วยโยนิ ๔ อย่าง^๕ ราชสีห์จัดอยู่ในกำเนิดชลาพูชโยนิ หมายถึง สัตว์เกิดในครรภ์ (มดลูก) เช่นเดียวกับ ช้าง ม้า วัว ควาย^๖ คติความเชื่อเรื่องราชสีห์ของศาสนาฮินดูและพุทธศาสนามี

^๑ T.W. Rhys & William S. Pali - English Dictionary, The Pali Text Society, Oxford, 1992, P. 714.

^๒ จุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๔/๖๓.

^๓ พระสังฆราชเมธีกร, **โลกทีปกสาร**, แปลโดย น.อ. (พิเศษ) เข้ม ประพัฒน์ทอง, (กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วน สามัญชนิตินุกุล สหประชาพาณิชย์, ๒๕๒๕), หน้า ๔๖ และหน้า ๔๗.

^๔ พระสังฆราชเมธีกร, **โลกบัญญัติ**, แปลโดย ศาสตราจารย์ นาวาอากาศเอก (พิเศษ) เข้ม ประพัฒน์ทอง ป.ร.๕, อ.ด. (กิตติมศักดิ์), (กรุงเทพฯ : หจก. โรงพิมพ์อักษรไทย (น.ส.พ. ฟ้ามืองไทย), ๒๕๒๘, หน้า ๕๓.

^๕ ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๓๖/๒๕๓., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๕๒/๑๕๑.

^๖ พระครูสังวรสมาธิวัตร (ประเดิม โกมลโธ). **บทเรียนไตรภูมิพระร่วง**, (ธนบุรี : โรงพิมพ์ลูกกำพร้าว, ๒๕๑๐), หน้า ๒๗- ๒๘.

ความคล้ายคลึงกัน ตามคติพุทธมีความเชื่อว่า พระสมณโคดมพุทธเจ้า เมื่อครั้งที่พระองค์เสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ พระองค์ได้เคยเสวยพระชาติเป็นราชสีห์ ๑๐ ครั้ง หรือ ๑๐ ชาตก ดังปรากฏในขัมพูชาตก^๓ ใจความย่อมีว่า พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพญาราชสีห์ ตีเตียนสุนัขจิ้งจอกผู้ไม่รู้ประมาณกำลังของตน ใครจะแสดงอำนาจอย่างราชสีห์จึงถูกช้างเหยียบตาย

ในสุกกรชาดก^๔ พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นราชสีห์ ยอมยกชัยชนะให้สุกกร โดยไม่ยอมต่อสู้ เพราะเกลียดคฤงที่ติดอยู่ที่ตัวสุกกร นี่ย่อมเป็นเครื่องแสดงว่าราชสีห์เป็นสัตว์ที่สะอาดไม่มัวหมอง ไม่คบหาสมาคมกับสัตว์ที่สกปรก ดังคำสอนที่ปรากฏในโคลงโลกนิติ^๕ (พระนิพนธ์ของกรมสมเด็จพระเดชาดิศร) ดังนี้ว่า

ฝูงหงส์หลงเข้าสู่	ฝูงกา
สีหราชเคียงโคนา	กลาดเกล้า
ม้าต้นระคนลา	เลวชาติ
นักปราชญ์พาลพาเต้า	สิ้นใจนงาม ๗

ดังนั้น ในทางพระพุทธศาสนาถือว่า ราชสีห์มีบทบาทและความสำคัญต่อคติความเชื่อของชาวพุทธเป็นอย่างยิ่ง ดังที่กวีได้นำเอาลักษณะที่สง่างามของราชสีห์มาเปรียบเทียบกับลักษณะของมหาบุรุษ ๓๒ ประการ^๖ และในทางโลกมีการใช้คำศัพท์ที่ว่า สีหบัญชร หมายถึง หน้าต่างของผู้มีอำนาจดังราชสีห์ ดังที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้เสด็จออกมหาสมาคม ณ สีหบัญชร พระที่นั่งอนันตสมาคม เมื่อวันที่ ๕ มิถุนายน ๒๕๔๕ เนื่องในมหามงคลวโรกาสฉลองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี เพื่อให้ประชาชนทุกหมู่เหล่าได้เข้าเฝ้าฯ รับเสด็จและชื่นชมพระบารมีพร้อมใจกันถวายความจงรักภักดี

^๓ บ.ช. (ไทย) ๒๗/๑๓๗-๑๔๐/๑๘๕.

^๔ บ.ช. (ไทย) ๒๗/๕-๖ / ๖๓.

^๕ อ่างใน นเรศมันต์ เพชรนาจักร, “การศึกษาวิเคราะห์หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาและวิธีการสอนในโคลงโลกนิติ, “อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑), หน้า ๑๗๒.

^๖ คูรายละเอียดใน ที.ป. (ไทย) ๑๑ /๒๐๐ /๑๖๐.

นอกจากนี้แล้วในด้านทางการทหาร กระทรวงกลาโหมยังใช้รูปราชสีห์ และ พญาชสีห์มาทำเป็นตราสัญลักษณ์ อันแสดงถึงคติความเชื่อในเรื่องราชสีห์ที่ได้รับอิทธิพล จากคติทางศาสนา

แนวคิดดังกล่าวข้างต้นนั้นถือว่าเป็นสาเหตุให้ผู้วิจัยใคร่จะศึกษาเรื่องราชสีห์ กับสัญลักษณ์ทางธรรมในคัมภีร์พุทธศาสนา รวมถึงผลงานด้านภาพจิตรกรรมฝาผนัง ประติมากรรมที่ปรากฏในสถานที่สำคัญทางศาสนา อันจะนำซึ่งความรู้และความเข้าใจแก่ผู้สนใจ เป็นอย่างยิ่ง

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาภาพลักษณ์ของราชสีห์ที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนา
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาความเกี่ยวข้องของราชสีห์ในฐานะสัญลักษณ์ทางธรรม
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาอิทธิพลเกี่ยวกับราชสีห์ที่มีต่อสังคมไทย

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมีความประสงค์จะศึกษาเฉพาะเรื่องราชสีห์กับ สัญลักษณ์ทางธรรมในคัมภีร์พุทธศาสนา โดยใช้ข้อมูลจากพระไตรปิฎกภาษาบาลี - ไทย ฉบับมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อรรถกถาและฎีกา เป็นหลัก ตลอดจนจากเอกสารและ ผลงานทางวรรณกรรมอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องเป็นหนังสือประกอบ

๑.๔ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

ศัพท์ที่ผู้วิจัยกล่าวอ้างถึงในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ได้แก่
ราชสีห์ หมายถึง สัตว์ในนิยายถือว่ามีควมร้ายและมีกำลังมาก
สิงห์ หมายถึง สัตว์ร้ายในจำพวกกินเนื้อ ตัวผู้มีขนสร้อยคอ นิยมว่าเป็น
ใหญ่ในหมู่สัตว์ทั้งหลาย
สิงหาราช หมายถึง พญาราชสีห์

สิงหรา หมายถึง สิงห์, สิงห์ตัวเมีย^{๑๑}
สัญลักษณ์ หมายถึง สิ่งที่กำหนดนิยมกันขึ้นเพื่อความหมายใช้แทน
อีกสิ่งหนึ่ง เช่น ตัวหนังสือเป็นสัญลักษณ์แทนเสียงพูด^{๑๒}

ธรรม ในที่นี้ผู้วิจัยหมายเอาคำสั่งสอนทางพุทธศาสนา ได้แก่ ศีล สมาธิ
ปัญญา เป็นต้น ดังปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และปกรณ์วิเสสอื่นๆ

๑.๕ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาค้นคว้าเอกสารงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งได้มีผู้ให้
ความสนใจศึกษาในแง่มุมที่ต่างกันไป แต่ก็สอดคล้องทางหลักวิชาการ และสามารถเสริม
ความรู้แก่กันและกันได้ โดยงานวิจัยดังกล่าว มีรายละเอียด ดังนี้

๑.๕.๑ เจือ สตะเวทิน ได้เขียนไว้ในหนังสือตำรับวรรณคดี มีใจความสำคัญ
ดังนี้ว่า

ราชสีห์นั้นมิใช่คำไทย แต่เป็นภาษาสันสกฤต ราชสีห์ แปลว่า พญาสิงห์ คำ
ไทยเราใช้ว่า โตะ เฉยๆ ภายหลังได้คำจากบาลีว่า สิงหะ มาใช้รวมกันเป็นคำคู่ว่า สิงโต ใน
ภาษาไทยเราจึงมีคำเรียกสัตว์สำคัญนี้หลายคำ คือ ราชสีห์ สิงห์ และสิงโต แต่ตามรูปศัพท์
ที่ปรากฏ เรามักเขียนกันผิดไป ๒ ทาง คือ บางทีเราก็เขียนอย่างจีนแล้วเรียกว่า สิงโต
บางภาพจิตรกรก็เขียนอย่างอินเดีย เช่น รูปตรากระทงรวมมหาชาติ อย่างนี้เราเรียกเป็นสิงห์
หรือราชสีห์^{๑๓}

^{๑๑} สถาบันภาษาศาสตร์. ปทานุกรมลब्धवल्लง, (กรุงเทพฯ ๑ : โรงพิมพ์ประจักษ์การพิมพ์, ม.ป.ป.) หน้า ๕๐๔.

^{๑๒} ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมลब्धวราชนิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพฯ ๑ : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๑๖๑.

^{๑๓} เจือ สตะเวทิน, ตำรับวรรณคดี, (พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ม.ป.ป.), หน้า ๑๕๑ - ๑๕๒.

๑. ๕.๒ คุณาพร ไชยโรจน์ กล่าวถึงผลของการศึกษาคตินิยมด้านศาสนาและความเชื่อในเรื่องพญาราชสีห์ สรุปไว้ดังนี้ว่า

พญาราชสีห์ เป็นสัตว์ที่มีความสง่างามและพลังอำนาจมาก เป็นเจ้าแห่งสัตว์ป่าทั้งปวงในป่าหิมพานต์ ราชสีห์ที่มีฤทธิ์มากที่สุดเป็นราชสีห์ที่กินเนื้อเชื้อไกรสรราชสีห์ พญาราชสีห์เป็นสัตว์ที่นิยมสร้างไว้ในวัด เพราะเชื่อว่าลูกหลานในตระกูลจะมีอนาคตทางราชการที่รุ่งเรือง นอกจากนั้นยังเชื่อกันว่าราชสีห์มีอำนาจไล่ภูตผีปีศาจได้ ซึ่งจากการศึกษาปรากฏว่าพบงานประติมากรรมรูปพญาราชสีห์ที่วัดต่างๆ คือ วัดคลองแห วัดควนลัง วัดท่าแซะ^{๑๔}

๑. ๕.๓ ปิยะศักดิ์ ปักโคทานัง ได้ศึกษาเรื่องธรรมาสน์สิงห์ ได้กล่าวถึงความสำคัญของสิงห์ มีใจความที่สำคัญดังนี้ว่า

สิงห์เป็นสัตว์ที่ได้รับการยอมรับกันทั้งโลกตะวันตกและโลกตะวันออก ในการตกแต่งๆ มักจะใช้สิงห์มาร่วมด้วยเสมอ และใช้กันอยู่หลายประเทศ เช่น อินเดียใช้เป็นตราราชการ ในด้านธรรมชาติ สิงโตได้รับการยกย่องให้เป็นเจ้าป่า และในเทพนิยายก็ยังเป็นเจ้าป่า เป็นความหมายคนที่เก่งกล้าสามารถในการต่อสู้ เป็นเจ้านายใหญ่ ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกของพระมหากษัตริย์ไทย พระแท่นจะต้องปูด้วยสิงห์ไม่ได้ก็โปรดให้เขียนเป็นรูปสิงห์บนทองคำแทน^{๑๕}

๑. ๕.๔ พฤตจากรวิพิรุโษยะ รัตนรังษี ได้เขียนไว้ในหนังสือเกร็ดความรู้เรื่องราวีชีวิตมนุษย์ในวัฏจักร (สารคดีเสริมภูมิรู้ - ภูมิธรรม) พอสรุปได้ดังนี้ว่า

พระยาราชสีห์ เมื่อออกจากถ้ำไปหากินโดยลำพังในถิ่นที่เป็นโคจรแห่งตน ย่อมเยื้องกรายไปด้วยลีลา หรือลักษณะการที่องอาจ สง่างาม เพียบพร้อมไปด้วยพลังอำนาจและเขี้ยวเล็บ มองดูแล้วน่าเกรงขาม สมเป็นเจ้าป่าเจ้าเขา

---

^{๑๔} คุณาพร ไชยโรจน์, “คตินิยมและคุณค่าที่ปรากฏในงานประติมากรรมรูปสัตว์ในวัดในพระพุทธศาสนานิกายหินยาน อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา”, **ปริญาศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยทักษิณ, ๒๕๔๗).

^{๑๕} ปิยะศักดิ์ ปักโคทานัง, “ธรรมาสน์สิงห์ วัดศรีนวลแสงสว่างอารมณ์ บ้านชีทวน ตำบลชีทวน อำเภอเมืองใน จังหวัดอุบลราชธานี”, **ปริญาศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๗).

ฉะนั้น ในการเดินทางของบุคคล จำเป็นที่จะต้องเดินอย่างคนมีพิษสงในตัวเอง (ศีลปะ) อยู่บ้าง คือเมื่อรู้ว่าโลกสันนิบาสนี้มีทั้งคนดี คนชั่ว ผสมกันอยู่ ก็ต้องเรียนฝึกฝน ศิลปวิชาป้องกันตัวแต่ละประเภทและหลักการต่างๆ ให้มีติดตัวเป็นอาวุธและพิษสงไว้บ้าง^{๑๖}

๑. ๕.๕ พระมหาไถรวรรณ ชินทตฺติโย (ปฺณขันธ) ได้ทำการวิจัยบทบาทของ พระเทวทัตที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา พระเทวทัตในอดีตชาติเคยเกิดเป็นสุนัข จึงจอก สรปเรื่องย่อไว้ว่า

ในมโนชชาดก พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นราชสีห์ พระเทวทัตได้ถือ กำเนิดเป็นสุนัขจิ้งจอก ซึ่งคุ้นเคยกับราชสีห์ชื่อว่ามโนชะผู้เป็นลูกของพระโพธิสัตว์ ได้ยุให้ มโนชะไปฆ่าม้าในวังหลวงเพื่อนำมากิน ฝ่ายมโนชะแม่พระโพธิสัตว์ห้ามไว้ก็ไม่ฟัง ได้ไปที่ โรงม้า ได้ถูกนายขมังธนูช่มยิงจนถึงแก่ความตาย^{๑๗}

๑. ๕.๖ พระมหาวิสิษฐ์ ปญฺณาวฑฒโน (กฤษวี) ได้ทำการวิจัยเรื่องการศึกษา เจริญวิเคราะห์เรื่องอุปมาภพในมิลินทปัญหา มีใจความสำคัญเชิงอุปมาตอนหนึ่งว่า

ราชสีห์ถูกยกนำมาเปรียบเทียบกับพระโยคาวจรผู้ที่มีจิตบริสุทธิ์ ในวรรคที่ ๕ ได้แก่ สิวรรค โดยอุปมาว่า ราชสีห์เป็นสัตว์สะอาด ไม่มัวหมอง คำอุปมาขม หมายเอา พระโยคาวจรมีจิตบริสุทธิ์ ไม่หม่นหมอง ลักษณะที่นำมาเปรียบเทียบ จึงเป็นไปในลักษณะ ที่ปราศจากกิเลสเครื่องทำให้เศร้าหมอง และรักษาใจเสมอ^{๑๘}

^{๑๖} พุทธาจารย์วิฑูรโยคะ รัตนรังษี, เกร็ดความรู้ เรื่องราวชีวิตมนุษย์ในวัฏจักร (สารคดีส่งเสริม ภูมิรู้- ภูมิธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : โอ. เอส. พริ้นติ้งเฮ้าส์, ๒๕๓๐).

^{๑๗} พระมหาไถรวรรณ ชินทตฺติโย (ปฺณขันธ), การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของพระเทวทัตที่ ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖).

^{๑๘} พระมหาวิสิษฐ์ ปญฺณาวฑฒโน (กฤษวี), “ การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องอุปมาภพในมิลินท ปัญหา ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕).

๑. ๕.๑ เสฐียรโกเศศ ได้อธิบายไว้ในหนังสือเล่าเรื่องในไตรภูมิ มีใจความสำคัญสรุปได้ว่า

สิงห์เป็นสัตว์ที่อยู่ในพวกเดียวกันกับราชสีห์ มีฤทธิ์เดชมาก แผลดเสียงดังนำกล้ว ได้ยินไปไกลถึง ๓ โยชน์ พวกสัตว์ได้ยินเสียงต่างก็ตกใจกลัว เนื้อตัวสั่นถึงกับสลบคนรู้รูปร่างของสิงห์ดี เพราะมีรูปปั้นอยู่ตามวัดโดยมากเป็นสัตว์จำพวกเดียวกับสิงโต ซึ่งไม่มีตัวจริงอยู่ในโลกนี้ แต่เป็นสัตว์ที่มีตัวจริงอยู่ในวรรณคดีและศิลปะเท่านั้น^{๑๕}

๑. ๕.๒ ส. พลายน้อย กล่าวไว้ในหนังสือเล่าเรื่องพม่ารามัญ สรุปประเด็นสำคัญไว้ดังนี้ว่า

คติความเชื่อเรื่องสิงห์ที่นำมาตั้งตามประตูหรือปากทางเข้าวัดนี้ ปรากฏในตำนาน ชาดก นิทานต่างๆ ที่มีส่วนคล้ายคลึงกันในแต่ละประเทศ เช่น ประเทศจีน เรามักพบสิงโต หรือแม้แต่รูปสิงโตคาบดาบอยู่ตามโบสถ์ประตู วิหาร หรือแม้แต่ในพระราชวัง ต้องห้ามก็พบรูปสัมฤทธิ์สิงโตทอง โดยเชื่อว่าเป็นการป้องกันภัยอันตรายต่างๆ ยังมีความเชื่ออีกว่าสิงโตหรือราชสีห์เป็นเครื่องหมายของพระพุทธเจ้า เพราะพระพุทธเจ้าเคยประสูติเป็นราชสีห์มาแล้ว ๑๐ ครั้ง ๑๐ชาติ^{๑๖}

๑. ๕.๓ สมเพลิน ชนะพจน์ ได้ทำการวิจัยเรื่องช้างในวรรณคดีพระพุทธศาสนา พร้อมแนะนำบทบาทและความสำคัญของราชสีห์ที่มีต่อพระพุทธศาสนา และสังคมไทยสรุปใจ ความดังนี้ว่า

พระพุทธเจ้าได้รับการยกย่องว่าเป็นคชราชสีห์ (บุรุษสีหะ) เพราะทรงถือเยี่ยงอย่างราชสีห์ อาทิ พระพุทธองค์ได้ทรงเที่ยวบิณฑบาตไปตามลำดับ และไม่ทรงเลือกอาหาร คชราชสีห์ยอมแสวงหาอาหารไปตามลำดับ ไม่ช้าที่ บิณฑบาตด้านสังคม หน่วยงานของภาครัฐใช้รูปราชสีห์เป็นตราสัญลักษณ์ รวมทั้งมีคำขวัญที่ว่า ราชสีห์ คือ ผู้ภักดีต่อแผ่นดิน^{๑๗}

^{๑๕} เสฐียรโกเศศ, เล่าเรื่องในไตรภูมิ, (พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์, ๒๕๑๑), หน้า ๓๐-๓๑.

^{๑๖} ส. พลายน้อย, เล่าเรื่องพม่ารามัญ, (กรุงเทพฯ : พิมพ์คำ, ๒๕๔๔), หน้า ๑๑๓ - ๑๑๔.

^{๑๗} สมเพลิน ชนะพจน์, “ การศึกษาเรื่องช้างในวรรณคดีพระพุทธศาสนา ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสนธรรมมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘).

๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นเป็นการวิจัยทางเอกสาร (Documentary Research) ซึ่งมีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

๑.๖. ๑ เก็บรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับราชสีห์กับสัญลักษณ์ทางธรรมในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และตำราอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

๑.๖. ๒ ศึกษา แปล และวิเคราะห์ข้อมูล

๑.๖. ๓ เรียบเรียง นำเสนอผลการวิจัย

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๗. ๑ ทำให้ทราบภาพลักษณ์ของราชสีห์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธ ศาสนา

๑.๗. ๒ ทำให้ทราบความเกี่ยวข้องของราชสีห์ในฐานะสัญลักษณ์ทางธรรม

๑.๗. ๓ ทำให้ทราบอิทธิพลเกี่ยวกับราชสีห์ที่มีต่อสังคมไทย

บทที่ ๒

ภาพลักษณ์ของราชสีห์ในพระพุทธศาสนา

คัมภีร์ในทางพระพุทธศาสนา อาทิ พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา กล่าวถึงลักษณะท่าทางของราชสีห์บ้าง เปรียบเทียบผู้มีบุญกับความองอาจของราชสีห์บ้าง ชื่อพระสูตรเปรียบด้วยการบันลือของราชสีห์บ้าง ราชสีห์จึงเปรียบเสมือนภาพลักษณ์ที่ทรงไว้ซึ่งอำนาจพลังแห่งความดีและความเชื่อที่สามารถเชื่อมโยงระหว่างอดีตกับปัจจุบันได้เป็นอย่างดีสอดคล้องกับความหมายตามหลักวิชาการดังต่อไปนี้

๒.๑ ความหมายของคำว่าราชสีห์

ราชสีห์มีคำเรียกได้หลายอย่าง ผู้รู้ได้ให้ความหมายไว้ดังนี้

๑. สิงห - สิงห์ หมายถึง สัตว์ในนิยาย ถือว่ามีความดุร้ายและมีกำลัง ราชสีห์ก็เรียก

๒. คำว่า สิงโต มีความหมายได้หลายนัย คือ

๒.๑ สิงโต ชื่อสัตว์ในจินตนาการของจีน มีหน้าตาคล้าย

๒.๒ สิงโต ชื่อสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมขนาดใหญ่ชนิด Panthera Leo ในวงศ์ Felidae ซึ่งเป็นวงศ์เดียวกันกับแมว ขนาดใกล้เคียงกันกับเสือโคร่ง ตัวสีน้ำตาล ไม่มีลาย^๑

สิง เป็นภาษาบาลี หมายถึง สิงห์, เสือ^๒

สิงโต (Panthera Leo) ได้รับฉายาว่า “นักล้าจีเสา”^๓

^๑ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๒, (กรุงเทพฯ ๑ : บริษัท นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๑๓๘๖.

^๒ พระอุครคณาธิการ (ชรินทร์ สระคำ), รศ.ดร. จำลอง สารพัดนึก, พจนานุกรม บาลี - ไทย ฉบับนักศึกษา, พิมพ์ครั้งที่๒, (กรุงเทพฯ ๑ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๘๑๑.

^๓ บาร์บารา เทย์เลอร์, แผนที่ความรู้ชีวิตสัตว์ แปลโดย จารุจินต์ นกิตะภัก, (กรุงเทพฯ ๑ : บริษัทอักษรสัมพันธ์ นกิตะภัก จำกัด, ๒๕๓๕), หน้า ๓๕.

พจนานุกรม อังกฤษ ไทย นิยามความหมายคำว่าสิงโตดังนี้

๑. สิงโต, สิงห์
๒. ตราสิงโต (ที่เป็นสัญลักษณ์ของอังกฤษ)
๓. บุคคลที่ห้าวหาญ, บุคคลที่มู่ทะลุคุดัน
๔. ผู้มีชื่อเสียง, ดาวเด่นในสังคม^๔

สิงโต (**Lion, Panthera Leo**) เป็นสัตว์เลี้ยงเนื้อจัดอยู่ในตระกูลเดียวกับเสือและแมวป่าที่เรียกว่า **Felidae** มีถิ่นกำเนิดอยู่ในทวีปแอฟริกาและอินเดีย^๕

ในคัมภีร์อภิชานวรรณนา ตอนว่าด้วยสัตว์ป่ามีราชสีห์เป็นต้น มีอธิบายเรื่องราชสีห์ดังนี้

มิกินุท (มิก+อินุท) ราชสีห์, สิงโต, เจ้าแห่งสัตว์ทั้งหลาย ชื่อว่า มิกินุท
เกสรี (เกสร+อี) เกสรี ราชสีห์, สิงโต เกสระแปลว่าชฎา, ราชสีห์ชื่อว่า เกสรี
เพราะมีขนเป็นแผงเหมือนชฎา

สีห (สีห หีสาย+อ) ราชสีห์, สิงโต สัตว์ที่เบียดเบียนสัตว์ทั้งหลาย ชื่อว่า สีหะ
หรือราชสีห์ที่มีความพยายามที่จะฆ่าสัตว์ทั้งหลาย ชื่อว่า สีหะ (ส+อิหา+ณ, ลบ ณ และสระหน้า)
หรือสัตว์ที่มีความอดทน ชื่อว่า สีหะ (สห ขมน+อ, อาเทศ อ เป็น อี) ราชสีห์มีอีกหลายศัพท์
เช่น ปญจสุต, หริ^๖

ราชสีห์จัดเป็นสัตว์ประเภท ๔ เท้า เช่นกันกับ สุนัข แมว ช้าง ม้า วัว ควาย^๗
ในพระไตรปิฎก คำว่า ราชสีห์ ในสุภชาดกหมายถึงสัตว์ที่รักษาความสะอาด^๘

^๔ เขียวชัย เอี่ยมวรเมธ, พจนานุกรม อังกฤษ - ไทย ฉบับคอนโซลส์. (กรุงเทพฯ ฯ : บริษัทรวม
สาส์น (๑๙๗๗) จำกัด, ๒๕๔๓), หน้า ๖๕๗.

^๕ นายสัตวแพทย์ ปานเทพ รัตนากร, สารพัดเรื่องสัตว์ป่า, (กรุงเทพฯ ฯ : ผู้จัดการ, ๒๕๓๕), หน้า
๓๐๔.

^๖ พระมหาสมปอง มุทิโต, คัมภีร์ อภิชานวรรณนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ ฯ :
บริษัท ประชารัฐกิจภัณฑ์ จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๗๔๕.

^๗ พระเทพมุนี (วิลาส ญาณวีโร), วรรณกรรมไทย เรื่องภูมิวิลาสินี, (กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์
รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๒๗), หน้า ๑๕๘.

^๘ จุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๕-๖ /๖๓.

ส่วนพญาราชสีห์ หมายถึงสัตว์มีฤทธิ์มาก มีศักดิ์และอำนาจมาก^๕

จึงสรุปได้ว่า ราชสีห์, สีหราช, สีห, สิงห์, สีห์ หมายถึงชื่อที่เรียกสัตว์ในนิยายที่มีความดุร้าย มีกำลัง มีความองอาจ ตามคติความเชื่อของไทย หากเรียกว่า สิงโต ก็จะหมายถึงคำที่ใช้เรียกสัตว์ในจินตนาการของจีน มีหน้าตาดุร้าย รวมทั้งคำที่ใช้เป็นชื่อของสัตว์ที่เลี้ยงลูกด้วยนมขนาดใหญ่เรียกว่า Panthera Leo ในวงศ์ Felidae ในปัจจุบันนิยมเรียกกันว่า ราชสีห์ สิงห์ หรือสิงโต ซึ่งเป็นสัตว์ชนิดเดียวกัน

๒.๒ ประเภทและลักษณะของราชสีห์

ราชสีห์ในวรรณกรรมยกย่องว่าเป็นเจ้าสัตว์ป่า มีอำนาจสูงสุด มีถิ่นอาศัยอยู่ในป่าหิมพานต์ ในวรรณกรรมต่างๆ จะมีการกล่าวถึงราชสีห์บ่อยมาก ในอรรถกถา มีคำบรรยายว่า ราชสีห์ ๔ ประเภท มีดิณราชสีห์ เป็นต้น ตลอดจนลักษณะท่าทางของราชสีห์ และราชสีห์ได้รับการยกย่องว่า เป็นราชาแห่งฝูงเนื้อทั้งหมด^๖ สอดคล้องกับหลักฐานที่ปรากฏในพระวินัยปิฎกที่ว่า พระสังฆกรรมและพระวินัยยอมสง่างามด้วยคัมภีร์บริวาร เฉกเช่นเดียวกันกับไกรสรสง่างามในท่ามกลางฝูงมฤค ฉะนั้น^๗

เมื่อยกย่องคนที่มีจริยวัตรตรงดงามก็เปรียบด้วยราชสีห์ ดังที่บรรยายว่า พระสันตกายเถระผู้มีจริยวัตรอันงดงาม คือ ไม่กะนองมือและเท้า เว้นจากการบิดกาย มีอศภาพอันสงบ ลักษณะอาการดังกล่าว เหมือนกับราชสีห์ที่เข้าไปนอนในถ้ำเป็นเวลา ๗ วัน ครบ ๗ วันจึงได้ลุกขึ้นจากที่นอน หากพบว่า ที่นอนไม่เป็นระเบียบเรียบร้อย เพราะการกระดิกหาง หู และเท้า ราชสีห์ก็จะไม่ยอมลุกจากที่นอน ยอมนอนอดอาหารไปอีก ๗ วัน^๘ มีอรรถาธิบายว่า ราชสีห์เมื่อจะออกจากถ้ำต้องประกอบด้วยเหตุ ๔ ประการ คือ

๑. ถูกความมืดบีบคั้น จึงออกมาเพื่อแสงสว่าง
๒. ปวดอุจจาระ ปัสสาวะ จึงออกมาเพื่อถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ
๓. ถูกความหิวบีบคั้น จึงออกมาเพื่อหาเหยื่อ

^๕ อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๓/๕๑.

^๖ อัง.จตุกก.อ. (ไทย) ๒/๓ /๑๒๑ - ๑๒๓.

^๗ วิ.ป. (ไทย) ๘/ ๕๐๑/๗๒๑.

^๘ พุ.ธ.อ. (ไทย) ๘/๑๑๖.

๔. ถูกความสับสนรู้บีบคั้น จึงออกมาเพื่อสมสู่กัน^{๑๓}

เมื่อยกย่องคนที่มีความมั่งคั่ง มีความงดงามทางกายภาพ ก็เปรียบด้วยลักษณะของราชสีห์ ดังที่ปรากฏในลักษณะมหาบุรุษ ๓๒ ประการ^{๑๔} คำเปรียบเทียบลักษณะมหาบุรุษ ๓๒ ประการ ลักษณะที่ ๑๗ ได้แก่ ลักษณะมหาบุรุษที่มีพระวรกายทุกส่วนบริบูรณ์ คุงลำตัวท่อนหน้าของราชสีห์ มีอรรถาธิบายว่า ต้องประกอบด้วยลักษณะ ๓ ประการ คือ

๑. มีพระวรกายทุกส่วนบริบูรณ์คุงลำตัวท่อนหน้าของราชสีห์
๒. มีร้องพระปรารภเต็มเสมอกัน
๓. มีลำพระศอกกลมเท่ากันหมด^{๑๕}

ลักษณะ ๓ ประการดังกล่าว ตรงกับลักษณะมหาบุรุษข้อที่ ๑๗, ๑๘, ๒๐ ลักษณะมหาบุรุษข้อที่ ๒๒ ได้แก่ มีพระหนุดุจคางราชสีห์ ซึ่งมีคำอธิบายว่า มหาบุรุษได้ลักษณะเช่นนี้ เพราะเมื่อครั้งที่เกิดเป็นมนุษย์ได้พูดแต่ความจริง อิงธรรมและวินัย ถูกกาล และเว้นคำเพื่อเชื่อ^{๑๖}

^{๑๓} อัง.จตุกก.อ. (ไทย) ๒/๓/๑๒๒.

^{๑๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๐๐/๑๖๐ - ๑๖๓., ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๔-๓๕/๑๕-๑๖. ลักษณะมหาบุรุษ ๓๒ ประการ ได้แก่ ๑. มีพระบาทราบเสมอกัน ๒. พื้นพระบาททั้งสองมีจักรซึ่งมีกำข้างละ ๑,๐๐๐ ชี่ ๓. มีเส้นพระบาทยื่นยาวออกไป ๔. มีพระองคฺุฑิยาว ๕. มีพระหัตถ์และพระบาทอ่อนนุ่ม ๖. ฝ่าพระหัตถ์และฝ่าพระบาทมีเส้นที่ข้อพระองคฺุฑิจดกันเป็นรูปดาบ ๗. มีข้อพระบาทสูง ๘. มีพระขงษ์เรียวกุจแก่งเนื้อทราย ๙. เมื่อประทับยืนไม่ต้องน้อมพระองคฺุฑิถึงที่ทรงลูกคำถึงพระขานด้วยฝ่าพระหัตถ์ทั้งสองได้ ๑๐. มีพระอุยฐานเร้นอยู่ในฝัก ๑๑. มีพระฉวีทอง คือคล้ายทองคำ ๑๒. มีพระฉวีละเอียด จนละอองธุลีไม่อาจติดพระวรกายได้ ๑๓. มีพระโลมชาติเดียว คือ ในแต่ละขุมมีเพียงเส้นเดียว ๑๔. มีพระโลมชาติปลายงอนขึ้น คือ พระโลมชาติขอดเป็นวงเวียนขวาดังกฤษฏาสีครามเข้มคังคอกอัญชัน ๑๕. มีพระวรกายตั้งตรงคฺุพรหม ๑๖. มีพระมังสะไนที่ ๗ แห่งเต็มบริบูรณ์ ๑๗. มีพระวรกายทุกส่วนบริบูรณ์คุงลำตัวท่อนหน้าของราชสีห์ ๑๘. มีร้องพระปรารภเต็มเสมอกัน ๑๙. มีพระวรกายเป็นปริมณฑลคฺุจปริมณฑลแห่งคังไนทร ๒๐. มีลำพระศอกกลมเท่ากันตลอด ๒๑. มีเส้นประสาทบริสรพระกระยาหารได้คิ ๒๒. มีพระหนุดุจคางราชสีห์ ๒๓. มีพระทนต์ ๔๐ ชี่ ๒๔. มีพระทนต์เรียบเสมอกัน ๒๕. มีพระทนต์ไม่ห่างกัน ๒๖. มีพระเขี้ยวแก้วขาวงาม ๒๗. มีพระชิวหาใหญ่ยาว ๒๘. มีพระสุรเสียงคฺุจเสียงพรหม ๒๙. มีคฺุวงพระเนตรคําสนิท ๓๐. มีคฺุวงพระเนตรแจ่มใสคฺุจตาถูกโคเพ็งตลอด ๓๑. มีพระอุณาโลมระหว่างพระโขนงสีขาวอ่อนเหมือนนุ่น ๓๒. มีพระเศียรคฺุจประดับคฺุรอบพระพักตร์

^{๑๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๒๔/๑๘๒.

^{๑๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๓๘/๑๙๔ - ๑๙๕.

จากหลักฐานตามที่ปรากฏในคัมภีร์ดังที่กล่าวมา ทำให้ทราบได้ว่า บทบาทของราชสีห์ได้รับการยกย่องมากในทางคัมภีร์มีท่าทางองอาจ เป็นสัตว์ที่มีพลังอำนาจมาก เป็นที่หวั่นเกรงของเหล่าสัตว์น้อยใหญ่ที่อาศัยอยู่ในป่าหิมพานต์ มีประเภทและลักษณะดังนี้

จากการศึกษาคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา พบว่า ราชสีห์มี ๔ ประเภท ได้แก่

๑. ดินราชสีห์	๒. กาวราชสีห์
๓. ปันฑุราชสีห์	๔. ไกรสรราชสีห์ ^{๑๓}

ราชสีห์แต่ละประเภทมีความแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด ทั้งรูปร่างและพละกำลัง อาหารการกิน มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ดินราชสีห์ คือ ราชสีห์ที่มีกายหม่นดั่งสีปอกนกเขา รูปร่างคล้ายแม่โคกินหญ้าเป็นอาหาร

กาวราชสีห์ คือ ราชสีห์ที่มีกายดำดั่งวัวดำ กินหญ้าเป็นอาหาร

ปันฑุราชสีห์ คือ ราชสีห์ที่มีกายเหลืองดั่งใบไม้ กินเนื้อสัตว์และกินคน

ไกรสรราชสีห์ เกสรสีหะ หรือไกรสรสีหราช เป็นราชสีห์ปากแดงดุจครั้ง มีสร้อยคอแดงและขาวสลับกัน กลางหลังแต่ศีรษะถึงโคนหางเป็นรอยสามรอบสีถ้ำทองและถ้ำแก้ว เมื่อออกจากถ้ำครั้งใดก็ตั้งเท้าหลังให้เสมอกันดี แล้วเหยียดเท้าหน้ายึดกายสยายสร้อยคออย่างผึ่งผาย เมื่อตั้งตัวตรงแล้วก็จามดังสนั่นดุจเสียงฟ้าพาด เมื่อสลัดขนให้หมดผงธุลีแล้วก็แผ่นโขนและเปล่งสีหนาท ๓ ครั้งเสียงลั่นก้องไปไกลรัศมีหนึ่งโยชน์ หมู่จตุบาทและทวิบาทมีอาจดำรงตนอยู่ได้ ต่างสะอื้นตกใจกลัวจนตัวสั่นและแผ่นหนีซุกซ่อนด้วยความกลัวตาย แม้วัว ควาย ช้าง ม้าที่มนุษย์เลี้ยง เมื่อได้ยินเสียงไกรสรสีหราชแผดเสียงเมื่อใด ก็แตกตื่นเข็อกและปลอกขาด ไกรสรสีหราชเป็นราชสีห์กินสัตว์และมีอำนาจเหนือสัตว์ทั้งปวง^{๑๔}

๒.๒.๑ ตำนานเกี่ยวกับราชสีห์

ตำนานราชสีห์ในพระพุทธศาสนา ในมหาเวสสันดรชาดกไกรสรราชสีห์ มีชื่อเรียกว่า ไกรสรสีหราช มีรูปร่างใหญ่โตเหมือนโค ชอบอยู่ในถ้ำ พอตะวันบ่ายก็ออกเที่ยวหากิน ชอบแผด

^{๑๓} อัง.จตุกก.อ. (ไทย) ๒/๓ /๑๒๑.

^{๑๔} อุทัย สินธุสาร, สารานุกรมไทย, (กรุงเทพฯ ฯ : มปป.), หน้า ๓๗๖๓.

เสียงกึกก้องระงมไพเราะ^{๑๕} ถือว่าเป็นยอดแห่งราชสีห์ทั้งหมด เพราะมีกำลังเหนือกว่า วิ่งได้เร็วกว่า และกระโดดสูงกว่าราชสีห์ประเภทอื่น^{๑๖}

ในคัมภีร์ไตรภูมิโลกวินิจฉัย^{๑๗} มีราชสีห์อีกจำพวกหนึ่งนั้น ชื่อนรสีห์ หรือนรราชสีห์ คือราชสีห์ที่มีตัวเป็นคนแต่มีหน้าเป็นราชสีห์ (สีหมุโง มนุสสุสรีโร) กินเนื้อและผลไม้เป็นอาหาร มีอยู่เฉพาะในยุคที่มีพระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นเท่านั้น^{๑๘}

๒.๒.๒ ตำนานนรสีห์ในอียิปต์

มีเรื่องราว ในประเทศอียิปต์ เรียกมนุษย์สิงห์ประเภทตัวเป็นสิงห์ หน้าเป็นคนนี้ว่า สฟิงซ์ (Sphynx) จะพบอยู่ตามปิรามิดซึ่งเป็นที่ฝังศพ และตามประตูดวง กล่าวกันว่าเพื่อพิทักษ์รักษาซึ่งสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต^{๑๙}

ลักษณะของสฟิงซ์มีความแตกต่างกันระหว่างสฟิงซ์อียิปต์และกรีก สฟิงซ์มีทั้งตัวเมียและตัวผู้ สฟิงซ์ตัวเมียมีปีก ตัวผู้ไม่มีปีก สฟิงซ์ของกรีกมีปีก หัวเป็นสตรี ถ้าตัวเป็นสิงห์ส่วนอียิปต์นิยมทำเป็นสฟิงซ์ตัวผู้ไม่มีปีก และบางทีทำเป็นหัวแกะตัวผู้^{๒๐}

๒.๒.๓ ตำนานราชสีห์ในพม่า

ในหนังสือเรื่อง สัตว์หิมพานต์ มีรายละเอียดเกี่ยวกับนรสีห์ว่า นรสีห์ แปลว่า คนปนสิงห์ คือ มีร่างกายบางส่วนเป็นคน บางส่วนเป็นสิงห์ เท่าที่พบมีอยู่ ๒ แบบ อย่างแรกทำตัว

^{๑๕} พุ.ชา.(ไทย) ๒๘/๑๕๐๕/๔๘๓

^{๑๖} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทย สมัยสุโขทัย ไตรภูมิภคณา, (กรุงเทพฯ ๑ : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๔), หน้า ๗๑๐ - ๗๑๒.

^{๑๗} คัมภีร์นี้มีชื่อเรียกได้หลายชื่อ เช่น เตภูมิกถา, ไตรภูมิภคณา, ไตรภูมิโลกวินิจฉัยกถา, ไตรภูมิโลกวินิจฉัย, ไตรโลกวินิจฉัย, แต่ส่วนมากนิยมเรียกกันว่า “ไตรภูมิฉบับหลวง” พระยาธรรมปรีชา (แก้ว) แต่งเมื่อ พ.ศ. ๒๓๔๕ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

^{๑๘} พระยาธรรมปรีชา (แก้ว), ไตรภูมิโลกวินิจฉัยกถา, เล่ม ๒, (กรุงเทพฯ ๑ : กรมศิลปากร, ๒๕๒๐), หน้า ๒๕๒.

^{๑๙} ส. พลายน้อย, สัตว์หิมพานต์, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพฯ ๑ : บริษัท ดันอ้อ ๑๕๕๕ จำกัด, ๒๕๔๓), หน้า ๑๖๓.

^{๒๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๕.

เป็นมนุษย์ หัวเป็นสิงห์ อย่างที่สองทำตัวเป็นสิงห์ หัวเป็นคน แบบที่ทำตัวเป็นสิงห์หน้าเป็นคน มักจะเป็นที่นิยมกันอย่างแพร่หลาย และมีอยู่หลายชาติ ประเทศพม่าก็มีเรียกว่า มนุษย์สิงห์ ทำรูปตอนท่อนตัวเป็นสิงห์ หัวเป็นมนุษย์ใส่ชฎา^{๒๕}

เรื่องมนุษย์สิงห์หรือนรสิงห์ของพมามีนิทานเล่าว่า

เมื่อพระโสณกะกับพระอุตตระมหาเถระ ซึ่งพระเจ้าอโศกมหาราช ให้มาสอนพระพุทธศาสนาได้มาถึงเมืองสะเทิมในรามัญประเทศนั้น เผอิญเป็นเวลา นางยักษิณีเที่ยวกินเด็กที่เกิดใหม่ พระราชามหากษัตริย์และราษฎรได้รับความเดือดร้อนเป็นอันมาก พระเถระทั้งสององค์ได้ทราบเรื่องจึงจำแลงเป็น “มนุษย์สิงห์” ขึ้น ซึ่งทำให้นางยักษิณีหวาดกลัวเลยหลบหนีสาบสูญไปบ้านเมืองก็ได้รับความสุขพ้นภัยอันตรายพระราชามหากษัตริย์จึงให้ทำรูปมนุษย์สิงห์ขึ้นไว้สำหรับป้องกันภัยอันตรายแก่มหาชน ซึ่งจะเห็นประดิษฐานอยู่ตามเจดีย์และปูชนียสถานของพม่ามาจนทุกวันนี้^{๒๖}

๒.๒.๔ ตำนานราชสีห์ในประเทศไทย

ในประเทศไทยมีตำนานเล่าเรื่องเกี่ยวข้องกับราชสีห์ไว้เช่นกัน ได้แก่ ตำนานพระนอนจักรสีห์ จังหวัดสิงห์บุรี ก็ว่ามีสิงห์มาได้กับมนุษย์แล้วมีลูกชื่อ สิงหาหุ ต่อมารู้ว่าสิงห์นั้นเป็นพ่อก็อายจึงคิดฆ่าพ่อ ต่อมาได้สร้างพระนอนขึ้นเป็นการไถ่โทษบาปกรรมที่ได้ฆ่าพ่อของตน^{๒๗}

เรื่องมนุษย์สิงห์ของไทยมีเค้าโครงเรื่องได้มาจากตำนานต้นเรื่องมหาวงศ์ พงสาวดารของลังกา ที่กล่าวถึงมนุษย์ไปอยู่กับสิงห์ จนมีบุตรด้วยกัน ๒ คน คือ เจ้าสีหาหุ และน้องสาวชื่อว่า สีหสิมพลี ซึ่งทั้งสองมีร่างกายเป็นมนุษย์ แต่มีอกกับเท้าเป็นราชสีห์^{๒๘} ซึ่งตามตำนานไทยมีเรื่องเล่าว่า

ในบริเวณที่เป็นพระวิหารพระนอนจักรสีห์ในปัจจุบันนี้ แต่เดิมเป็นถ้ำของราชสีห์ตัวหนึ่ง ราชสีห์ตัวนี้ได้ลักพาลูกสาวเศรษฐีมาอยู่กับในถ้ำ จนเกิดบุตรด้วยกันคนหนึ่งให้ชื่อว่า

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๓.

^{๒๖} ส. พลายน้อย, สัตว์หิมพานต์, หน้า ๑๖๕.

^{๒๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๒.

^{๒๘} คุรยละเอียดเพิ่มเติมใน สัตว์หิมพานต์ หน้า ๑๖๐ - ๑๖๑

สิงหาพาหุ เมื่อสิงหาพาหุโตขึ้น ราชสีห์ก็พาไปเที่ยวป่าด้วยเสมอ สิงหาพาหุนี้ก็แปลกใจว่าทำไมไม่เคยเห็นหน้าพ่อ วันหนึ่งจึงถามแม่ว่าพ่อเป็นใคร แม่ก็ตอบเลียงๆ ว่า เคยเข้าไปกับใครก็ผู้นั้นแหละเป็นพ่อ สิงหาพาหุนี้ก็ละอายที่มีพ่อเป็นสัตว์ และยังรู้ว่าตายายเป็นเศรษฐีอยู่ในเมืองก็อยากจะทำแม่กลับ แต่จะต้องกำจัดราชสีห์เสียก่อน คราวหนึ่งได้โอกาสขณะที่ราชสีห์กินอาหารอยู่ในป่า สิงหาพาหุได้ลอบฟันคอราชสีห์ขาด แล้วรีบกลับไปเล่าเรื่องให้แม่ฟัง นางเสียใจมากให้สิงหาพาหุนำศพราชสีห์มาจัดการปลงศพที่โลกจันท์ (ในโลกจันท์ยังมีอยู่) เมื่อปลงศพแล้วก็อพยพไปอยู่บ้านตายาย แล้วได้ปกครองทรัพย์มรดกต่อมา ภายหลังสิงหาพาหุ ได้ฟังพระสงฆ์เทศนาถึงบาปของคนที่ฆ่าพ่อว่า เป็นอนันตริยกรรมบาปหนักที่สุด จึงคิดว่า ทำอย่างไรจึงจะพ้นบาปนั้น พระสงฆ์แนะนำให้สร้างพระพุทธรูปและสร้างวัดก็จะบรรเทาโทษไปได้บ้าง สิงหาพาหุจึงสร้างพระนอนจักรสีห์องค์นี้ขึ้น^{๒๕}

ลักษณะของนรสีห์กล่าวตามคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ราชสีห์ที่มีตัวเป็นคนแต่หน้าเป็นราชสีห์ จะมีเฉพาะเวลาที่พระพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้นในโลกเท่านั้น ตามพงศาวดารของลังกา นรสีห์มีลักษณะรูปร่างเป็นมนุษย์ แต่มือและเท้าเป็นราชสีห์ ตามตำนานของอียิปต์และกรีก มนุษย์สิงห์หรือนรสีห์มีลักษณะตัวเป็นสิงห์ หน้าเป็นมนุษย์

ตามตำนานของพม่า นรสีห์หมายถึงการจำแลงเป็นมนุษย์สิงห์โดยพระโสมเถระและพระอุตรเถระ เพื่อขับไล่นางยักษ์จิณีให้กลัวเกรงแล้วหลบหนีไป ไม่ย้อนกลับมาทำอันตรายแก่ประชาชน ตามตำนานไทยนรสีห์ไม่ได้มีลักษณะส่วนร่างกายใดๆเป็นราชสีห์ เพียงแต่มีพ่อเป็นราชสีห์

ไกรสรราชสีห์จึงเป็นสัตว์ที่มีลักษณะเด่นกว่าดิณราชสีห์ กาฬราชสีห์ และปัญจราชสีห์ รวมถึงมีพลังกำลังและมีอำนาจเหนือกว่าสัตว์หิมพานต์ทุกประเภท ตรงกันกับสิงโตหรือราชสีห์ที่มีอยู่ในปัจจุบัน จนได้รับฉายาว่าเป็นเจ้าแห่งป่า ตามหลักฐานปัจจุบันที่พบว่า ราชสีห์หรือสิงโตมีปรากฏอยู่จริง ซึ่งสอดคล้องกับลักษณะของราชสีห์ที่กล่าวถึงในวรรณกรรมพระพุทธศาสนา เพียงแต่ว่าลักษณะของราชสีห์ในวรรณกรรมย่อมมีความประหลาดพิสดารตามจินตนาการของผู้ประพันธ์ ซึ่งทำให้ผู้อ่านสามารถจินตนาการตามอย่างไร้ขีดจำกัด

^{๒๕} ส. พลายน้อย, สัตว์หิมพานต์, หน้า ๑๖๓.

๒.๓ คำอุปมาอุปไมยที่เกี่ยวกับราชสีห์ในพระพุทธศาสนา

ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา เช่น พระไตรปิฎก อรรถกถา มีการบรรยายเกี่ยวกับราชสีห์หรือกิริยาอาการที่สง่างาม ความมีพลัง และความองอาจของราชสีห์มีทั้งที่ยกมาเปรียบเทียบกับบุคคลบ้าง ที่เป็นชื่อของพระสูตรบ้าง มีความมุ่งหมายในด้านดีเสมออุปมาอุปไมยมีคำนิยามว่า

อุปมา หมายถึง สิ่งหรือข้อความที่ยกมาเปรียบเทียบ มักใช้กับอุปไมยในประโยค เช่น เรื่องนี้ฉันใด อุปไมยก็ฉันนั้น^{๓๐}

ข้อความที่ควรจะนำสิ่งอื่นมาเปรียบเทียบ สิ่งที่ควรจะนำสิ่งอื่นมาเปรียบ สิ่งที่ถูกเปรียบเทียบ หมายถึง อุปไมย^{๓๑}

ราชสีห์มีลักษณะเชิงเปรียบเทียบดังนี้

๒.๓.๑ อุปมาพระพุทธเจ้าด้วยพญาราชสีห์

พระสูตรนี้ชื่อว่า สิวสูตร เป็นเรื่องที่ว่าด้วยพญาราชสีห์ มีรายละเอียดว่าพระพุทธเจ้าตรัสกับภิกษุ เปรียบการแสดงธรรมของพระองค์กับวิธีจับเหยื่อของราชสีห์ ดังนี้

ภิกษุทั้งหลาย ในเวลาเย็น พญาราชสีห์ออกจากที่อาศัย บิณฑกชาเลื่องดูรอบ ๆ ทั้ง ๔ ทิศ บันลือสีหนาท ๓ ครั้ง แล้วพลิกไปหาเหยื่อ โดยมากสัตว์ดิรัจฉานที่ได้ฟังพญาราชสีห์บันลือสีหนาทย่อมถึงความกลัว หวาดหวั่นและสะดุ้ง สัตว์พวกที่อาศัยอยู่ในโพรงก็หลบเข้าโพรง พวกที่อยู่ในน้ำก็ดำลงในน้ำ พวกที่อยู่ในป่าก็หนีเข้าป่า พวกสัตว์ปีกก็บินขึ้นสู่อากาศ พญาช้างที่ถูกล่ามไว้ด้วยเครื่องผูกคือเชือกหนังที่มั่นคงแข็งแรง ในหมู่บ้าน ตำบล และเมืองหลวง ก็ตัดทำลายเครื่องผูกเหล่านั้น ตกใจกลัว ถ้ามูตรและกรีส^{๓๒} หนีไปทางใดทางหนึ่ง บรรดาสัตว์ดิรัจฉานทั้งหลาย พญาราชสีห์เป็นสัตว์มีฤทธิ์มากอย่างนี้ มีศักดิ์มากอย่างนี้ มีอำนาจมากอย่างนี้^{๓๓}

^{๓๐} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕, หน้า ๕๕๗.

^{๓๑} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๔๓๐.

^{๓๒} มูตร หมายถึง ปัสสาวะ กรีส หมายถึง อุจจาระ

^{๓๓} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๓/๕๑.

การแสดงธรรมของพระพุทธเจ้า มีรายละเอียดว่า

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อใดตถาคต อุบัติในโลก เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยตนเอง โดยชอบ เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะ ไปดี รู้แจ้งโลก เป็นสารถิฝีกผู้ไม่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นพระพุทธเจ้า เป็นพระผู้มีพระภาค แสดงธรรมว่า สักกายะเป็นอย่างไร สักกายสมุทัย (เหตุเกิดสักกายะ) เป็นอย่างไร สักกายนิโรธ (ความดับสักกายะ) เป็นอย่างไร สักกายนิโรธคามินีปฏิปทา (ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับสักกายะ) เป็นอย่างไร เมื่อนั้นเทวดาพวกที่มีอายุยืน มีวรรณะ มีสุขมาก สถิตอยู่ในวิมานสูงเป็นเวลานาน ฟังธรรมเทศนาของตถาคตแล้ว โดยมากย่อมถึงความกลัว หวาดหวั่น สะดุ้งว่า “ผู้เจริญทั้งหลาย ทราบมาว่า พวกเราเป็นผู้ไม่เที่ยง แต่ได้สำคัญตนว่า เที่ยง เป็นผู้ไม่ยั่งยืน แต่ได้สำคัญตนว่า ยั่งยืน เป็นผู้ไม่คงที่ แต่ได้สำคัญตนว่า คงที่ ท่านผู้เจริญทั้งหลาย พวกเราเป็นผู้ไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน ไม่คงที่ เกี่ยวเนื่องอยู่ในสักกายะ” ดังนี้ บรรดาชาวโลก พร้อมทั้งเทวโลก ตถาคตเป็นผู้มีฤทธิ์มากอย่างนี้ มีศักดิ์มากอย่างนี้ มีอานุภาพมากอย่างนี้ อย่างนั้นเหมือนกัน^{๓๔}

สีหสูตร จึงเป็นพระสูตรที่พระพุทธเจ้าทรงเปรียบเทียบพระองค์เหมือนราชสีห์ หรือ สิวะ เพราะพระองค์ทรงมีฤทธิ์มาก มีศักดิ์มาก และมีอานุภาพมาก

๒.๓.๒ อุปมาด้วยบุคคลผู้มีปัญญา

ในการทวาชเถรคาถา พระการทวาชเถระเมื่อจะบอกปริยัติธรรมและปฏิบัติธรรมแก่นุตร จึงได้กล่าวว่า ชีรชนผู้มีปัญญา ชนะมารพร้อมทั้งเสนามาร ชื่อ ชนะสงคราม ย่อมบันลือเหมือนราชสีห์บันลือที่ชอกเขา^{๓๕}

ภายิตนี้ ชี้ให้เห็นว่า ผู้มีปัญญาสามารถชนะมารและเสนามารได้ เหมือนการบันลือสีหนาทของราชสีห์ที่กึกก้องเป็นเหตุให้สัตว์ที่อยู่ในป่ามีช้าง ม้า วัว เป็นต้นเกรงกลัว วิ่งหนีไป เหมือนกับการบันลือสีหนาทของพระพุทธเจ้า ตอนที่มารเข้าไปกราบทูลพระพุทธองค์ว่าทำไม

^{๓๔} อจ. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๓/๕๒.

^{๓๕} จุ.ธ. (ไทย) ๒๖/๑๓๗/๓๖๑.

ต้องบันลือลีลาทศรราชสีห์ โดยมารคิดว่า ตนเองพอที่จะต่อสู้กับพระพุทธเจ้าได้ แต่สุดท้าย
แล้วก็พ่ายแพ้ต่อพระปัญญาของพระพุทธเจ้า^{๓๖}

ปัญญาจึงเป็นเครื่องแสดงว่าบุคคลนั้นๆ เป็นบัณฑิต มีความสามารถ ฉลาด
เช่นเดียวกันกับการบันลือลีลาทศรราชสีห์ แสดงถึงความเป็นสัตว์มีศักดิ์ใหญ่เป็นเจ้าแห่งขุนเขา
อาณาเขตของการบันลือของราชสีห์จึงมีเหนือกว่าสัตว์น้อยใหญ่ทั้งหลาย ซึ่งเป็นสิ่งบ่งชี้ความที่
ราชสีห์เป็นสัตว์มีอาณาเขตมาก ดังปรากฏในเทพนิยายว่า “พวกหงส์ก็ดี นกกระเรียนก็ดี นกยูงก็
ดี ช้างก็ดี เนื้อฟานก็ดี กลั้วราชสีห์ด้วยกันทั้งนั้น ร่างกายไม่ถือเป็นประมาณ”^{๓๗} หากไร้ปัญญาก็ไม่
ต่างกับลาที่เอาหนังราชสีห์มาคลุมตัวเอง แล้วปลอมเสียงร้องให้เหมือนราชสีห์ แต่คนที่มิปัญญา
ย่อมรู้ดีว่านั่นไม่ใช่เสียงบันลือของราชสีห์ หรือเสียงเสื่อโคร่ง เสื่อเหลียง มีหน้าซำยังเป็นการทำ
ร้ายตัวเอง จนได้รับคำตักเตือนินทา^{๓๘}

๒. ๓. ๓ อุปมาด้วยบุคคลผู้มีความเพียร

ในรัชชมลาวีมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่หญิงผู้สักการะเคารพพระพุทธเจ้า เธอ
ได้ถวายดอกไม้จึงได้เกิดเป็นเทพธิดาในสวรรค์ เธอได้ตอบคำถามพระมหาโมคคัลลานะเถระว่า

ผู้ซึ่งบุคคลที่ปราศจากความเพียรและความมาดหมายทำให้ทรงชื่นชมได้ยาก ดังราชสีห์
ซึ่งเป็นสัตว์อยู่ถ้ำ น่าเกรงขามยากที่ใครจะทำให้ชื่นชมและยากที่จะได้พบเห็น เหมือนดอก
มะเดื่อ^{๓๙}

คำอุปมาข้างต้นแสดงให้เห็นว่า ถ้าบุคคลยังขาดความเพียรและไม่มีความมุ่งมั่น ก็
ย่อมไม่ประสบความสำเร็จในกิจการน้อยใหญ่ เปรียบเช่นกับการที่จะเห็นราชสีห์ที่นอนอยู่ในถ้ำจึง
เป็นเรื่องยาก

^{๓๖} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๔๘/๑๘๓-๑๘๘.

^{๓๗} จุ. ขา. (ไทย) ๒๓/๑๐๓/๕๑.

^{๓๘} จุ. ขา. (ไทย) ๒๓/๓๓-๓๘/๘๔.

^{๓๙} จุ. ธ. (ไทย) ๒๖/๘๔๑/๕๓.

คำอุปมาด้วยบุคคลผู้ประกอบความเพียร เทียบกับลักษณะของราชสีห์ ๗ ประการ
คือ

๑. ธรรมดาราชสีห์เป็นสัตว์ขาวไม่หม่นหมอง หมดจดสะอาดฉนั้นใด, พระโยคาวจรผู้
ประกอบความเพียร ก็ต้องเป็นผู้มีจิตขาว ไม่หม่นหมอง บริสุทธิ์ผุดผ่องฉนั้นนั่น

๒. ราชสีห์มี ๔ เท้า มักเที่ยวไปด้วยลีลาฉนั้นใด, พระโยคาวจรผู้ประกอบความเพียร
ก็ต้องเป็นผู้มีอิทธิบาท ๔ เป็นเครื่องเที่ยวไปฉนั้นนั่น

๓. ราชสีห์เป็นสัตว์มีผมงอกงามมีรูปอันยิ่งฉนั้นใด, โยคาวจรผู้ประกอบความเพียร ก็
ต้องเป็นผู้มีผม กล่าวคือศีลงาม มีรูปอันยิ่งฉนั้นนั่น

๔. ราชสีห์ข้อมไม่นอบน้อมแก่สัตว์ใ้ไรๆ แม้เพราะต้องเสียชีวิตฉนั้นใด, โยคาวจรผู้
ประกอบความเพียร ก็ต้องเป็นผู้ไม่นอบน้อมแก่ใ้ใครๆ แม้เพราะจะต้องเสียชีวิต บิณฑบาต
เสนาสนะ และยาเป็นปัจฉัยแห่งคนใ้ใช้เป็นบริจารฉนั้นนั่น

๕. ราชสีห์เป็นสัตว์มีภักษามิได้ขาด ข้อมบริโภคเนื้อสัตว์ในโอกาสที่สัตว์นั้นล้มฉนั้น
แหละจนพอต้องการ มิได้เลือกบริโภคเนื้อฉนั้นใด, โยคาวจรผู้ประกอบความเพียร ก็ต้อง
เป็นผู้มีภักษามิได้ขาด มิได้เลือกตระกูลทั้งหลาย มิได้ละเรื่อนฉนั้นเข้าไปใกล้ตระกูลทั้งหลาย บริโภค
พอยังสรีระใ้เป็นไปในโอกาสเป็นที่รับโภชนะฉนั้นเอง มิได้เลือกโภชนะอันเลิศฉนั้นนั่น

๖. ราชสีห์มิได้มีภักษาหารสะสมไว้ฉนั้นใด, โยคาวจรผู้ประกอบความเพียร ก็ต้องเป็น
ผู้มีความบริโภคมิได้กระทำความสะสมไว้ฉนั้นนั่น

๗. ราชสีห์มิได้อาหารก็มิได้ฉนั้นจน ถึงได้อาหารก็มิได้โลก ไม่หมกหมุ่น ไม่ทะยานกิน
ฉนั้นใด, โยคาวจรผู้ประกอบความเพียร มิได้โภชนะก็ไม่ต้องไม่ฉนั้นจน ถึงได้โภชนะก็ไม่ต้องไม่โลก ไม่
หมกหมุ่น ไม่ทะยาน เห็นอาทินพออยู่เป็นปกติ มีปัญญาเป็นเหตุออกจากภพ บริโภคอยู่ฉนั้นนั่น^{๕๐}

จากหลักฐานข้างต้น พบว่า สัตว์ลักษณะทางธรรมที่นำไปเปรียบเทียบกับราชสีห์ คือ
อิทธิบาท สี่ ความรู้จักประมาณในการบริโภค และปัญญาของผู้ประกอบความเพียรเพื่อหลุดพ้น
จากกิเลส

^{๕๐} มหามกุฏราชวิทยาลัย, มลิตนปัญหา ฉบับแปลในมหามกุฏราชวิทยาลัย, พิมพ์ครั้งที่ ๒,
(กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๕๐๐ - ๕๐๑.

๒.๓.๔ อุปมาด้วยบุคคลผู้บริโภคเศษอาหาร

สิ่งที่ยกมาเปรียบเทียบในข้อนี้ เป็นเรื่องบ่งบอกถึงพฤติกรรมการกินของมนุษย์และของราชสีห์ ราชสีห์เป็นสัตว์กินเนื้อ แต่ไม่กักเก็บอาหาร รู้ประมาณในการกิน ดาบสทั้งหลาย ต่างก็อาศัยเศษอาหารที่เป็นเดนของราชสีห์เก็บเอามาหุงต้มดำรงชีพอยู่ในป่าเขา แต่ยังคงสำคัญตนเองผิดไปว่ากินของเหลือเดน มีคำบรรยายว่าท้าวสักกเทวราชโพธิสัตว์กล่าวตักเตือนให้เหล่าดาบสเกิดความละอาย “พวกท่านเลี้ยงชีพด้วยอาหารอันเหลือทิ้งของราชสีห์ เสือโคร่งและเนื้อร้าย ยังสำคัญตนว่า เป็นคนกินเดน”^{๔๑}

อุปมาอุปไมยนี้ยังทำให้ทราบอีกว่า ราชสีห์ถึงแม้จะกินเนื้อสัตว์อื่น แต่ก็ยังมีความเอ็นดูอยู่ คือ ไม่จับสัตว์ตัวเล็กๆ มาเป็นอาหาร จับเฉพาะสัตว์ใหญ่เท่านั้น ข้อนี้ชี้ให้เห็นว่า ราชสีห์ยังมีความเอ็นดูสัตว์ที่ค้อยกว่า เล็กกว่า แสดงว่ามันยังมีความละอายใจอยู่บ้าง

๒.๓.๕ อุปมาด้วยบุคคลผู้มีปัญญากว้างขวาง

ข้อเปรียบเทียบนี้ว่าด้วยลักษณะของราชสีห์ที่เอียงกรายออกจากถ้ำทองที่อยู่อาศัย คล้ายกับเวลาที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้พระสัพพัญญุตญาณ แล้วเสด็จออกจากพระคันชุกฎี ดังปรากฏในฎิริปัญจชาดก ใจความว่า “อนึ่ง เรารู้เวลาที่จะทำความเพียร และเพิ่มพูนประโยชน์ด้วยปัญญาทั้งหลาย เอียงอย่างอาการเอียงกรายแห่งราชสีห์ แม้ต่อไปท่านก็จะเห็นเราด้วยความสำเร็จอันนั้น”^{๔๒}

ข้ออุปมานี้แสดงถึงผู้มีปัญญากว้างขวาง รู้จักคิดก่อนที่จะทำสิ่งนั้นๆ โดยใช้ปัญญาเป็นพื้นฐาน มีความเพียรเป็นองค์ประกอบ การกระทำนั้นจึงประสบผลสำเร็จ

^{๔๑} จุ.ชา.อ. (ไทย) ๒๓/๑๒๖/๒๕๑.

^{๔๒} จุ.ชา.อ. (ไทย) ๒๓/๑๔๓/๓๔๓.

๒.๓.๖ อุปมาด้วยบุรุษสี่หะ

คำว่า สี่หะ ในที่นี้หมายถึงชื่อของพระพุทธเจ้า^{๔๓} เหตุที่นำพระพุทธเจ้ามาเปรียบเทียบกับดั่งราชสีห์ เพราะทรงถือเยี่ยงราชสีห์ ๗ ประการ คือ๑) ชำระจิตของตนให้ปราศจากมลทินโทษ

๒) เจริญอิทธิบาทให้กล้าหาญ เผ่นโผนไปในห้องอภิญญา ^{๔๔}

๓) ประพฤติตนให้งามไปด้วยจิตบริสุทธิ์ศีล ดั่งราชสีห์ซึ่งรูปทรงงดงามดุจดั่งไขว้ด้วยผ้ากำพล

๔) ไม่อ่อนน้อมต่อฆราวาสเพราะเห็นแก่ลาภสักการะ ดูราชสีห์อันกระด้างด้วยทิวี่ แม้จะเสียชีวิตก็ไม่ยอมอ่อนน้อมแก่ใคร

๕) เทียวบิณฑบาตไปตามลำดับ ไม่เลือกอาหาร ดูราชสีห์ที่ย่อมแสวงหาอาหารไปตามลำดับ มิได้ซ้ำที่

๖) ละเว้นซึ่งสันนิษิต มิได้สั่งสมเก็บไว้ฉัน เยี่ยงราชสีห์ไม่สั่งสมอาหารกินเหลือแล้วก็ทิ้งเสีย

๗) ไม่คิดรสอาหาร บริโภคเพียงเพื่อบำรุงร่างกาย จะติดด้วยอาหารนั้นหาไม่ได้^{๔๕}

ในมโนรลปุณณิ (อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก) มีการเปรียบเทียบดังนี้

๑) พระตถาคตทรงบรรลุประสัพพัญญุตญาณก็เหมือนกับราชสีห์ตรวจดูทิศทั้ง ๔

๒) เวลาที่เสด็จออกจากพระคันธกุฎี ก็เหมือนราชสีห์ออกจากถ้ำทองที่อยู่อาศัย

๓) เวลาที่เสด็จเข้าไปธรรมสภา ก็เหมือนราชสีห์สะบัดตัว

๔) การที่ทรงเหยียดอุบริยัท ก็เหมือนราชสีห์เหยียดอุทิส

๕) เวลาทรงแสดงธรรม ก็เหมือนราชสีห์แผดสีหนาท

^{๔๓} อจ. ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕๕/๑๖๕.

^{๔๔} พระเทพเวที (ประยูรค์ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพฯ ๑ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๓๘๐. อภิญญา หมายถึง ความรู้ยิ่ง, ความรู้ชั้นสูงมี ๖ อย่าง คือ ๑. อิทธิวิธี ๒. แสดงฤทธิ์ต่าง ๆ ได้ ๓. ทิพโสต ๔. ทูทิพย์ ๕. เจโตปริยญาณ ๖. ญาณที่ให้หายใจคนอื่นได้ ๗. ปุพเพนิวาสานุสสติ ๘. ญาณที่ทำให้ระลึกชาติได้ ๙. ทิพพจักขุ ๑๐. ตาทิพย์ ๑๑. อาสวักขยญาณ ๑๒. ญาณที่ทำให้อาสวะสิ้นไป

^{๔๕} สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, อุปกรณ์วรรณคดีพุทธศาสนา คู่มือพระปฐมสมโพธิกถา, (กรุงเทพฯ ๑ : ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๒๕), หน้า ๘๕ - ๘๖.

๖) การเสด็จไปบิณฑบาตอื่น ก็เหมือนการออกหาเหยื่อ^{๕๖}
นอกจากนี้แล้ว ยังได้นำราชสีห์มาเปรียบเทียบกับพุทธบริษัท ๔ ดังคำกล่าวที่ว่า
“ไม่มีสัตว์อะไรที่จะกินเนื้อราชสีห์ได้ นอกจากนอนที่เกิดในตัวราชสีห์นั่นเอง” ข้ออุปมานี้
จันใด ท่านกล่าวกันว่า ไม่มีใครจะทำลายพระพุทธศาสนาได้ นอกจากพุทธบริษัทเองจันนั้น^{๕๗}

แม้ลักษณะการนอนของราชสีห์ พระพุทธเจ้าได้ตรัสแก้ปัญหาทั้งหลาย ว่าด้วยการ
นอน ๔ แบบ การนอนอย่างราชสีห์มีอธิบายว่า พญาราชสีห์ยอมนอนตะแคงขวา ซ้อนเท้า
เหลื่อมเท้า สอดหางเข้าระหว่างโคนขา มันตื่นขึ้นยืดกายส่วนหน้าแล้วเหลียวดูกายส่วนหลัง ถ้ามัน
เห็นกายผิดปกติหรือไม่ปกติอย่างไรไป มันยอมเสียใจด้วยเหตุนั้น แต่ถ้าไม่เห็นอะไรผิดปกติ มัน
ยอมดีใจ นี้เรียกว่า นอนอย่างราชสีห์^{๕๘}

การนอนเหมือนราชสีห์ หรือที่เรียกว่า สีห์ไสยา คือการนอนตะแคงข้างขวา ซ้อนเท้า
เหลื่อมเท้า มีสติสัมปชัญญะ กำหนดการลุกขึ้น^{๕๙} มีคำอธิบายเพิ่มอีกว่า เมื่อซ่ายพาดไปตามลำตัว
มีอชวาซ้อนศีรษะ ไม่พลิกกลับไปมา^{๖๐} ตัวอย่าง เช่น พระพุทธรูปปางสีห์ไสยาสน์ที่วัดพระเชตุพน
วิมลมังคลาราม กรุงเทพมหานคร

๒. ๓. ๗ อุปมาพระสูตรด้วยท่าที่องอาจดังพญาราชสีห์

ในมัชฌิมนิกาย เปรียบท่าที่องอาจของพญาราชสีห์กับหลักธรรมในพระสูตร
คือ สีหนาทวรรค หมายถึงหมวดว่าด้วยการบันลือสีหนาท ในสีหนาทวรรค มีพระสูตรชื่อ
จูฬสีหนาทสูตร^{๖๑} ว่าด้วยการบันลือสีหนาทสูตรเล็ก (จูฬะ + สีหนาทะ + สูตร) และมหาสีหนาท

^{๕๖} อ.จตุตถ.อ. (ไทย) ๒/๓ /๑๒๕.

^{๕๗} พระราชธรรมมุนี (เกียรติ สุกิตติ), เกี่ยวกับอินเดีย, (กรุงเทพฯ ๗ : บริษัท วี. อินเตอร์
พรีนซ์ จำกัด, ๒๕๕๕), หน้า ๓๐.

^{๕๘} อ.จตุตถ.ก. (ไทย) ๒๑/ ๒๔๖/๓๖๖.

^{๕๙} ที.ม. ฎีกา ๑๘๕/๑๒๑๕.

^{๖๐} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๔๓.

^{๖๑} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๓๕/๑๓๓.

สูตร^{๕๒} ว่าด้วยการบันลือสีหนาทสูตรใหญ่ (มหา + สีหนาทะ + สูตร) บันลือสีหนาท หมายถึงการประกาศอย่างอาภายูที่^{๕๓}ไม่มีความเกรงกลัว ไม่คิดขัด ไม่มีเจ้าลัทธิอื่นสามารถคัดค้านได้ พระพุทธเจ้าตรัสพระวาจาด้วยท่าทีองอาจดังพญาราชสีห์ เพราะทรงมั่นพระทัยในศีล สมาธิ ปัญญา ของพระองค์^{๕๓}

สรุปใจความได้ว่า ราชสีห์กับคำอุปมาอุปไมยที่เกี่ยวข้องกับบุคคลในพระพุทธศาสนา มีความสำคัญอย่างยิ่งนั่นคือ ผู้มีปัญญาเมื่อเอาชนะมารและเสนามาร ก็เปรียบเสมือนราชสีห์ที่ บันลือสีหนาท บุคคลขาดความเพียรก็ไม่สามารถทำให้ใครชื่นชมได้ ดังราชสีห์ที่อาศัยอยู่ในถ้ำ

ราชสีห์ที่ไม่กักตุนอาหารไว้กิน ยังแสดงเรื่องความประพฤติของของคาบสีให้รู้จัก ละอาย โดยเฉพาะในเรื่องการนำเศษอาหารที่ราชสีห์ทิ้งไว้มาหุงต้มเพื่อเลี้ยงชีพ หรือแม้แต่การเอียง กรายออกจากถ้ำของราชสีห์ ย่อมชี้ให้เห็นถึงลักษณะของผู้มีปัญญากว้างขวาง เหมือนกับเวลาที่ พระพุทธเจ้าตรัสรู้พระสัพพัญญุตญาณ

พระพุทธเจ้าทรงได้พระนามว่า บุรุษสีหะ เพราะทรงมีความประพฤติเยี่ยงราชสีห์ด้วย คุณลักษณะ ๓ ประการ พระมหากัสสปะเถระเป็นแบบอย่างในเรื่องความสันโดษ คำเปรียบเทียบกับ ลักษณะของราชสีห์กับบุคคลในพระพุทธศาสนาสื่อถึงสัญลักษณ์ทางธรรมที่ควรนำมาศึกษาอย่างยิ่ง

^{๕๒} ม.นุ.(ไทย) ๑๒/๑๔๖/๑๔๑.

^{๕๓} ม.นุ.อ.(บาลี) ๑/๑๔๘/๓๔๘., ที.สี.ฎีกา (บาลี) ๑/ ๔๐๓/ ๕๕๔

บทที่ ๓

ราชสีห์ในฐานะสัญลักษณ์ทางธรรม

ราชสีห์ หรือสิงห์ สัญลักษณ์แห่งความองอาจ ความมีอำนาจได้ถูกนำมาเป็นสัญลักษณ์ไม่เฉพาะแต่ในทางธรรม ทางโลกก็ใช้ราชสีห์เป็นสัญลักษณ์เช่นกัน โดยเฉพาะในทางพระพุทธศาสนาได้นำกิริยา ท่าทาง ความองอาจ ความสง่างาม และการบันลือสีหนาทของราชสีห์มาเพื่อสื่อความหมายถึงบุคคลและหลักธรรมไว้ดังนี้

๓.๑ การบันลือสีหนาทที่หมายถึงบุคคลและหลักธรรม

คำว่า บันลือสีหนาท หมายความว่า การพูดด้วยความมั่นใจในความบริสุทธิ์ของตน^๑ เป็นการเปล่งเสียงดังก้อง โด่งดัง เลื่องลือดุจราชสีห์ เป็นที่หวั่นเกรงของเจ้าลัทธิตื่นๆ เจกเช่น การประกาศความบริสุทธิ์แห่งศีลของภิกษุในพระพุทธศาสนา

ส่วนการบันลือสีหนาทของราชสีห์ หมายเอาเฉพาะเหตุที่ว่าราชสีห์เปล่งเสียงดัง เพื่อให้สัตว์ทุกประเภทที่อ่อนแอกว่าตนหนีไป^๒ สื่อสัญลักษณ์แทนความกรุณาที่ราชสีห์มีต่อสัตว์ทุกประเภทที่มีกำลังด้อยกว่า จากนั้นราชสีห์จึงค่อยจับสัตว์กินเป็นอาหาร

๓.๑.๑ พระพุทธเจ้ากับการบันลือสีหนาท

พระพุทธเจ้า ทรงบันลือสีหนาทแก่ภิกษุทั้งหลาย ณ พระเชตวัน เป็นการแสดงการประกาศความอาจหาญในพระธรรมวินัย (พระพุทธศาสนา) โดยไม่มีความเกรงกลัว ไม่ติดขัด ซึ่งหมายถึงสมณะ ๔ จำพวก คือ

^๑ ม.นุ. (ไทย) ๑๒/๑๔๑/๑๓๔ - ๑๓๕.

^๒ ที.ปา. อ. (บาลี) ๓/๒๗/๑๒.

๑. สมณะที่ ๑ หมายถึง พระโศดาบันผู้หมดสิ้นสังโยชน์เบื้องต่ำ ๓ ประการ ไม่มีทางตกต่ำ มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า
๒. สมณะที่ ๒ หมายถึง พระสกทาคามี ผู้สิ้นสังโยชน์เบื้องต่ำ ๓ ประการ มีระคะโทสะ โมหะ เมฆบาง กลับมาสู่โลกมนุษย์คราวเดียวและจะตรัสรู้ได้
๓. สมณะที่ ๓ หมายถึง พระอนาคามี ผู้หมดสิ้นสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ ประการ เกิดในภูมิชั้นสุทธาวาสแล้ว จะนิพพานในภุมินัน
๔. สมณะที่ ๔ หมายถึง พระอรหันต์ ผู้ทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติอันไม่มีอาสวะเพราะอาสวะสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน^๓

พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงเพื่อให้เจ้าลัทธิตอื่นเห็นว่า บุคคล ๔ จำพวกเหล่านี้ มีเฉพาะในพระพุทธศาสนาในลัทธิตอื่น ๆ ไม่มี การบันลือสีหนาทในกรณีนี้หมายถึงการประกาศอย่างองอาจว่า “สมณะเหล่านี้มีในธรรมวินัยนี้เท่านั้น” ได้ชื่อว่า เป็นการบันลือที่ประเสริฐเป็นการบันลือสีหนาทที่ไม่มีความเกรงกลัว ไม่ติดขัด เพราะเจ้าลัทธิตอื่นไม่สามารถคัดค้านได้^๔

เมื่อพระโอรสของเจ้าลิจฉวีพระนามว่าสุนักขัตตะ กล่าวต่อพระพุทธเจ้าว่า ไม่มีปัญญาชั้นโลกุตตระที่ถึงความยิ่งใหญ่ อันประเสริฐ บริสุทธิ สูงสุด สามารถกำจัดกิเลสได้

พระพุทธเจ้าทรงบันลือสีหนาท คือ ตรัสอย่างองอาจว่า “สารีบุตร กำลังของตถาคต ๑๐ ประการนี้ ที่ตถาคตมีแล้วเป็นเหตุให้ปัญญาฐานะที่องอาจ บันลือสีหนาท ประกาศพรหมจักรในบริษัท”^๕

การบันลือสีหนาทของพระพุทธเจ้าในพระสูตรนี้ หมายถึง การที่พระพุทธองค์ตรัสด้วยท่าที่องอาจดังพญาราชสีห์ ไม่หวั่นเกรงผู้ใด เพราะทรงมั่นพระทัยในศีล สมาธิ ปัญญาของพระองค์^๖

ในอุทุมพริกสูตรก็เช่นกัน^๗ พระพุทธเจ้าทรงบันลือสีหนาทตรัสอย่างองอาจถึงศีล สมาธิ ปัญญาของพระองค์ เหมือนกับในมหาสีหนาทสูตร

^๓ ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๑๓๕/๓๒๓-๓๒๔.

^๔ ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๑๓๕/๓๒๖.

^๕ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๔๘/๑๔๔.

^๖ ม.ม. อ. (บาลี) ๑/๑๔๘/๓๔๘, ที.สี. ฎีกา (บาลี) ๑/๔๐๓/๔๕๔.

^๗ ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๗๕/๕๘.

๓.๑.๒ พระสารีบุตรกับการบันลือสีหนาท

เมื่อพระสารีบุตรเถระ กลับจากบิณฑบาตและฉันอาหารเช้าแล้วได้เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า กราบทูลเรื่องให้ทรงทราบว่ “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ โอรสเจ้าลิจฉวีพระนามว่า สุนักขัตตะลาสิกขาจากพระธรรมวินัยนี้ได้ไม่นาน เธอได้กล่าวในที่ประชุม ณ กรุงเวสาลี อย่างนี้ว่า สมณโคดมไม่มีญาณทัสสนะที่ประเสริฐอันสามารถ วิเศษยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์ สมณโคดมแสดงธรรมที่ประมวลมาด้วยความตริก ที่ไตร่ตรองด้วยการคั่นคิด แจ่มแจ้งได้เอง ธรรมที่พระสมณะโคดมแสดงเพื่อประโยชน์แก่บุคคล ย่อมนำไปเพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบสำหรับ บุคคลผู้ปฏิบัติตามธรรมนั้น”^๘

พระสารีบุตร เมื่อกราบทูลเรื่องที่สุนักขัตตะกล่าวต่อพระพุทธเจ้า ได้บันลือสีหนาทด้วยความเลื่อมใสยิ่งในพระพุทธเจ้าว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์เลื่อมใสในพระผู้มีพระภาคอย่างนี้ว่า ไม่เคยมี จักไม่มี และย่อมไม่มีสมณะหรือพราหมณ์ผู้อื่นซึ่งจะมีปัญญาในทาง พระสัมโพธิญาณยิ่งกว่าพระผู้มีพระภาค^๙

๓.๒ ราชสีห์กับลักษณะของมหาบุรุษ

ลักษณะของราชสีห์ นอกจากมีความเกี่ยวข้องกับลักษณะของมหาบุรุษ ยังเกี่ยวข้องกับ ลักษณะย่อยๆ หรืออนุพยัญชนะปลีกย่อยอีกด้วย กล่าวคือ ลักษณะของมหาบุรุษ ได้แก่ พระพุทธเจ้าหรือพระเจ้าจักรพรรดิ มีลักษณะ ๘๐ ประการ^{๑๐} ลักษณะหนึ่งของผู้เป็นมหาบุรุษ คือ เดินเหมือนราชสีห์ ลักษณะของราชสีห์ มีรายละเอียดดังนี้

^๘ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๔๖/๑๔๒.

^๙ ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๑๔๑/๑๐๓.

^{๑๐} อนุพยัญชนะ ๘๐ ประการ ดูในภาคผนวก

๓.๒.๑ ลักษณะของราชสีห์ในอนุพยัญชนะ ๘๐ ประการ

ลักษณะการเอียงกรายของราชสีห์ที่มีความองอาจ มีความสง่างาม ได้แก่ ไกรสร ราชสีห์วางเท้าหลังสองเท้าไว้เสมอกันบนแผ่นทอง แผ่นเงิน แผ่นแก้วมณี แผ่นแก้วผลึก และมโนลีลา อย่างใดอย่างหนึ่งแล้วเหยียดเท้าออก หดส่วนหลังของร่างกายเข้าแล้ว ยืดส่วนหน้าออกไป โกงหลังชুকอ คล้ายจะส่งเสียงเหมือนฟ้าร้อง พลังสลัดฝุ่นที่ติดอยู่ตามร่างกายออกไปชื่อว่า เอียงกราย^{๑๑}

อนุพยัญชนะ ๘๐ ประการที่เป็นปลีกย่อยของมหาบุรุษ ลักษณะของมหาบุรุษข้อที่ ๑๐ เทียบการเสด็จพระราชดำเนินของมหาบุรุษว่างดงามดุจการเดินทางของพญาราชสีห์ สื่อสัญลักษณ์ที่วัดด้วยความมีบุญวาสนา มียศใหญ่ยิ่งของพระเจ้าจักรพรรดิและพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

๓.๒.๒ ลักษณะของราชสีห์ในมงคล ๑๐๘ ประการ

รูปของพญาราชสีห์เป็นหนึ่งในรูปมงคล ๑๐๘ ประการ^{๑๒} ที่ปรากฏที่พื้นผ้าพระบาททั้งสองของพระพุทธเจ้า เป็นสื่อสัญลักษณ์ทางธรรมการแก่นำมาศึกษาภาพที่เกี่ยวข้องกับพญาราชสีห์ มีอรรถาธิบายว่า พระพุทธเจ้า เปรียบเสมือนพญาราชสีห์ ทรงประกอบด้วยพระเวสารัชชญาณ ๔ ประการ^{๑๓} เสด็จเข้าไปกลางบริษัททั้ง ๔ เพื่อทรงแสดงสังฆธรรมทั้ง ๔ ในธรรมสภา ด้วยพุทธลีลา ทรงงามรุ่งเรืองยิ่งนัก คือ พระพุทธเจ้าทรงประกอบด้วยพระเวสารัชชญาณ ๔ ไม่เกรง

^{๑๑} ส.บ.อ. (ไทย) ๓/๖ /๑๗๔.

^{๑๒} มงคล ๑๐๘ ประการ คูในภาคผนวก

^{๑๓} พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๑๖๓ เวสารัชชญาณ หมายถึง ญาณเป็นเหตุให้แก้แล้วกล้า มีอรรถาธิบายว่า พระศาสดาเจ้าไม่ทรงมองเห็นว่า ใครก็ตาม จักหักท้วงพระองค์ได้โดยชอบธรรมในฐานะเหล่านี้คือ ๑. สัมมาสัมพุทธชปฏิบัติ ท่านปฏิบัติว่าเป็นสัมมาสัมพุทธะ ธรรมเหล่านี้ท่านยังไม่รู้ ๒. จินาสาปฏิบัติ ท่านปฏิบัติว่าเป็นจินาสพ อาสวะเหล่านี้ของท่านยังไม่สิ้น ๓. อันตรายิกธรรมวาทะ ท่านกล่าวธรรมเหล่านี้ว่าเป็นอันตราย ธรรมเหล่านั้นไม่อาจก่ออันตรายแก่ผู้สอ่งเสพได้จริง ๔. นิยานิกกรรมเทศนา ท่านแสดงธรรมเพื่อประโยชน์อย่างใด ประโยชน์อย่างนั้นไม่เป็นทางนำผู้ทำตามให้เข้าถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบจริง และดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้ใน ม. มุ. (ไทย) ๑๒/๑๕๐/๑๔๘-๑๔๙., อจ. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๘/๑๓-๑๔.

กลัวอะไร ๆ ประทับอยู่กลางบริษัททั้ง ๔ ทรงแสดงสังฆกรรม ๔ ประการ^{๑๔} ด้วยความกลัวกลัวใน
ธรรม จันใด พญาราชสีห์ ก็ฉันทันนั้น ประกอบด้วยการบันลือสีหนาทของตน ไม่เกลงกลัวอะไร
เข้าไปกลางเหล่าสัตว์ทั้งหลาย ยืนอยู่สง่างามยิ่งนัก เพราะเหตุฉนั้น พระพุทธเจ้า จึงได้รับพระนาม
ว่า พญาสีหราช คำว่า สีหะ ท่านเรียกธรรมรัตนะ คำว่า ราชะ ท่านเรียกว่า พระพุทธรัตนะ

สรุปได้ว่า รูปมงคลที่ฝ่าพระบาทของพระพุทธเจ้าที่ว่าด้วยพญาราชสีห์ สื่อ
สัญลักษณ์ทางธรรม คือ เวสัารัชชญาณ ๔ ประการ ๑) สัมมาสัมพุทธปฏิญาณ ๒) จินาสวปฏิญาณ
๓) อันตรายิกกรรมวาตะ ๔) นิยานิกกรรมเทศนา สังฆกรรม ๔ ประการ มีทุกข์ เป็นต้น การแสดง
ธรรมของพระพุทธเจ้าแก่พุทธบริษัท ๔ มีความสง่างามเฉกเช่นกับที่พญาราชสีห์บันลือสีหนาท
แล้วเข้าไปท่ามกลางเหล่าสัตว์ทุกประเภท ยืนสง่างามด้วยความมองอาจ ไม่เกรงกลัวสัตว์น้อยใหญ่
พระพุทธเจ้าได้รับพระนามว่า พญาสีหราช โดยแยกคำว่า สีหะและราชะ สีหะ หมายความว่าถึง
พระธรรมรัตนะ ราชะ ใช้เป็นคำเรียกพระพุทธเจ้า

๓.๓ ความสัมพันธ์ของพระโพธิสัตว์กับราชสีห์

ในประเด็นนี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงชาดก หมายถึงเรื่องราวในอดีตชาติของพระพุทธเจ้า มี
๕๕๐ เรื่อง^{๑๕} เรื่องของพระพุทธเจ้าที่มีมาในชาติก่อนๆ ตามที่กล่าวไว้ในคัมภีร์ชื่อนี้^{๑๖} ชื่อคัมภีร์ใน
พระพุทธศาสนาส่วน ๑ ใน ๕ ส่วนที่เรียกว่า นวังกสัตตสุตตันต์^{๑๗}

^{๑๔} สังฆกรรม ๔ หรืออริยสัง ๔ หมายถึง ความจริงอันประเสริฐ คือ ๑. ทุกข์ สภาพที่ทนได้ยาก
๒. ทุกขสมุทัย เหตุเกิดแห่งทุกข์ ๓. ทุกขนิโรธ ความดับทุกข์ ได้แก่ ภาวะที่ตัดขาดดับสิ้น ๔. ทุกขนิโรธคามินี
ปฏิปทา ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ได้แก่ อริยมรรคมีองค์ ๘ หรือที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา แปลว่า ทางสาย
กลาง (พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต) พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๘๑.

^{๑๕} รองศาสตราจารย์คณีย์ ไชยโยธา, พจนานุกรมพุทธศาสตร์, (กรุงเทพฯ ฯ : โอเดียนสโตร์,
๒๕๔๓), หน้า ๑๐๔.

^{๑๖} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพฯ ฯ :
นานมีบุ๊คส์พับลิเคชัน, ๒๕๔๖), หน้า ๓๕๕.

^{๑๗} วิ.มหา.(ไทย)๑/๑๕/๒๑., อัง. จตุกก.(ไทย) ๒๑/๑๘๖/๒๖๗., อัง. ปญจก.(ไทย) ๒๒/๗๓/๑๒๓.
นวังกสัตตสุตตันต์ คำสอนของพระศาสดามีองค์ ๕ ได้แก่ ๑. สุตตะ ๒. เถยยะ ๓. เวชยกรณะ ๔. คาถา ๕. อุทาน
๖. อิติวุตตกะ ๗. ชาดก ๘. อัมภุตธรรม ๙. เวทีถล

ชาดกซึ่งเป็นส่วนประกอบอย่างหนึ่งแห่งคำสอนของพระพุทธเจ้า มีการบรรยายเกี่ยวกับอดีตชาติของพระพุทธเจ้าว่า พระองค์เคยเสวยพระชาติ (เกิด) เป็นราชสีห์ ๑๐ ครั้ง ดังปรากฏใน ๑๐ ชาดก คือ

๑) วิโรจนชาดก	พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพญาไกรสรราชสีห์
๒) สิงคาลชาดก	พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพญาราชสีห์
๓) ตูกรชาดก	พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นราชสีห์
๔) คุณชาดก	พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพญาราชสีห์
๕) ทัทธชาดก	พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพญาราชสีห์
๖) สีหโกตถชาดก	พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพญาราชสีห์
๗) มโนชชาดก	พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพญาราชสีห์
๘) มหาอุกกุสชาดก	พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพญาราชสีห์
๙) ทูททภูายชาดก	พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพญาราชสีห์
๑๐) ชัมพูกชาดก	พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพญาราชสีห์

พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพญาราชสีห์มากถึง ๙ ครั้ง เป็นราชสีห์ ๑ ครั้ง สีสัญลักษณ์ที่บ่งบอกว่าพระโพธิสัตว์แม้จะถือกำเนิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน ยังมีชาติกำเนิดที่สูงส่งกว่าสัตว์ทุกประเภทที่อยู่ในกำเนิดของตน ดังเรื่องราวในอรรถกถาชาดกต่อไปนี้

๑) วิโรจนชาดก^{๑๔}

พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระยาไกรสรราชสีห์กล่าวถึงสุนัขจิ้งจอกที่พยายามเลียนแบบตนแต่ก็ถูกช่างเหยียบถึงแก่ความตาย

พระพุทธเจ้าตรัสชาดกนี้ ทรงปรารภพระเทวทัตที่แสดงอาการอย่างพระองค์ ขณะที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน เมืองสาวัตถี เรื่องมีว่า พระเทวทัตมีมานเลื่อมแล้ว ลากสักการะก็พลอยเสื่อมไปด้วย จึงได้หาอุบายคือกราบทูลขอวัตถุ ๕ ประการ^{๑๕} กะพระพุทธเจ้า

^{๑๔} จุ.ชา.อ. (ปาตี) ๒/๑๔๓/๓๒๘- ๓๓๑.

^{๑๕} วิ. จุพ. (ไทย) ๗/๓๔๓/๒๐๐. วัตถุ ๕ ประการ ได้แก่ ๑. ภิกษุควรอยู่ป่าตลอดชีวิต ภิกษุรูปใดเข้าบ้าน ภิกษุรูปนั้นมีโทษ ๒. ภิกษุควรเที่ยววิภชาตลอดชีวิต ภิกษุรูปใดยินดีกนิมนต์ ภิกษุรูปนั้นมีโทษ ๓. ภิกษุควรถือผ้าบังสุกุลตลอดชีวิต ภิกษุรูปใดยินดีผ้าคหบดี ภิกษุรูปนั้นมีโทษ ๔. ภิกษุควรฉันปลาและเนื้อตลอดชีวิต ภิกษุรูปใดฉันปลาและเนื้อ ภิกษุรูปนั้นมีโทษ

เมื่อไม่ได้จึงได้ชวนภิกษุ ๕๐๐ รูป ลูกศิษย์ของพระอัครสาวกทั้งสองที่เพิ่งจะบวช ยังไม่ฉลาดในพระธรรมวินัย ไปยังคยาสิปประเทศ แยกหมู่กระทำสังฆกรรมในสีมาเดียวกัน

พระพุทธเจ้า ทรงทราบว่าภิกษุเหล่านั้นมีความรู้แก่กล้า ทรงส่งพระอัครสาวกทั้งสองไป พระเทวทัตเห็นพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะก็ดีใจ คิดว่า จะแสดงธรรมตลอดคืน โดยแสดงท่าทางอย่างพระพุทธเจ้า กล่าวกับพระสารีบุตรว่า พระภิกษุสงฆ์ยังไม่ว่างเหงาหาชวนอน อาศัยการแสดงธรรมของท่านก็จะเข้าใจแจ่มแจ้ง เรารู้สึกเมื่อยหลัง ขอพักผ่อนสักหน่อย แล้วก็เข้านอน

พระอัครสาวกทั้งสองได้แสดงธรรมแก่ภิกษุเหล่านั้น ให้บรรลุมรรคผลแล้วพากลับมาสู่พระเวฬุวันทุกรูป พระโกกาลิกะ เห็นวัดว่างจึงเข้าไปหาพระเทวทัตถึงที่อยู่ พูกว่า ท่านเทวทัต พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะพาภิกษุทั้งหลายกลับไปวัดเวฬุวันกันหมดแล้ว ท่านยังมีชวนอนหลับอยู่อีก แล้วก็กระตุกผ้าห่มพระเทวทัตออก ใช้ส้นเท้ากระทืบลงตรงหัวใจ จนพระเทวทัตกระอักเลือด จากนั้นมาก็อาพาธ

พระพุทธเจ้าตรัสถามพระสารีบุตรว่า สารีบุตร เวลาที่เธอพากันไป พระเทวทัตทำอะไรอยู่ ? พระสารีบุตรกราบทูลว่า พระเทวทัตเห็นข้าพระองค์ทั้งสองแล้วคิดกระทำลึลอย่างพระองค์ ครั้นแสดงท่าทางอย่างพระศาสดาแล้ว จึงถึงความพินาศใหญ่หลวง พระพุทธเจ้าตรัสว่า หาใช่แต่บัดนี้เท่านั้น ที่พระเทวทัตทำตามอย่างเราแล้วถึงความพินาศ แม้ในครั้งก่อนก็เคยถึงความพินาศมาแล้วเหมือนกัน พระสารีบุตรจึงได้กราบทูลอาราธนาให้ทรงนำเรื่องในอดีตมาแสดงดังต่อไปนี้

ในอดีตกาล พระเจ้าพรหมทัตทรงปกครองกรุงพาราณสี พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพญาไกรสรราชสีห์ อาศัยอยู่ในถ้ำทองในป่าหิมพานต์ วันหนึ่ง ออกจากถ้ำทองสะบัดกายมองดูทิศทั้ง ๔ บันลือสีหนาท และเหยาะย่างออกหาอาหาร ฆ่ากระบือใหญ่กินเนื้อแล้วลงไปดื่มน้ำที่สระมีสีเหมือนแก้วมณี มุ่งหน้าเดินไปยังถ้ำ

ครั้งนั้น สุนัขจิ้งจอกตัวหนึ่งกำลังเที่ยวหาเหยื่อ เผลอหน้ากับราชสีห์เข้าทันที จะหลีกก็ไม่ทันเสียแล้ว เลยนอนหมอบลงแทบเท้าเบื้องหน้าราชสีห์ เมื่อราชสีห์ทักว่า เจ้าจิ้งจอกมีอะไรหรือ ? จึงได้บอกไปว่า นายขอรับ ข้าพเจ้ามาจะหารับใช้ท่าน ราชสีห์กล่าวว่า ดีแล้วจงมารับใช้เราเถิด เราจะให้เจ้าได้กินเนื้อดีๆ แล้วพาสุนัขจิ้งจอกไปสู่ถ้ำทอง

ตั้งแต่นั้นมา สุนัขจิ้งจอกก็กินเนื้อราชสีห์ พอผ่าน ๒-๓ วัน ก็มีร่างกายอ้วนพี

วันหนึ่ง ราชสีห์นอนอยู่ในถ้ำ บอกให้สุนัขจิ้งจอกไปยืนบนยอดเขา หากอยากกินเนื้อช้าง ม้า กระบือ เป็นต้นที่ท่องเที่ยวอยู่ที่เชิงเขาก็ให้มาบอก เราจะฆ่าสัตว์นั้น กินเนื้ออร่อย เราจะแบ่งให้เจ้ากิน สุนัขจิ้งจอกทำอย่างราชสีห์บอกทุกประการ และได้กินเนื้อที่อร่อยอย่างอิมหัน่า หลับสำราญอยู่ในถ้ำทอง

เมื่อเวลาผ่านไป สุนัขจิ้งจอก หลงผิดคิดว่าตนเองเป็นสัตว์ ๔ เท้าเหมือนกัน แต่ทำไมต้องมาอาศัยผู้อื่นเลี้ยงชีพแจกเช่นนี้ทุกวัน นับแต่นั้นไป เราจักฆ่าช้างกินเนื้อเองบ้าง พญาราชสีห์อาศัยการแผดเสียงร้องของเราจึงฆ่าช้างได้ แล้วก็เข้าไปขอให้ราชสีห์ทำตามอย่างที่คิด

พญาราชสีห์ บอกสุนัขจิ้งจอกไปว่า สุนัขจิ้งจอกแม้เกิดในสกุลราชสีห์ก็ไม่สามารถฆ่าช้างได้ เจ้าเองก็ฆ่าช้างไม่ได้ คอยกินเนื้อที่เราฆ่าแล้วอย่างนี้ดีกว่า สุนัขจิ้งจอกไม่ฟังคำชี้แจงของราชสีห์ ยังคงรีบวิ่งเข้าซุ่มอยู่ จนในที่สุด ราชสีห์ยอมให้สุนัขจิ้งจอกนอนอยู่ที่ถ้ำทอง ตัวเองขึ้นไปที่ยอดเขา เมื่อพบช้างตกมันอยู่ที่เชิงเขา จึงได้ไปที่ประตูถ้ำแจ้งให้สุนัขจิ้งจอกทราบ

สุนัขจิ้งจอกออกจากถ้ำทอง สะบัดกาย มองดูทิศทั้ง ๔ หอน ๓ ครั้ง คิดว่า เราจะกระโดดลงตรงกระพองช้างล้มมัน แต่พลาดไปตกที่ใกล้เท้าช้าง ช้างยกเท้าขึ้นเหยียบจนกะโหลกศีรษะแตกละเอียด ช้างยังได้ถ่ายอุจจาระไว้ข้างบน ร้องก้องโกญจนาทเหล็กเข้าป่าไป

พระโพธิสัตว์เห็นเหตุการณ์เป็นไปทุกอย่าง กล่าวตำหนิสุนัขจิ้งจอกว่า สมองของเจ้าถูกทำลาย ชีวโครงก็หักพัง วันนี้เจ้าช่างรุ่งเรื่องดีแท้ ครั้นกล่าวคาถาแล้ว พระโพธิสัตว์ดำรงชีพอยู่ตลอดอายุ แล้วไปตามยถากรรม

พระพุทธเจ้าครั้งทรงนำเรื่องนี้มาแสดงแล้ว ตรัสว่าสุนัขจิ้งจอกในครั้งนั้น ได้มาเป็นพระเทวทัต ส่วนราชสีห์ ได้มาเป็นพระองค์เอง

๒) ถึงกาลขาดก^{๒๐}

พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพญาราชสีห์เห็นน้องชายทั้ง ๖ ตายเพราะความโง่เขลา จึงบันลือสีหนาทให้สุนัขจิ้งจอกหัวใจแตกตาย

พระพุทธเจ้าตรัสชาดกนี้ ทรงปรารภบุตรช่างตัดผมคนหนึ่ง (ช่างกัลบก) ขณะที

^{๒๐} พุ.ชา.อ. (บาลี) ๒/ ๑๔๒/ ๓๒๘- ๔๓๑.

พระองค์ประทับอยู่ ณ ภูฏาคารศาลา เมืองเวสาลี เรื่องมีว่า ช่างตัดผมเป็นผู้มีศรัทธาเลื่อมใสใน พระรัตนตรัย สมาทานรักษาศีล ๕ พร้อมกับปฏิบัติราชกิจถวายพระราชฯ พระราชินี พระราช กุมาร และพระราชกุมารี ตลอดจนถึงธรรมเนียมเทศนาของพระบรมศาสดาอยู่เป็นประจำ

ต่อมาวันหนึ่ง เขาได้พาบุตรชายไปทำงานในพระราชวังด้วย บุตรชายพอเห็นลูกสาว ของเจ้าลิจฉวีที่แต่งตัวด้วยเครื่องอลังการ สวยงามคูนางฟ้า ก็เกิดความรักเสน่หา พอกลับบ้าน แล้วเขาได้แต่เฝ้าถวิลหาแต่ลูกสาวของเจ้าลิจฉวี กินไม่ได้ นอนไม่หลับ หากไม่ได้นางมาเป็น ภรรยา ก็จะอดข้าวประทัง นอนชมอยู่บนเตียงจนกว่าจะตาย

แม้ว่าพ่อแม่ ญาติสนิทมิตรสหายจะปลอบประโลมให้เขากลายความรักในลูกสาว ของเจ้าลิจฉวี โดยให้เหตุผลว่าไม่เหมาะสมด้วยชาติตระกูล แต่ยังมีทางออกที่ดีคือ พ่อแม่จะหา หญิงสาวคนอื่นมาให้ เขาก็ไม่ยอมรับฟังคำเสนอแนะใดๆ อดข้าวจนร่างกายผอมโซ นอนตายอยู่ บนเตียงนั่นเอง

เมื่อบิดาเผาศพของลูกชาย คลายความเศร้าแล้ว คิดว่า เราจะเข้าไปกราบนมัสการ พระพุทธเจ้า จึงถือของหอม ดอกไม้และเครื่องลูบไล้เป็นอันมาก ไปยังป่าหาวัน เพื่อบูชา พระพุทธเจ้า ถวายบังคมแล้วนั่งที่สมควร เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสถามว่า อุบาสก วันนี้ไม่เห็นทั้ง วัน เพราะเหตุใด จึงได้กราบทูลเรื่องให้ทรงทราบ พระพุทธเจ้าตรัสว่า อุบาสก บุตรของท่าน เกิดความพอใจยิ่งในสิ่งอันไม่สมควร แล้วถึงความพินาศ หาใช่แต่บัดนี้เท่านั้น แม้ครั้งก่อน บุตร ของท่านก็ถึงความพินาศมาแล้ว อุบาสกจึงได้กราบทูลอาราธนาให้ทรงนำเรื่องในอดีตมาแสดง ดังต่อไปนี้

ในอดีตกาล พระเจ้าพรหมทัตทรงปกครองกรุงพาราณสี พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติ เป็นพญาราชสีห์ในป่าหิมพานต์ มีน้องชาย ๖ น้องหญิง ๖ ทั้งหมดอาศัยอยู่ในถ้ำทอง ที่ภูเขาเงินไม่ ไกลจากถ้ำทองก็มีถ้ำพลีซึ่งเป็นที่อยู่ของสุนัขจิ้งจอก

เมื่อพ่อแม่ของราชสีห์ทั้งหลายตายลงแล้ว ราชสีห์พี่ชาย จึงให้นางราชสีห์น้องสาว อยู่ในถ้ำทอง แล้วออกไปหาอาหารมาให้ น้อง สุนัขจิ้งจอกเห็นนางราชสีห์นั้นก็เกิดหลงรัก แต่ยังไม่ มีโอกาสตอนที่พ่อแม่ของนางราชสีห์ยังมีชีวิตอยู่ เวลาที่ราชสีห์พี่น้องทั้ง ๗ ออกไปหาอาหาร สุนัขจิ้งจอกจึงลงจากถ้ำแก้วพลี ไปยังประตูถ้ำทอง กล่าวเกี่ยวพาราณสีนางราชสีห์ให้ยอมเป็นภรรยา ของตนด้วยเล่ห์เพทุบายต่าง ๆ

นางราชสีห์ฟังคำของสุนัขจึงจอกแล้วคิดว่า สุนัขจึงจอกเป็นสัตว์เลวทรามน่า
ขยะแขยง เหมือนกับตัวจันฑาลในระหว่างสัตว์ ๔ เท้า พวกเราเป็นสัตว์ราชตระกูลชั้นสูง สุนัข
จึงจอกพุดจาเช่นนี้ไม่เหมาะสมกับเรา เรายอมตายเสียดีกว่าที่จะทนฟังถ้อยคำเช่นนี้ นางราชสีห์คิด
กลั่นใจตาย พอจุกคิดได้ก็เปลี่ยนใจ รอบอกเรื่องนี้ให้พวกพี่ๆ รู้เสียก่อนจึงจะยอมตาย

สุนัขจึงจอกเอง ครั้นไม่ได้คำตอบจากนางราชสีห์ คิดว่า นางไม่มีความเชื่อใจใน
ตัวเองเสียแล้ว เสียอกเสียใจกลับไปนอนในถ้ำแก้วผลึก ราชสีห์ผู้น้องตัวที่ฆ่าช้างได้แล้วก็นำ
เนื้อมาให้นางราชสีห์ แต่นางไม่ยอมกิน จะยอมตาย เมื่อถูกถามจึงเล่าเรื่องให้พี่พี่ ราชสีห์ผู้พี่ทั้ง ๖
ของนางราชสีห์ห้วงฆ่าสุนัขจึงจอกให้ตาย เพียงแค่คิดว่าวิ่งไปด้วยกำลังของราชสีห์ สุดท้ายก็วิ่งไป
ชนเอาถ้ำแก้วผลึกหัวใจวายตาย

เมื่อพี่ทั้ง ๖ ตายหมด นางราชสีห์จึงได้เล่าเรื่องให้ราชสีห์โพธิสัตว์ที่กลับมา
ภายหลังฟัง เมื่อราชสีห์โพธิสัตว์ถามว่า สุนัขจึงจอกมันอยู่ที่ไหน นางก็บอกว่า มันนอนอยู่
ที่กลางแจ้งใกล้ภูเขาเงิน ราชสีห์โพธิสัตว์คิดว่า ธรรมดาสุนัขจึงจอกทั้งหลายไม่มีที่อาศัยใน
กลางแจ้ง มันต้องนอนอยู่ในถ้ำแก้วผลึกแน่นอน

ราชสีห์โพธิสัตว์จึงเดินไปที่เชิงเขา พอเห็นพวกน้องๆ ตายหมดทั้ง ๖ ตัว จึงกล่าวว่า
ราชสีห์เหล่านี้คงไม่รู้หรือว่าสุนัขจึงจอกนอนในถ้ำแก้วผลึก เพราะไม่มีปัญญาตรวจสอบ จึงวิ่ง
ชนถ้ำตายเพราะความโง่ของตัวเอง

ราชสีห์โพธิสัตว์ กล่าวคาถาดำหนีน้องชายทั้ง ๖ ว่าไม่ฉลาด รีบร้อนจะฆ่า
สุนัขจึงจอก อุปมาเหมือนคนที่หีบของร้อนใส่ปากโดยไม่ทันได้พิจารณา ย่อมลวกปาก คอ ท้อง
ทำให้เสรำโศก ทำให้ลำบาก

ราชสีห์โพธิสัตว์ไม่ทำอย่างพวกน้องๆ แต่คิดหาอุบายที่จะ निकอกสุนัขจึงจอกที่นอน
อยู่ในถ้ำแก้วผลึกให้แตกตาย ได้สังเกตทางขึ้นลงของสุนัขจึงจอก แล้วมุ่งหน้าไปทางนั้น บันลือ
สีหนาท ๓ ครั้ง ทำให้อากาศกับพื้นดินมีเสียงกึกก้องเป็นอันเดียวกัน สุนัขจึงจอกนอนหวาดสะดุ้ง
หัวใจแตกตายอยู่ในถ้ำแก้วผลึกนั่นเอง

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ราชสีห์โพธิสัตว์ ครั้นสุนัขจึงจอกตายแล้ว จึงปกคลุมพวกน้องๆ ไว้ในที่แห่งหนึ่ง ต่อมาจึงแจ้งการตายของราชสีห์เหล่านั้นให้นางราชสีห์ผู้น้องรู้ ปลอบน้องให้อาศัยอยู่ในถ้ำทอง จนสิ้นชีพแล้วก็ไปตามขยถกรรม

พระพุทธเจ้าครั้นทรงนำเรื่องนี้มาแสดงแล้ว ตรัสว่า สุนัขจิ้งจอกในครั้งนั้น ได้มาเป็นบุตรช่างกลบค นางราชสีห์ได้มาเป็นกุมาริกาของเจ้าลิจฉวี น้องๆ ทั้ง ๖ ได้มาเป็นพระเถระรูปใดรูปหนึ่ง ส่วนราชสีห์ที่ใหญ่ได้มาเป็นพระองค์เอง

๓) สุกรชาดก^{๒๑}

ในวันหนึ่ง เมื่อยังมีการฟังธรรมอยู่ตลอดคืน พระพุทธเจ้าประทับยืน ณ แผ่นหิน แก้วมณี ใกล้ประตูพระคันธกุฎี ประทานสุกโตวาทแก่ภิกษุสงฆ์แล้วเสด็จเข้าพระคันธกุฎี

พระสารีบุตรถวายบังคมพระพุทธเจ้า แล้วได้ไปยังบริเวณของตน พระมหาโมคคัลลานะก็ไปยังบริเวณของตน พักเพียงครู่หนึ่งจึงมาหาพระเถระแล้วถามปัญหา พระสารีบุตรได้แก้ปัญหาก็ที่พระโมคคัลลานะถามแล้ว ๆ ได้ทำให้ชัดเจนเหมือนทำให้พระจันทร์ปรากฏบนท้องฟ้า แม้บริษัท ๔ ก็นั่งฟังธรรมอยู่

ณ บริเวณนั้น พระเถระรูปหนึ่งคิดจะเข้าพระสารีบุตร ถามปัญหาท่ามกลางบริษัท ๔ ก็กลัวคนจะรู้ว่าพระสารีบุตรเป็นพหูสูต แล้วก็จักทำการสักการะยกย่อง จึงได้ลุกจากท่ามกลางบริษัทเข้าไปหาพระเถระ ยืน ณ ส่วนข้างหนึ่ง กล่าวถามปัญหาข้อหนึ่งให้พระสารีบุตรวินิจฉัย ไม่ว่าจะโดยตรง โดยอ้อม จะติเตียน ยกย่อง ก็ยินยอม

พระสารีบุตรมองดูหลวงตาก็คิดว่า พระรูปนี้ ตั้งอยู่ในความริษยา ใจไม่รู้อะไร จึงไม่พูดกับหลวงตานั้น เพราะรู้สึกละอายใจวางพักวิชนี ลงจากอาสนะเข้าไปที่อยู่ แม้พระมหาโมคคัลลานะก็เข้าไปที่อยู่ของตนเหมือนกัน

มนุษย์ทั้งหลายพากันลุกขึ้นประกาศว่า พวกท่านจงจับหลวงตาใจร้ายนี้ ที่ทำให้

^{๒๑} จุ.ชา.อ.(บาลี) ๓/๑๕๓/๕-๑๑.

พวกเราไม่ได้ฟังธรรมอันไพเราะ แล้วก็พากันตามไป ส่วนพระเถระนั้นหนีไปตกในส้วมที่เต็มด้วยอุจจาระ ลูกขึ้นมาทั้งที่เป็นอุจจาระ พอพวกมนุษย์เห็นเช่นนั้นก็พากันรังเกียจได้ไปเฝ้าพระพุทธเจ้า

พระพุทธเจ้าทอดพระเนตรเห็นมนุษย์เหล่านั้น ตรัสถามว่า อุบาสกอุบาสิกาทั้งหลาย นอกเวลาพวกท่านพากันมาทำไม พวกมนุษย์พากันกราบทูลเนื้อความให้ทรงทราบ พระพุทธเจ้าตรัสว่า อุบาสกอุบาสิกาทั้งหลาย หลวงตานี้ผยอง ไม่รู้จักกำลังของตน ทำทัดเทียมกับผู้ที่มีกำลังมาก แล้วก็เปื้อนอุจจาระ ไม่ใช่ในครั้งนี้นะเท่านั้น แม้ครั้งก่อนภิกษุแก่ๆก็เคยผยองไม่รู้จักกำลังของตน ทำทัดเทียมผู้ที่มีกำลังมากแล้วก็เปื้อนอุจจาระ อุบาสกอุบาสิกาจึงกราบทูลให้ทรงนำเรื่องในอดีตมาแสดงดังนี้

ในอดีตกาล พระเจ้าพรหมทัตทรงปกครองเมืองพาราณสี พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นราชสีห์ อาศัยอยู่ในถ้ำภูเขาใกล้ป่าหิมพานต์ ไม่ไกลจากภูเขานั้นมีสุกรเป็นจำนวนมาก อาศัยสระแห่งหนึ่งอยู่ พวกดาบสก็อาศัยสระนั้นอยู่บนบรรณศาลา

ต่อมาวันหนึ่ง ราชสีห์ฆ่าสัตว์เป็นต้นว่ากระบือและช้างตัวใดตัวหนึ่งได้แล้ว ก็ยกกินเนื้อจนอิ่ม ลงไปสรงน้ำในถ้ำแล้วก็ขึ้นมา ขณะนั้น สุกรอ้วนตัวหนึ่งเที่ยวหาอาหารอยู่บริเวณสระน้ำ ราชสีห์เห็นสุกรอ้วน จึงคิดว่า สักวันหนึ่งเราจักกินเจ้าสุกรอ้วนตัวนี้ แต่ถ้ามันเห็นเราเพราะความกลัวมันจะไม่กลับมาอีก แล้วจึงขึ้นจากสระฝั่งตรงข้ามหลบไป

สุกรมองดูราชสีห์คิดว่า ราชสีห์พอเห็นเราก็ไม่กล้าเข้าใกล้ เพราะความกลัวจึงหนีไป วันนี้เราควรจะต้องสู้กับราชสีห์ แล้วก็ชูศิษะร้องเรียกให้ราชสีห์มาต่อสู้ กล่าวทำท้าวว่า ท่านกลัวเราหรือจึงหนีไป กลับมาต่อสู้กันเถิด

ราชสีห์พอฟังคำท้าของสุกรนั้นจึงกล่าวว่า สุกร เพื่อนรัก วันนี้เราไม่สู้กับท่าน นับจากนี้ไป ๗ วัน ค่อยมาสู้กันในที่นี้แล้วก็หนีไป สุกรรื่นเริงบันเทิงใจที่จักได้ต่อสู้กับราชสีห์ จึงเล่าเรื่องให้ญาติพี่น้องฟัง พวกญาติสุกรฟังแล้วต่างตกใจกลัวพูดขึ้นว่า เจ้าจะทำให้พวกเราฉิบหายก็คราวนี้ เจ้าไม่รู้จักกำลังของตนหวังต่อสู้กับราชสีห์ ราชสีห์จักฆ่าพวกเราทั้งให้ตาย เจ้าอย่าทำกรรมอกุศลเลย

สุกรสะดุ้งตกใจกลัว ถามพญาพิฑูว่าทำอะไรดี พญาพิฑูกรอกอุบายให้มันไปถ่ายอุจจาระของพวกคอบส แล้วเกลือกตัวเข้ากับอุจจาระเหม็น รอให้ตัวแห้งสัก ๗ วัน พอถึงวันที่ ๗ ให้มันเกลือกตัวให้ชุ่มด้วยน้ำค้ำ แล้วมารอก่อนราชสีห์มา สังเกตทิศทางลม ยืนเหนือลมราชสีห์เป็นสัตว์สะอาดแค่ได้กลิ่นตัวเหม็นก็จะขยี้ขยี้จนทำให้สุกรทันที

สุกรอ้วนได้ทำตามพญาพิฑูแนะนำ ในวันที่ ๗ ได้ไปยืนอยู่ ณ ที่นั้น ราชสีห์ได้กลิ่นตัวมันเข้ารู้ว่ามันเป็นอุจจาระ จึงกล่าวว่า สุกร เพื่อนรัก ท่านคิดชั้นเชิงดีมาก ถ้าท่านไม่เป็นอุจจาระ เราจักฆ่าท่านเสียจริงนี้ แต่บัดนี้เราจะไม่ใช่ปากกัด ไม่ใช่เท้าเหยียบตัวท่าน เราให้ท่านชนะ

เมื่อราชสีห์ยอมแพ้ยขยี้ขยี้ให้สุกรแล้ว จึงให้สุกรหนีไป แล้วก็กลับจากที่นั้นเที่ยวแสวงหาอาหาร ดื่มน้ำในสระเสร็จแล้วก็กลับเข้าถ้ำภูเขตามเดิม ฝ่ายสุกรก็บอกแก่พญาพิฑูว่ามีชัยชนะต่อราชสีห์ พญาพิฑูเหล่านั้น พากันตกใจกลัวว่าราชสีห์จะย้อนกลับมาทำร้ายพวกตนอีก จึงพากันหนีไปอยู่ที่อื่นเสีย

พระพุทธเจ้าครั้งทรงนำเรื่องนี้มาแสดง ตรัสว่า สุกรในครั้งนั้นได้มาเป็นภิกษุชรา ส่วนราชสีห์ได้มาเป็นพระองค์เอง

๔) คุณชาดก^{๒๒}

พระอนันตเถระเมื่อบวชธรรมอยู่ภายในพระราชวังของพระราชา ได้มีผู้นำผ้าสาฎกพันผืน ราคาผืนละพันมาถวายแด่พระราชา พระราชาได้พระราชทานผ้าสาฎก ๕๐๐ ผืนแก่พระเทวี ๕๐๐ นาง เหล่าพระเทวีทุกๆ นางก็เก็บผ้าสาฎกเหล่านั้นไว้ ตนเองห่มผ้าสาฎกเก่าๆ ไปเฝ้าพระราชาในตอนเช้า

พระราชชาตรีถามว่า เราให้ผ้าสาฎกราคาตั้งพันแก่พวกเจ้า เพราะเหตุไรพวกเจ้าจึงไม่ห่มผ้าเหล่านั้นมา พวกนางทูลว่า พวกตนได้ถวายผ้าเหล่านั้นแด่พระเถระไปแล้ว ทรงทราบอีกว่า พระเถระรับผ้าเหล่านั้นไว้ทั้งหมด

^{๒๒} พุ. ชา. อ. (บาลี) ๓/๑๖๓/ ๕๕- ๖๓.

พระราชาทรงกริ้วพระเถระว่า พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตจีวรเพียง ๓ ผืน พระอนนทที่เถระเห็นจักทำการค้าผ้า ท่านจึงรับผ้าไว้มากมาย เสวยพระกระยาหารเช้าเสร็จแล้ว จึงเสด็จไปพระวิหารซึ่งเป็นที่อยู่ของพระเถระ ทรงนมัสการพระเถระ แล้วประทับนั่งตรัสถามว่า พระคุณเจ้าพวกหญิงในเรือนของข้าพเจ้ายังฟังธรรมหรือเรียนธรรมในสำนักของท่านอยู่หรือ พระเถระตอบว่า ยังฟังธรรมหรือเรียนธรรมอยู่ พวกหญิงเหล่านั้นเรียนสิ่งที่ควรเรียน ฟังสิ่งที่ควรฟัง

พระราชตรัสถามต่อไปว่า พวกเธอฟังธรรมเท่านั้นหรือถวายผ้าห่มแก่พระคุณเจ้าด้วย ขอถวายพระพร วันนี้พวกหญิงเหล่านั้นได้ถวายผ้าห่มราคาหนึ่งพันประมาณ ๕๐๐ ผืน ท่านรับไว้หรือ ขอถวายพระพรอาตมารับไว้ พระคุณเจ้า พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตผ้าไว้เพียง ๓ ผืน เท่านั้นมิใช่หรือ ขอถวายพระพรถูกแล้ว โดยหลักการ พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตจีวร ๓ ผืน เท่านั้นสำหรับไว้ให้ภิกษุรูปหนึ่งใช้ แต่มิได้ทรงห้ามการรับ ที่อาตมารับผ้าห่มเหล่านั้นมาเพื่อถวายแก่ภิกษุรูปอื่นซึ่งมีจีวรเก่า

ต่อคำถามที่ว่า ภิกษุเหล่านั้นได้ผ้าจากพระเถระแล้วจักไปใช้ประโยชน์อย่างไรกับจีวรผืนเก่า พระเถระชี้แจงว่า จีวรผืนเก่าจักทำเป็นผ้าห่ม ผ้าห่มผืนเก่าจักทำเป็นฝ้านุ่ง ฝ้านุ่งผืนเก่าจักทำเป็นผ้าปูที่นอน ผ้าปูที่นอนผืนเก่าจักทำเป็นผ้าปูพื้น ผ้าปูพื้นผืนเก่าจักทำเป็นผ้าเช็ดเท้า ผ้าเช็ดเท้าผืนเก่าจักสับแล้วผสมกับดินเหนียวฉาบทาที่เสนาสนะ เพื่อเป็นการรักษาศรัทธาของผู้ถวายมิเสียไป รวมถึงของที่เขาถวายแล้วก็ถูกนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุด

พระราชาทรงชื่นชมโสมนัสยิ่งรับสั่งให้จ่ายผ้าอีก ๕๐๐ ผืนที่เก็บไว้ในพระตำหนักมาถวายพระเถระ เมื่อทรงฟังอนุโมทนาแล้ว จึงทรงนมัสการพระเถระกระทำประทักษิณ แล้วเสด็จกลับพระราชวัง

พระอนนทที่เถระก็ได้ถวายผ้าสาฎก ๕๐๐ ผืนที่ได้มาครั้งแรกแก่ภิกษุผู้มีจีวรเก่า พระเถระมีลูกศิษย์อยู่ประมาณ ๕๐๐ รูป มีภิกษุอยู่รูปหนึ่งที่คอยรับใช้ท่านอย่างใกล้ชิด ท่านจึงได้มอบผ้าสาฎก ๕๐๐ ผืนที่ได้มาครั้งหลังทั้งหมดแก่ภิกษุหนุ่มรูปนั้น เพราะเห็นว่าเหมาะสมที่สุดแล้ว แม้ภิกษุรูปนั้นก็ได้นำผ้าห่มเหล่านั้นทั้งหมด ถวายแก่ภิกษุผู้ร่วมอุปัชฌาย์ของตน

พวกภิกษุที่ได้ผ้าสาฎกเหล่านั้น ต่างก็ตัดข้อมแล้วนุ่งและห่มผ้ากาสาวะที่มีสีฉูดฉาด

กรรมกร แล้วพากันเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า นั่ง ณ ส่วนที่สมควรข้างหนึ่งกราบทูลอย่างนี้ว่า พระอริยสาวกชั้นโสดาบัน ยังมีการให้เพราะเห็นแก่หน้าอยู่หรือ พระพุทธเจ้าตรัสว่า พระอริยสาวกให้เพราะเห็นแก่หน้านั้นไม่มี พวกภิกษุกราบทูลว่า พระเถระผู้เป็นคหบดี (ธรรมกัณฐก) ซึ่งเป็นอุปัชฌาย์ของข้าพระองค์ทั้งหลาย ให้ผ้าห่ม ๕๐๐ ผืนราคาหนึ่งพันแก่ภิกษุเพียงรูปเดียว แต่ภิกษุรูปนั้นได้แบ่งผ้าที่ตนได้ให้แก่พวกข้าพระองค์

พระพุทธเจ้าตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย อานนที่ไม่ได้ให้เพราะเห็นแก่หน้า แต่ว่าภิกษุรูปนั้นมีอุปการะแก่เธอมาก เพราะฉะนั้นเธอคิดเห็นด้วยอำนาจอุปการะของผู้อุปการะแก่ตนว่าขึ้นชื่อว่า ผู้มีอุปการะเราควรทำอุปการะตอบด้วยอำนาจคุณและอำนาจการกระทำอันเหมาะสม จึงได้ให้เพราะความกตัญญูกตเวที ด้วยประการฉะนี้

แท้จริงแล้ว บัณฑิตแต่ก่อนก็ยังทำอุปการะตอบแก่ผู้มีอุปการะแก่ตนเหมือนกัน ภิกษุทั้งหลายจึงได้กราบทูลอาราธนาให้ทรงนำเรื่องในอดีตมาแสดง ดังต่อไปนี้

ในอดีตกาล พระเจ้าพรหมทัตครองราชย์สมบัติในกรุงพาราณสี พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นราชสีห์ อาศัยอยู่ในถ้ำเขา วันหนึ่ง ราชสีห์ออกจากถ้ำมาขึ้นบนยอดเขามองลงมายังเชิงเขาซึ่งมีสระใหญ่ล้อมรอบ ในที่ดอนของสระนั้นมีหญ้าเขียวอ่อนเกิดขึ้นบนหลังเปือกตมอันแห้ง กระจาย แมว สุนัขจิ้งจอก ซึ่งเป็นสัตว์เล็กต่างพากันเที่ยวและเล็มหญ้านั้นบนหลังเปือกตมแห่ง ในวันนั้น เนื้อตัวหนึ่งก็เที่ยวและเล็มหญ้านั้นเช่นกัน

ราชสีห์คิดว่า จักจับเนื้อนั้นกินเป็นอาหาร จึงกระโดดลงจากยอดเขา วิ่งไปด้วยกำลังของราชสีห์ เนื้อก็ตายส่งเสียงร้องวิ่งหนีไป ราชสีห์ก็ไม่อาจชิงความเร็วไว้ได้ จึงตกจมลงไปเหนือเปือกตมแห่ง ลุกขึ้นมาไม่ได้

ขณะนั้นเอง สุนัขจิ้งจอกตัวหนึ่งกำลังเที่ยวหาอาหาร พอเห็นราชสีห์นั้นเข้าจึงหนีไปด้วยความกลัว ราชสีห์เห็นสุนัขจิ้งจอกจึงร้องเรียกและพูดว่า พ่อมหาจำเริญสุนัขจิ้งจอกอย่าหนีเลย ฉันคิดห่อม ช่วยฉันด้วย สุนัขจิ้งจอกจึงวิ่งเข้าไปหาราชสีห์แล้วพูดว่า ข้าพเจ้าจะช่วยยกท่านขึ้นเพียงแต่ยังเกรงว่า เมื่อยกท่านขึ้นมาแล้ว ท่านจะกินข้าพเจ้า

ราชสีห์พูดว่า อย่ากลัวไปเลย ฉันไม่กินท่านหรอก แต่ฉันจะตอบแทนคุณท่าน

จงหาทางยกมันขึ้นเถิด สุนัขจึงจอกับคำปฎิญาของราชสีห์แล้ว จึงใช้เท้าทั้ง ๔ ตะกุยเลนรอบๆ ขุดเป็นลำราง ๔ ตอนของเท้าทั้ง ๔ แล้วปล่อยน้ำให้ไหลเข้าไป น้ำไหลเข้าไปทำให้เลนอ่อน ทันใดนั้น สุนัขจึงจอกจึงเข้าไประหว่างท้องของราชสีห์ ร้องบอกว่า พยายามเถิดนาย แล้วก็เอา ศีรษะคุณท้อง ราชสีห์ก็ออกกำลังกระโดดขึ้นจากหล่มวิ่งไปยืนอยู่บนบก

ราชสีห์หยุดพักเหนื่อยครู่หนึ่ง จึงลงไปชำระโคลนตามอบน้ำในสระ พอหายเหนื่อยแล้ว จึงฆ่ากระบือได้ตัวหนึ่ง เอาเชือกผูกเนื้อวางไว้ข้างหน้าสุนัขจิ้งจอกพร้อมกับพูดว่า กินเสียเถิดเพื่อนรัก เมื่อสุนัขจิ้งจอกกินแล้ว ตนเองค่อยกินภายหลัง สุนัขจิ้งจอกกินขึ้นเนื้อขึ้นหนึ่ง คายทิ้งไว้ ราชสีห์ถามว่า ที่เพื่อนทำเช่นนี้เพื่อประสงค์อะไร สุนัขจิ้งจอกตอบว่า ผู้รับใช้ของ ข้าพเจ้ายังมีอยู่ ขึ้นเนื้อนี้จักเป็นส่วนของเธอ

ราชสีห์กล่าวว่า เอาไปเถิด แม้นตนเองก็คาบเนื้อไปเพื่อนางราชสีห์ พร้อมกับกล่าวว่า มาเถิดเพื่อน เราจักไปยังยอดเขาที่เป็นที่อยู่ของนางสหายของเรา แล้วพากันไป ให้นางราชสีห์กินเนื้อแล้ว ปล่อยสุนัขจิ้งจอกและนางสุนัขจิ้งจอกว่า นับตั้งแต่นี้ต่อไป เราจักปฏิบัติท่าน แล้วพาไปที่อยู่ของตนให้สุนัขจิ้งจอกสองสามีภรรยาอยู่ในถ้ำอีกถ้ำหนึ่งใกล้ประตูถ้ำ

ตั้งแต่นั้นมา เมื่อราชสีห์ออกไปหาอาหาร ก็ให้นางราชสีห์และนางสุนัขจิ้งจอก อยู่เฝ้าถ้ำ ตนเองไปกับสุนัขจิ้งจอกฆ่าเนื้อได้แล้ว กินเนื้อด้วยกัน แล้วค่อยนำมาให้นางราชสีห์และนางสุนัขจิ้งจอก

เมื่อกาลเวลาผ่านไป นางราชสีห์คลอดลูก ๒ ตัว นางสุนัขจิ้งจอกก็คลอดลูก ๒ ตัว เหมือนกัน สัตว์เหล่านั้นทั้งหมด อยู่ด้วยความกลมเกลียวกันเป็นอย่างดี ต่อมาวันหนึ่ง นางราชสีห์ เลี้ยวใจว่า ราชสีห์ช่างรักนางจิ้งจอกและลูกสุนัขจิ้งจอกเสียเหลือเกิน พระรอยราชสีห์จะมีการเชยชมกับนางจิ้งจอกก็เป็นได้ ดังนั้น เราจะเบียดเบียนคุกคามให้สุนัขจิ้งจอกหนีไปจากที่นี่ให้ได้

พอถึงเวลาที่ราชสีห์พาสุนัขจิ้งจอกออกไปหาอาหาร นางราชสีห์จึงเบียดเบียน คุกคามนางสุนัขจิ้งจอกว่า เจ้าอยู่ที่นี้ทำไมไม่หนีไปเสีย นางราชสีห์คุกคามพวกลูกๆ ของนางสุนัขจิ้งจอกเช่นกัน นางสุนัขจิ้งจอกจึงบอกเรื่องนั้นแก่สุนัขจิ้งจอกแล้วกล่าวว่า เราสู้ไม่ได้ว่า นางราชสีห์นั้นทำตามคำของราชสีห์ เราอยู่มานานแล้ว เรากลับไปที่อยู่ของเราเถิด

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สุนัขจิ้งจอกฟังคำของนางจิ้งจอก จึงเข้าไปหาราชสีห์กล่าวว่า นาย เราอยู่ในที่ท่านมานานแล้ว ผู้ที่อยู่นานๆ ย่อมไม่เป็นที่พอใจเป็นของธรรมดา ในเวลาที่เรากลับไปหาอาหารกัน นางราชสีห์เบียดเบียนนางสุนัขจิ้งจอกว่า ทำไมเจ้าจึงอยู่ในที่นี่ไม่หนีไปเสีย แม้อูกราชสีห์ก็กลัวคุณ ลูกสุนัขจิ้งจอก ถ้าไม่ชอบใจให้อยู่ ก็ขับไล่ให้ไปดีกว่า รบควนกันจะได้ประโยชน์อะไร

ราชสีห์ได้ฟังคำของนางจิ้งจอกแล้ว จึงกล่าวแก่นางราชสีห์ว่า น้องรัก เมื่อครั้งก่อนโน้น เจ้ายังระลึกได้ไหมว่า เราไปหาอาหาร จนถึงวันที่ ๗ ได้มากลับสุนัขจิ้งจอกและนางจิ้งจอกนี้ นางราชสีห์ตอบว่า ยังจำได้อยู่ ราชสีห์กล่าวว่า น้องรัก เราไปด้วยตั้งใจว่าจักจับเนื้อสักตัวหนึ่ง แต่พลาดทำเสียที่ตกลงไปติดหล่ม ไม่อาจขึ้นมาจากหล่มได้ยืนอดอาหารอยู่ ๗ วัน เพราะอาศัยสุนัขจิ้งจอกนี้เราจึงรอดชีวิตมาได้ สุนัขจิ้งจอกนี้เป็นสหายที่ช่วยชีวิตเรา

แท้จริง ผู้สามารถจะตั้งอยู่ในธรรมของมิตร ชื่อว่ามีกำลังน้อยไม่มีเลย ตั้งแต่บัดนี้ต่อไป เจ้าอย่าได้ดูหมิ่นสหายของเรา นางสุนัขจิ้งจอกและลูกน้อย นางราชสีห์ฟังคำของราชสีห์แล้ว จึงขอโทษสุนัขจิ้งจอก ตั้งแต่นั้นมา ก็อยู่กลมเกลียวกันกับนางจิ้งจอกนั้นพร้อมกับลูก

แม้อูกราชสีห์ก็พากันเล่นกับลูกสุนัขจิ้งจอก เมื่อพ่อแม่ที่ขึ้นชอบกันได้เสียชีวิตไปแล้ว ก็ไม่ทำลายความเป็นมิตรต่อกัน อยู่กันอย่างรื่นเริงบันเทิงใจ โดยมีได้ทำลายมิตรไมตรีตลอด ๗ ชั่วโมง

ในเวลาจบพระธรรมเทศนา ภิกษุบางพวกได้เป็นพระโสดาบัน บางพวกได้เป็นพระสกทาคามี บางพวกได้เป็นพระอรหันต์ สุนัขจิ้งจอกในครั้งนั้นได้มาเป็นพระอานนท์ ส่วนราชสีห์ได้มาเป็นพระองค์เอง

๕) ทักษะขาด^{๒๓}

เรื่องโดยพิสดารมีว่า ในครั้งนั้น ภิกษุทั้งหลายที่เป็นพหูสูตนั่งอยู่ ณ พื้นหินอ่อนสีแดง สวดบทภาณวารในท่ามกลางสงฆ์เหมือนกับราชสีห์หนุ่มบันลือสีหนาท เหมือนเทวดาบันดาลให้น้ำค้างคาในอากาศตกลง เมื่อเหล่าภิกษุกล่าวบทภาณวาร พระโกกาลิกะไม่รู้ความโง่ของ

^{๒๓} พุ. อ. ชา. (บาลี) ๓/ ๑๓๒/ ๖๔ - ๖๖.

คน อวดภูมิว่าเราจักกล่าวบทภาณวาร จึงเข้าไปในระหว่างภิกษุทั้งหลาย เทียบประกาศโดยอ้างว่า ภิกษุสงฆ์ไม่ให้โอกาสเธอได้กล่าวบทภาณวารบ้างเลย

ภิกษุทั้งหลายคิดว่า จักทดลองพระโกกาลิกะดูก่อนจึงกล่าวว่่า โกกาลิกะผู้อาวุโส ท่านจงกล่าวบทภาณวารแก่สงฆ์ในวันนี้เถิด พระโกกาลิกะไม่รู้ความสามารถของตนแล้วจึงตอบตกลง ถิ่นข้าวยาคุเขียวของเขียวที่ตัวเองชอบบริโภคอาหารอย่างอร่อย เมื่อพระอาทิตย์ตกดิน เขาประกาศเวลาฟังธรรม ภิกษุสงฆ์จึงได้มาประชุมกัน

พระโกกาลิกะนุ่งผ้ากาสาหวัดสตรีมีสีเหมือนโคลน ห่มจีวรมีสีเหมือนดอกกรรณิการ เข้าไปยังท่ามกลางสงฆ์ ใหว่พระเถระขึ้นธรรมาสน์ที่ระดับอย่างสวยงามในมณฑลแก้ว นั่งจับพัดวิชนีด้วยคิดว่า เราจักกล่าวบทภาณวาร ทันใดนั้นเอง เหนือก็ไหลจากร่างกายของพระโกกาลิกะ เพราะถูกความขลาดกลัวเข้าครอบงำ

เธอได้กล่าวบทต้นของคาถาแรกแล้วคิดไม่ออกว่าบทสุดท้ายกล่าวอย่างไร เกิดความงงกันขึ้นมาลงจากธรรมาสน์เพราะกระดากอาย รีบออกไปจากท่ามกลางสงฆ์กลับไปอยู่ของตนให้ภิกษุพหูสูตรรูปอื่นกล่าวบทภาณวารต่อไป นับตั้งแต่นั้นมา พวกภิกษุจึงรู้ว่าพระโกกาลิกะโง่

ต่อมาวันหนึ่ง ขณะที่ภิกษุทั้งหลายกำลังสนทนากันในโรงธรรมว่า ผู้อาวุโสทั้งหลาย ตอนแรกความโง่ของพระโกกาลิกะรู้ได้อย่างไร แต่บัดนี้ปรากฏชัดแล้ว พระพุทธเจ้าเสด็จมาตรัสถามว่า สนทนากันด้วยเรื่องอะไร ทรงทราบเรื่องที่ภิกษุทั้งหลายกราบทูลแล้วจึงตรัสว่า โกกาลิกะได้เผยความโง่ให้ปรากฏแล้วไม่ใช่ในบัดนี้เท่านั้น แม้ในครั้งก่อนก็ได้เผยให้ปรากฏมาแล้ว ทรงนำเรื่องในอดีตมาตรัสเล่าดังนี้

ในอดีตกาล พระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติในกรุงพาราณสี พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพญาราชสีห์ในป่าหิมพานต์ มีบริวารอยู่มากมายอาศัยอยู่ในถ้ำเงิน ไม่ไกลจากถ้ำเงิน สุนัขจึงจอกอาศัยอยู่ในถ้ำแห่งหนึ่ง

ต่อมาวันหนึ่ง เมื่อฝนหยุดตกแล้ว พวกราชสีห์ต่างก็พากันมาประชุมที่ประตู
ถ้ำของพญาราชสีห์ พร้อมใจกันบันลือสีหนาท สุนัขจิ้งจอกตัวนั้นก็หอนขึ้นเหมือนกัน ราชสีห์
ทั้งหลายได้ยินเสียงของสุนัขจิ้งจอกก็กระดากใจ พากันนั่งด้วยคิดว่า สุนัขจิ้งจอกตัวนี้หอนแข่ง
กับพวกตน

ในขณะที่ราชสีห์เหล่านั้นพากันนั่ง ลูกน้อยของพญาราชสีห์โพธิสัตว์ได้ถามบิดาว่า
พ่อครับ ราชสีห์เหล่านี้บันลือสีหนาทเล่นหัวกัน พอได้ยินเสียงของสัตว์นั้นพากันนั่งด้วยความอายน
สัตว์นั้นชื่ออะไร อวดอ้างด้วยเสียงของตน

พญาราชสีห์ฟังคำของลูกราชสีห์แล้ว จึงตอบว่า ลูกรัก สัตว์นั้นคือสุนัขจิ้งจอก
มันเป็นสัตว์ต่ำช้าเลวทรามกว่าสัตว์ทุกชนิด มันหอนอยู่พวกราชสีห์พากันนั่ง เพราะรังเกียจชาติ
ของมัน

พระพุทธเจ้าครั้นทรงนำเรื่องนี้มาแสดงแล้ว ตรัสว่าสุนัขจิ้งจอกในครั้งนั้น ได้มาเป็น
พระโกกาลิกะ ส่วนลูกของราชสีห์ได้มาเป็นพระราहुล พญาราชสีห์ได้มาเป็นพระองค์เอง

๖) สีนโกลตฤชาดก^{๒๔}

ได้ทราบมาว่า วันหนึ่ง พระโกกาลิกะ ขณะที่พระผู้เป็นพหูสูตหลายรูปกำลังสนทนา
ธรรมกันอยู่ ตนเองประสงค์จะกล่าวบ้าง

พระพุทธเจ้า ครั้นทรงทราบเรื่องนั้นแล้ว ทรงรับสั่งว่า ภิกษุทั้งหลาย โกลกาลิกะ
เปิดเผยด้วยเสียงของตนมิใช่ในบัดนี้เท่านั้น แม้ครั้งก่อนก็เปิดเผย แล้วทรงนำเรื่องในอดีตมาตรัส
ดังนี้

ในอดีตกาล พระเจ้าพรหมทัตครองราชย์สมบัติในกรุงพาราณสี ครั้งนั้น พระ
โพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นราชสีห์อาศัยอยู่ในป่าหิมพานต์ ได้เสียดับนางสุนัขจิ้งจอกตัวหนึ่ง

^{๒๔} พุ.ชา. อ. (บาลี) ๓/ ๑๘๘/ ๑๐๗- ๑๐๘.

จึงตกถูก ลูกสุนัขจึงจอกมีลักษณะอาการเหมือนพ่อคือ นัว เล็บ สร้อยคอ สี และสัญญาณ แต่มีเสียงเหมือนแม่

ต่อมาวันหนึ่งหนึ่ง เมื่อฝนหยุดตกแล้ว พวกราชสีห์ก็บันลือสีหนาทหยอกเล่นกันอยู่ ลูกราชสีห์ที่ต้องการบันลือสีหนาทในระหว่างราชสีห์ทั้งหลายบ้าง จึงเปล่งเสียงเหมือนแม่สุนัขจิ้งจอก ครั้นฝูงราชสีห์ได้ยินเสียงของมันจึงพากันนั่ง

ลูกราชสีห์ร่วมชาติของพระโพธิสัตว์อีกตัวหนึ่ง ได้ยินเสียงของมันแล้ว จึงพูดว่า พ่อราชสีห์ตัวนี้เหมือนเราด้วยสีเป็นต้น แต่เสียงของมันไม่เหมือนเลย มันเป็นตัวแมวประเภทไหน ทั้งที่นัวก็เป็นนัวร์ราชสีห์ เล็บก็เล็บราชสีห์ ยืนก็ยืนด้วยเท้าราชสีห์ มีเพียงตัวเดียวในหมู่ราชสีห์บันลือเสียงอีกอย่าง

พระโพธิสัตว์ได้ฟังคำนั้นแล้ว จึงกล่าวว่า ลูกเอ๋ย นี่เป็นพี่น้องของลูก ซึ่งเป็นลูกของนางสุนัขจิ้งจอก มีรูปเหมือนพ่อ มีเสียงเหมือนแม่ แล้งจึงเรียกลูกนางสุนัขจิ้งจอกมาตั้งสอนว่า นี่ลูกเอ๋ย นับแต่บัดนี้ไป เมื่อเจ้าจะอยู่ที่นี้ จงอยู่เงียบๆ หากเจ้าเปล่งเสียงอีก พวกราชสีห์ก็จะรู้เจ้าว่าเป็นสุนัขจิ้งจอก

พระโพธิสัตว์สั่งสอนลูกน้อยไม่ให้บันลือเสียงอีก ให้มีเสียงเบาๆ อยู่ในป่า สาเหตุเพราะลูกราชสีห์มีเสียงไม่เหมือนตนเองผู้เป็นพ่อ ทันทีที่ลูกน้อยบันลือเสียง ราชสีห์ทั้งหลายก็จะรู้ทันทีว่านั่น ไม่ใช่เสียงของราชสีห์

พระพุทธเจ้าครั้นทรงนำเรื่องนี้มาแสดงแล้ว ตรัสว่าสุนัขจิ้งจอกในครั้งนั้น ได้มาเป็นพระโกกาลิกะ ลูกราชสีห์ร่วมชาติได้มาเป็นพระราหุล ส่วนพญาราชสีห์ได้มาเป็นพระองค์เอง

๗) มโนชชาดก^{๒๕}

พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพญาราชสีห์สอนราชสีห์มโนชะผู้เป็นบุตรไม่ให้คบกับสุนัขจิ้งจอกซึ่งเป็นสัตว์เลวทราม แต่ราชสีห์มโนชะไม่เชื่อฟังพากันไปขโมยฆ่าพระราชากินจึงถูกนายขมังธนูยิงตาย

^{๒๕} บุ.ชา. อ. (บาลี) ๕/ ๓๕๗/ ๑๐๗ - ๑๑๑.

พระพุทธเจ้าตรัสว่า ไม่ใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้น แม้ในครั้งก่อนภิกษุนั้นก็เป็นผู้คบหาสมาคมกับฝ่ายที่ผิดเหมือนกัน แล้วได้ทรงนำเรื่องในอดีตมาแสดงดังต่อไปนี้

ในอดีตกาล พระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติในเมืองพาราณสี พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นราชสีห์ตัวผู้ อาศัยอยู่กับนางราชสีห์ได้ลูก ๒ ตัว คือ ลูกตัวผู้ ๑ ตัว ตัวเมีย ๑ ตัว ตัวผู้มีชื่อว่า มโนชะ เมื่อมโนชะเติบโตแล้วก็รับเอาลูกราชสีห์ตัวหนึ่งมาเป็นภรรยา เพราะฉะนั้นราชสีห์จึงอาศัยอยู่รวมกันทั้งหมด ๕ ตัว

มโนชะได้ฆ่ากระบือเป็นต้นในป่าได้แล้วจึงนำเนื้อมาเลี้ยงพ่อแม่ น้องสาวและภรรยา ต่อมาวันหนึ่ง มันเห็นสุนัขจิ้งจอกตัวหนึ่ง ชื่อคิริยะในที่ล่าเหยื่อซึ่งหนีไปไม่ทัน นอนหมอบอยู่ จึงถามว่า เพื่อนเอ๋ย อะไรกันนี้ เมื่อสุนัขจิ้งจอกบอกว่า นายครับ ฉันต้องการจะปรนนิบัติรับใช้นาย จึงรับมันไว้นำมายังถ้ำซึ่งเป็นที่อยู่ของตน

ราชสีห์โพธิสัตว์เห็นพฤติกรรมนั้นแล้ว ห้ามลูกว่า มโนชะ ธรรมดาพวกสุนัขจิ้งจอกทุกตัว มีบาปกรรม ทำแต่สิ่งที่ไม่ใช่กิจ เจ้าอย่าเอาสุนัขจิ้งจอกมาไว้ในที่อยู่ของตนเลย แต่มโนชะก็ไม่ฟัง

ต่อมาวันหนึ่ง สุนัขจิ้งจอกอยากจะกินเนื้อม้า จึงพูดกับมโนชะว่า นายครับ เนื้อทุกอย่างเราก็เคยกินมาหมดแล้ว ยิ่งแต่เนื้อม้าที่ไม่เคยกิน พวกเรามาตะครุบม้ากันเถอะ มโนชะถามว่ามีม้าอยู่ที่ไหน สุนัขจิ้งจอกตอบว่า มีม้าอยู่ที่ฝั่งแม่น้ำเมืองพาราณสี

มโนชะรับคำของสุนัขจิ้งจอก ไปกับมันตอนเวลาที่ม้าทั้งหลายพากันอาบน้ำในแม่น้ำ ตะครุบม้าได้ตัวหนึ่ง ยกขึ้นหลังด้วยกำลังของราชสีห์เดินมาถึงประตูถ้ำของตน ลำดับนั้นพ่อของมโนชะก็คิดกินเนื้อม้าแล้ว จึงพูดว่า ธรรมดาม้าเป็นสัตว์สำหรับใช้สอยของหลวง พระราชาทั้งหลายทรงมีมายามากมาย ตรัสสั่งให้นักแม่นธนูผู้ฉลาด ชื่อว่าราชสีห์ที่กินเนื้อม้าที่จะมีอายุยืนไม่มี ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป ลูกอย่าตะครุบม้ามาอีก

มโนชะไม่เชื่อฟังคำของพ่อยังไล่ตะครุบม้าอยู่ต่อไป พระราชาได้ทรงทราบข่าวว่า

ราชสีห์ตะครุบม้ากิน จึงทรงให้ขุดสระโอบกษัตริย์สำหรับม้าภายในเมืองนั่นเอง ราชสีห์ยังตะครุบม้า แม้จากสระโอบกษัตริย์นั้นอยู่ พระราชาจึงทรงให้สร้างคอกม้า แล้วให้หญ้าและน้ำแก่ม้าในคอกม้า นั้นเอง ราชสีห์ขึ้นไปด้านบนกำแพง ตะครุบม้าออกจากคอกไปได้

พระราชาตรัสสั่งให้นักแม่นธนูฝีมือดีคนหนึ่งมา ตรัสว่า เจ้าจักยิงราชสีห์ได้ไหม นักแม่นธนูทูลว่า ยิงได้พระเจ้าข้า แล้วได้ให้คนสร้างป้อมไว้ชิดกำแพงใกล้ทางที่ราชสีห์มา แล้วให้ ยืนอยู่บนป้อมนั้น ราชสีห์มาแล้วให้สุนัขจิ้งจอกยื่นคอกอยู่นอกป่าช้า ตัวเองก็วิ่งเข้าไปในเมืองหวัง จะตะครุบม้า

ส่วนนักแม่นธนู คิดว่า เวลาที่ราชสีห์มา มันมีความรวดเร็วมากจึงยิงไม่ทัน แต่เวลาที่มันตะครุบม้าแล้วแบกม้าไต่หลังเดินไป ความเร็วก็จะลดลง จึงยิงราชสีห์ด้วยลูกศรที่แหลมคมที่ ด้านหลัง ลูกศรทะลุด้านหลังแล้วพุ่งไปในอากาศ ราชสีห์ร้องขึ้นว่า ฉันถูกยิงแล้ว เมื่อสุนัข จิ้งจอกได้ยินเสียงสะบัดสายธนูดังเหมือนสายฟ้าและเสียงร้องของราชสีห์ก็รู้ว่า ราชสีห์ผู้เป็นเพื่อน ถูกยิงตายแล้ว ก็คิดดีจากไม่อยากจะคบหาสมาคมอีกด้วย แล้วจึงกลับไปยังที่อยู่ของตนตามเดิม

ฝ่ายราชสีห์ก็วิ่งไปด้วยความเร็วเต็มที่ สลัดให้ม้าตกลงจากหลังที่ประตูด้าแล้วล้มลง ขาดใจตาย ต่อมาภายหลัง ญาติของราชสีห์ก็พากันออกไปดู ได้เห็นมันเปื้อนเลือด แผลที่ถูกยิงมี เลือดไหลออก มันตายเพราะคบสัตว์เลว พ่อ แม่ น้องสาวและภรรยาของราชสีห์จึงพากันกล่าวว่า ให้ดูมโนชะเป็นตัวอย่างของคนที่คบเพื่อนชั่ว นอนตายจมกองเลือดอยู่ คนดีเมื่อคบคนเลวย่อม เป็นคนที่เลวกว่า

พระพุทธเจ้าครั้งทรงนำเรื่องนี้มาแสดงแล้ว ตรัสว่าสุนัขจิ้งจอกในครั้งนั้น ได้มาเป็น พระเทวทัต มโนชะได้มาเป็นภิกษุผู้คบฝ่ายผิด น้องสาวได้มาเป็นพระอุบลวรรณาเถรี ภรรยาได้มา เป็นพระเขมาภิกษุณี แม่ได้มาเป็นมารดาพระราहुล ส่วนพ่อได้มาเป็นพระองค์เอง

๘) มหาอุกกุสชาดก^{๒๖}

อุบาสกเป็นลูกชายแห่งตระกูลเก่าแก่ในเมืองสาวัตถี ส่งเพื่อนไปให้ขอลูกสาวคนหนึ่ง

^{๒๖} บุ.ชา.อ. (บาลี) ๖/๔๘๖/ ๒๔๑ - ๒๕๑.

บุตรสาวของตระกูลถามว่า เขามีมิตรและสหายที่พอแบ่งเบากิจที่เกิดขึ้นบ้างไหม ตอบว่าไม่มี เขาจึงได้ทำตามคำแนะนำของกฤชิตาว่าให้ผูกมิตรไว้ก่อน

เขาเริ่มผูกมิตรกับคนเฝ้าประตูทั้ง ๔ ก่อน จากนั้นกับหน่วยคุ้มกันเมือง คนผู้เป็นใหญ่มีมหาอำมาตย์เป็นต้น เสนาบดีและพระอุปราช ครั้นสนิทสนมกับชนเหล่านั้นแล้ว จึงได้กระทำไมตรีกับพระราชาเป็นลำดับมา ต่อจากนั้น กระทำไมตรีกับพระมหาเถระ ๘๐ องค์^{๒๓} พระอานนท์และกับพระพุทธเจ้า

ต่อมา พระพุทธเจ้าทรงโปรดให้เขาตั้งอยู่ในสรวงและศีล พระราชาทรงประทานอิศริยยศให้เขา เขาจึงปรากฏชื่อว่า มิตตคันถกะ ครั้งนั้น พระราชาจึงประทานเรือนหลังใหญ่ให้แก่เขา โปรดให้กระทำอวามงคล มหาชนเริ่มแต่พระราชาต่างก็ส่งเครื่องบรรณาการไปให้ภรรยาของเขาก็ได้ส่งบรรณาการที่ได้รับพระราชทานไปถวายแด่พระอุปราชเป็นลำดับไป ทำให้ได้ไมตรีจิตจากชาวเมืองอย่างทั่วหน้า

ในวันที่ ๗ เขาได้จัดเตรียมมหาสักการะแล้วทูลเชิญพระพุทธเจ้าเป็นประธานพร้อมภิกษุสงฆ์ ๕๐๐ รูปมารับมหาทาน เสร็จกัตกิจแล้ว ฟังคำอนุโมทนาที่พระพุทธเจ้าตรัส กูสำมิภรรยาก็ได้ดำรงอยู่ในโศคาปัตติผล

ภิกษุทั้งหลายพากันยกเรื่องนี้ขึ้นสนทนากันในโรงธรรมว่า อุบาสกมิตตคันถกะอาศัยภรรยาของตน ฟังคำทำไมตรีไมตรีกับคนทั้งปวง จึงได้สมบัติมากจากพระราชวัง ทำไมตรีกับพระพุทธเจ้าก็ได้ดำรงอยู่ในโศคาปัตติผลทั้งคู่

พระพุทธเจ้าเสด็จมาตรัสถามภิกษุทั้งว่ สนทนากันด้วยเรื่องอะไร ทรงทราบแล้ว จึงตรัสว่า ไม่ใช่แต่บัดนี้เท่านั้นที่อุบาสกนี้อาศัยผู้หญิงแล้วได้ยศใหญ่ แม้ในครั้งก่อน เขาเกิดในกำเนิดเศรษฐี กระทำไมตรีกับสัตว์เป็นอันมากตามคำของนาง ก็พ้นจากความโศกเพราะบุตรได้ภิกษุทั้งหลายจึงได้กราบทูลให้ทรงนำเรื่องในอดีตมาตรัสเล่าดังต่อไปนี้

ในอดีตกาล พระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติในเมืองพาราณสี ชาวปัจฉินคชนบท

^{๒๓} พระมหาเถระ ๘๐ องค์ ดูรายละเอียดในภาคผนวก

ได้ตั้งบ้านเรือนในที่ที่พวกตนได้เนื้อมากๆ เที้ยวไปในป่ามาเนื้อแล้วนำมาเลี้ยงลูกเมีย ไม่ไกลจากบ้านของพวกเขา มีสระใหญ่เกิดเอง เขี้ยวตัวหนึ่งอาศัยอยู่ด้านขวาของสระนั้น ด้านหลังก็เป็นที่อยู่ของนางเขี้ยว ราชสีห์อาศัยอยู่ด้านเหนือ พญานกออก^{๒๔} อาศัยอยู่ด้านตะวันออก เต่าอาศัยใน ส่วนที่ตื้นกลางสระ

ครั้งนั้น เขี้ยวกล่าวกับนางเขี้ยวว่าให้เป็นภรรยาของตน นางเขี้ยวจึงถามก่อนว่า แกมีเพื่อนบ้างหรือเปล่า ทราบว่าเขี้ยวไม่มีเพื่อน จึงแนะนำให้เขี้ยวผูกมิตรไว้เพื่อป้องกันภัยและคอยช่วยเหลือ เขี้ยวได้ทำตามคำแนะนำของนางเขี้ยว โดยได้ผูกมิตรกับพญานกออกที่อยู่ด้านตะวันออก กับราชสีห์ที่อยู่ด้านเหนือ กับเต่าที่อยู่กลางสระ

ครั้งนั้น เขี้ยวทั้งคู่ก็จัดแจงที่อยู่ ทำรังอาศัยอยู่ ณ ต้นกระทุ่มที่ตั้งอยู่บนเกาะแห่งหนึ่งในสระนั่นเอง มีน้ำล้อมรอบ ครั้นต่อมา เขี้ยวทั้งคู่ก็ได้ให้กำเนิดลูกน้อย ๒ ตัว ในเวลาที่ลูกเขี้ยวทั้ง ๒ ยังไม่มีขนปีก วันหนึ่ง ชาวบ้านเหล่านั้นพากันตระเวนป่าทั้งวัน แต่ไม่ได้เนื้ออะไรเลย คิดกันว่า พวกเราจะกลับบ้านไปมือเปล่าไม่ได้ ต้องจับปลาหรือเต่าไปให้ได้ จึงพากันลงสระจนไปถึงเกาะนั้น นอนที่โคนต้นกระทุ่มนั้น เมื่อถูกยุงเป็นต้นรุมกัดจึงช่วยกันก่อไฟ ทำควันไล่ยุงควันขึ้นไปรมนกก ลูกนกพากันร้อง

ชาวชนบทได้ยินเสียงต่างกล่าวว่า พวกเรา เสียงลูกนก ขึ้นไปชิมัคบเพลิงเร็วเข้า หิวจนทนไม่ไหวแล้ว กินเนื้อมนกกแล้วค่อยนอนต่อ พลังก่อไฟให้ลูกแล้วจึงช่วยกันมัดคบ แม่นกได้ยินเสียงพวกนั้นคิดว่า คนพวกนี้ต้องการกินลูกเรา เราผูกมิตรไว้เพื่อกำจัดภัยทำนองนี้ ต้องส่งสามีไปหาพญานกออก แล้วกล่าวว่า นายจำไปเกิด ภัยบังเกิดแก่ลูกของเราแล้ว

พ่อเขี้ยวนั้นบินไปที่อยู่ของพญานกอินทรี บอกให้รู้ว่าตนเองมา ได้รับโอกาสแล้ว

^{๒๔} พญานกออก แปลจากศัพท์ว่า กูรูโร ที่หมายถึง เขี้ยวดำ ซึ่งสอดคล้องกับคำว่า พญานก หมายถึง อินทรี เรียกในภาษาสันสกฤตว่า ครุฑ เรียกในภาษาบาลีว่า ครุพ หรือ มหาเสน อรรถาธิบายใน อรรถกถาขุททกนิกายชาดก พบว่า แม่นกเรียกนกเสนกะโดยชื่อว่า เสนกะ อันหมายถึง เขี้ยว เพราะนกอินทรีกับเขี้ยวเป็นนกในสกุล Aquilinae ซึ่งเป็นสกุลหนึ่งของเขี้ยว (Falconidae) มีอยู่ทั่วไปในโลก แบ่งออกเป็นพวกใหญ่ๆ ๒ พวก คือ พวกขามิชน กับพวกขาไม่มีขน ที่อยู่ของนกประเภทนี้ คือ กูเขา (สถาบันภาษาศาสตร์, ปทานุกรมฉบับหลวง, หน้า ๑๔๕๕)

จึงเข้าไปไหว้ เมื่อถูกถามว่ามาทำไม จึงได้แจ้งเรื่องให้พญานกอินทรีทราบว่า ตนมาขอที่พึ่ง เพราะชาวบ้านต้องการกินลูกน้อย พญานกอินทรีได้รับปากว่าจะช่วยเหลือ

เวลาที่ชาวบ้านขึ้นต้นกระทุ้ม ใกล้เคียงรังของลูกนก พญานกอินทรีก็ใช้ปีกและปาก นำน้ำมารดรดบนคบเสียนคบนั้นดับ ชาวบ้านก็พยายามอยู่หลายครั้ง พญานกอินทรีก็ดับคบได้ทุกครั้งจนเวลาล่วงถึงเที่ยงคืน พญานกอินทรีเห็นคบเหนื่อยมาก ตาทั้งคู่แดงก่ำ จนทำให้นางเหยี่ยว สงสาร และให้นกเหยี่ยวไปขอร้องพญาเต่าให้มาช่วย เพื่อให้พญานกอินทรีได้พักผ่อน

พ่อเหยี่ยวฟังคำนั้นจึงเข้าไปหาพญานกอินทรี กล่าวขอบคุณในความมีน้ำใจที่พญานกอินทรีได้กระทำแล้วเยี่ยงอริยชน พญานกอินทรีฟังคำของเหยี่ยวแล้วได้บันลือสีหนาทว่า ที่ตนทำไปนั้น เพื่อป้องกันรักษาลูกเหยี่ยวในฐานะที่เป็นเพื่อน แม้ชีวิตก็ยอมสละให้ได้

พ่อเหยี่ยวหลังจากกล่าวกับพญานกอินทรี แล้วเชิญให้พญานกอินทรีพักผ่อน แล้วรีบบินไปหาเต่า ถูกถามว่ามาทำไม เล่าเรื่องที่พญานกอินทรีได้ช่วยเหลือตั้งแต่หัวค่ำจนถึงเที่ยงคืน เต่าได้ฟังแล้วก็ตกลงจะช่วยเหลือ แม้ลูกเต่าก็ขันอาสาช่วยเช่นกัน เพราะไม่ต้องการให้พ่อเต่าลำบาก แต่ถูกเต่าผู้เป็นพ่อห้ามไว้ก่อน

เต่าใหญ่ส่งเหยี่ยวไปล่วงหน้าแล้ว ก็กระโดดลงน้ำ กวาดเปลือกตมและสาหร่าย มาถึงเกาะ ดับไฟแล้วก็นอนหมอนอยู่ สาเหตุนี้ทำให้ชาวป่าต้องการมาเต่าแทนลูกนก เพราะมันจะเป็นอาหารที่เพียงพอแก่พวกเขาทุกคน แล้วจึงใช้ผ้าและเถาวัลย์ผูกเต่าไว้ เพียงแต่ไม่อาจให้เต่าพลิกตัวได้

เต่าพาพวกชาวป่าไปแล้วโดดลงไปในตรงที่มีน้ำลึก ทำให้ชาวป่าตามเต่าไปด้วยความยากลำบาก พร้อมกับดื่มน้ำเข้าไปเต็มท้อง พอได้จังหวะผลจากเต่าได้จึงพูดกันว่า นกอินทรีตัวหนึ่งคอยดับคบของเราตั้งครึ่งคืน มาบัดนี้ถูกเต่าเล่นงานจนตกน้ำ เริ่มมาก่อนไฟกันใหม่เออะ เพราะยังเฝ้าพวกเราต้องกินลูกเหยี่ยวให้ได้

แม่นกฟังคำของชาวป่าแล้ว กล่าวกับเหยี่ยวว่า นายจ้ะ พวกนี้จักจับลูกของเรากินใน

เวลาใดเวลาหนึ่ง จึงจะพากันไป เองไปหาราชสีห์ผู้เป็นสหายของเราเถิด ทันใดนั้นเองเหยี่ยวก็
ได้ไปถึงที่อยู่ของราชสีห์ เมื่อราชสีห์พูดว่า มีอะไรเล่า จึงได้มาในเวลาที่ไม่สมควร แจ้งเรื่องนั้น
ตั้งแต่ต้นให้ราชสีห์ทราบ ว่า ตนมาหาที่พึ่ง เพราะความเดือดร้อนของลูกๆ ที่ตกอยู่ในภยันตราย

ราชสีห์ฟังคำนั้นแล้วก็รับปากว่าจะช่วยเหลือ จึงขอร้องให้เหยี่ยวกลับไปลอบดูไว้
ก่อน แล้วเดินลุยน้ำมีสีเหมือนแก้วมณีไป ชาวป่าเห็นราชสีห์กำลังมา พากันพูดว่า ทีแรกนกออก
คอยดับไฟ เต่ามาทำให้พวกเราเสียผ้านุ่งไป บัดนี้ราชสีห์จักทำให้พวกเราเสียชีวิต ต่างก็กลัว
ตายกันพากันวิ่งหนีกระเจิดกระเจิงไป

พอราชสีห์เดินมาถึงโคนต้นกระท้อนนั้นก็ไม่มีใคร ใดๆ ลำดับนั้น นกอินทรี เต่า และ
เหยี่ยว จึงพากันเข้าไปหากราบกรานราชสีห์นั้น ราชสีห์จึงกล่าววานิสงส์แห่งมิตรแล้วดักเตือนว่า
ตั้งแต่นั้นต่อไป พวกเจ้าจงอย่าทำลายมิตร ไม่ควรประมาท แล้วจึงได้หลีกไป แม้สัตว์เหล่านั้นก็พา
กันกลับไปสู่ที่อยู่ของตนเช่นกัน

แม่เหยี่ยวมองดูลูกน้อยของตนคิดว่า เพราะอาศัยหมู่มิตร เราจึงรักษาลูกๆ ไว้ได้
พร้อมกับการกล่าวสรรเสริญคุณธรรมของมิตร เช่นอย่างราชสีห์ คือคุณเครื่องความเป็นผู้แก้แค้น
เช่นนกออกและเต่าซึ่งเป็นมิตรที่กล้าหาญ เหยี่ยว นกออก เต่า และราชสีห์เป็นเพื่อนกัน ไม่
ทำลายมิตรธรรม ดำรงชีวิตอยู่จนสิ้นอายุ

พระพุทธเจ้าครั้งทรงนำเรื่องนี้มาแสดงแล้ว ตรัสว่าพ่อเหยี่ยวแม่เหยี่ยวในครั้งนั้น
ได้มาเป็นคู่สามีภรรยา ลูกเต่าได้มาเป็นพระราहुล พ่อเต่าได้มาเป็นพระโมคคัลลานะ นกอินทรี
ได้มาเป็นพระสารีบุตร ส่วนราชสีห์ได้มาเป็นพระองค์เอง

๕) ทูททูทชายชาดก^{๒๕}

พวกเดียรถีย์บำเพ็ญความเพียรผิดๆ อยู่ที่นั่นใกล้วัดพระเชตะวัน ภิกษุจำนวนมากเที่ยว

^{๒๕} พุ.ชา. อ.(บาลี) ๔/ ๓๒๒/ ๒๓๕- ๒๘๓.

บิณฑบาตในเมืองสาวัตถี แล้วพากันกลับมายังวัดพระเชตะวัน ระหว่างทางได้พบเดียรถีย์เหล่านั้น จึงพากันไปเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้วทูลถามว่า สาระแก่นสารในการสมาทานวัตรวัตรของสมณพราหมณ์ ผู้เป็นอัญญเดียรถีย์ มีอยู่หรือพระเจ้าข้า

พระพุทธเจ้าตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย แก่นสารหรือความพิเศษในการสมาทานวัตรของ พวกอัญญเดียรถีย์เหล่านั้น ย่อมไม่มี เพราะวัตรนั้น เมื่อเลือกเฟ้นสอบสวนเข้าก็เช่นกับ ทางบกที่เต็มไปด้วยหยากเยื่อ และเหมือนกับกระต่ายกลัวเสียงกึกก้อง ภิกษุเหล่านั้นไม่ทราบวัตร ที่เป็นเสมือนกระต่ายกลัวเสียงดังกึกก้อง จึงทูลอาราธนาให้พระพุทธองค์ทรงนำเรื่องในอดีตมา แสดง ดังต่อไปนี้

ในอดีตกาล พระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติในเมืองพาราณสี พระโพธิสัตว์ ถือปฏิสนธิ (เกิด) ในกัมเบศราชสีห์ เจริญวัยแล้ว อาศัยอยู่ในป่า ก็ในครั้งนั้น มีดวงตาลปนกับ มะตูมใกล้ทะเลด้านทิศตะวันตก ในดวงตาลนั้น มีกระต่ายอยู่ตัวหนึ่งอยู่ภายใต้ต้นตาลคันหนึ่งใกล้ โคนต้นมะตูม

วันหนึ่ง กระต่ายนั้นเที่ยวหาอาหารแล้วมานอนอยู่ใต้ใบตาล คิดว่า ถ้าแผ่นดินนี้ ถล่ม เราจักไปที่ไหนหนอ ทันใดนั่นเอง ผลมะตูมสุกผลหนึ่งหล่นลงบนใบตาล เพราะเสียง ใบตาลนั้น กระต่ายนั้นจึงคิดว่า แผ่นดินถล่มแน่ จึงได้กระโดดหนีไปไม่ได้เหลือवलังมาคูดแต่อย่างใด

กระต่ายตัวอื่นเห็นกระต่ายตัวนั้นกลัวตายซึ่งกำลังรีบหนีไป จึงถามว่า ท่านกลัวอะไรเหลือเกินจึงหนีมา กระต่ายตัวนั้นกล่าวว่า พวกท่านอย่ามัวถามเลยกระต่ายนั้นวิ่งตามไปข้างหลัง พร้อมกับร้องถามว่า ผู้เจริญ ท่านกลัวอะไรหรือ กระต่ายนอกนั้นก็มิเหลียวมามองบอกว่าเป็นแผ่นดินถล่มที่นั่น แม้กระต่ายตัวนั้นก็วิ่งตามหลังกระต่ายตัวที่บอกนั้นไป กระต่ายตัวอื่นๆ เห็นดังนั้นก็ได้วิ่งตามกันไป มีกระต่ายจำนวน ๑,๐๐๐ ตัวที่รวมกันวิ่งหนี

แม้เนื้อบางพวกเห็นกระต่ายเหล่านั้นก็ร่วมหนีไปด้วย สุกร ระมัด ราชสีห์ กระบือ โค แรด เสือ ช้าง เห็นเข้าก็ถามว่า อะไรกันนี้ เมื่อสัตว์เหล่านั้นกล่าวว่า ที่นั่น แผ่นดินถล่ม จึงหนีไปด้วย ด้วยอาการอย่างนี้ มีหมู่สัตว์เรไรจณอยู่ในพื้นที่ประมาณ ๑ โยชน์

ในครั้งนั้น ราชสีห์โพรยสัตว์เห็นพวกสัตว์กำลังหนีกันจ้าละหวั่น จึงถามว่า อะไรกันนี้ ครั้นได้ฟังว่า ที่นั่นแผ่นดินถล่ม จึงคิดว่า ธรรมดาแผ่นดินถล่ม ย่อมไม่มีในกาลไหนๆ สัตว์เหล่านั้นจักเห็นอะไรบางอย่างแน่เชียว เมื่อเราไม่ช่วยขนขวาย สัตว์ทั้งปวงจักพินาศฉิบหาย เราจักให้ชีวิตแก่สัตว์เหล่านั้น ครั้นคิดแล้ว จึงล่วงหน้าไปยังเชิงเขาด้วยกำลังราชสีห์ แล้ว บันลือสีหนาท ๓ ครั้งที่เชิงภูเขานั้น

สัตว์เหล่านั้นกลัวราชสีห์จึงหันกลับมาเฝ้ารวมกลุ่มกันถามกันว่า อะไรกัน ราชสีห์ ได้เข้าไปในระหว่างสัตว์เหล่านั้นแล้วถามว่า ท่านทั้งหลายหนีเพื่ออะไรกัน สัตว์เหล่านั้นกล่าวว่า แผ่นดินถล่ม ราชสีห์ถามว่า ใครเห็นแผ่นดินถล่ม สัตว์เหล่านั้นกล่าวว่า ช้างรู้ ราชสีห์ จึงถามตั้งแต่ช้างเป็นต้นไป

ช้างเหล่านั้นกล่าวว่า พวกข้าพเจ้าไม่รู้ พวกราชสีห์รู้ ราชสีห์ก็กล่าวว่า พวกข้าพเจ้า ไม่รู้หรือก สือทั้งหลายรู้ พวกสือกล่าวว่า พวกข้าพเจ้าก็ไม่รู้ พวกแรดรู้ แรดทั้งหลายกล่าวว่า พวกข้าพเจ้าไม่รู้ โคทั้งหลายรู้ พวกโคก็กล่าวว่า พวกข้าพเจ้าก็ไม่รู้เหมือนกัน กระบือทั้งหลายรู้ พวกกระบือบอกไปว่า โกลานรู้ โกลานทั้งหลายกล่าวว่า พวกสุกรรู้ สุกรทั้งหลายกล่าวว่า พวก เนื้อรู้ เนื้อทั้งหลายก็กล่าวว่า พวกฉันทก็ไม่รู้เหมือนกัน พวกกระต่ายรู้ เมื่อพวกกระต่ายถูกถาม กระต่ายทั้งหลายจึงชี้ว่า กระต่ายตัวนี้พูด

ลำดับนั้น ราชสีห์จึงถามกระต่ายตัวนั้นว่า เพื่อน ทราบมาว่าท่านเห็นอย่างนั้นหรือว่า แผ่นดินถล่ม กระต่ายนั้นกล่าวว่า ใช่ครับนาย ข้าพเจ้าเห็นจริงๆ ราชสีห์ถามว่า ท่านอยู่ที่ไหนจึง ได้เห็น กระต่ายนั้นกล่าวว่า ข้าพเจ้าอยู่ในดวงตาคามีต้นมะตูมปะปนใกล้ทะเลด้านทิศตะวันตก ด้วย ว่า ข้าพเจ้านอนอยู่ใต้ใบตาลในต้นตาล ใกล้โคนต้นมะตูม คิดอยู่ว่า ถ้าแผ่นดินถล่ม เราจักไปที่ ไหน ในทันใดนั่นเอง ข้าพเจ้าได้ยินเสียงแผ่นดินถล่มจึงได้หนีไป

ราชสีห์คิดว่า ผลมะตูมสุกบนใบตาลนั้นตกลงมาทำเสียงดังกึกก้องแน่นอน กระต่าย นี้ได้ยินเสียงนั้นจึงเกิดความสำคัญว่า แผ่นดินถล่มจึงได้หนีไป เราจักตรวจดูให้รู้ชัดเจนก่อน ราชสีห์นั้นจึงจับเอากระต่ายนั้นไว้ปอบโยนหมู่สัตว์ให้เบาใจแล้วกล่าวว่า เราจักรู้แผ่นดินที่กระต่าย นี้เห็นจะถล่มหรือไม่ถล่มอย่างต้องแท้แล้วจะกลับมา ท่านทั้งหลายจงอยู่ในที่นี้จนกว่าเราจะกลับมา แล้วยกกระต่ายขึ้นบนหลังวิ่งไปด้วยกำลังราชสีห์ วางกระต่ายลงที่ดวงตาลแล้วกล่าวว่า มาซิ ท่านจง แสดงที่ที่ท่านเห็นว่าแผ่นดินถล่ม กระต่ายกล่าวว่า ข้าพเจ้าไม่อาจรับนาย

ราชสีห์กล่าวว่า ท่านอย่ากลัวเลย มาเถิด กระจ่ายนั้นไม่อาจเข้าใกล้ต้นมะตูม จึงยืนอยู่ในที่ไม่ไกลกล่าวว่า นายครับ ที่นี่แหละเป็นที่ที่มีเสียงดังกึกก้อง เมื่อกระจ่ายกล่าวอย่างนี้แล้วราชสีห์จึงไปยังโคนต้นมะตูม เห็นที่ที่กระจ่ายนอนภายใต้ใบตาล และผลมะตูมสุกที่หล่นลงเหนือใบตาล รู้ว่าแผ่นดินไม่ได้ถล่มแน่นอน จึงยกกระจ่ายขึ้นหลังไปยังที่อยู่ของหมู่นี้อันที่ด้วยกำลังของราชสีห์ แจ้งความเป็นไปทั้งปวงแล้วกล่าวว่า พวกท่านอย่ากลัวเลย ปลอดภัยหมู่นี้อันให้เบาใจแล้วจึงปล่อยให้ไป สัตว์ทั้งหลายรอดชีวิตมาได้ไม่ถึงความพินาศ เพราะอาศัยราชสีห์โพธิสัตว์

พระพุทธเจ้าครั้นทรงนำเรื่องนี้มาแสดงแล้ว ตรัสว่าราชสีห์ในครั้งนั้น ได้มาเป็นพระองค์เอง

๑๐) ชัมพูชาดก^{๓๐}

พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระยาราชสีห์ดิเตียนสุนัขจึงจอกผู้ไม่รู้ประมาณกำลังของตัวเอง ใครจะแสดงอำนาจอย่างราชสีห์จึงถูกช้างเหยียบตาย อุปมาคนในโลกนี้ถ้ารู้ประมาณทำให้พอเหมาะก็สามารถเจริญได้

พระพุทธเจ้าตรัสถามพระสารีบุตรว่า สารีบุตร พระเวททัตเห็นพวกเธอแล้วกระทำอย่างไร พระเถระกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระเวททัตนั้นเมื่อจะกระทำตามพระองค์ ให้พัดในมือข้าพระองค์แล้วเข้านอน ที่นั่น พระโกกาลิกะจึงเอาเข้ากระทุ้งพระเวททัตที่อก พระเวททัตทำตามพระองค์ ได้รับทุกข์เห็นปานนี้

พระพุทธเจ้าทรงสดับดังนั้นจึงตรัสว่า สารีบุตร เทวทัตกระทำตามกิริยาท่าทางของเรา จึงเสวยความทุกข์ ไม่ใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้น แม้ในครั้งก่อน ก็ได้เสวยมาแล้วเช่นกัน พระเถระจึงทูลอาราธนาให้ทรงนำเรื่องในอดีตมาตรัสเล่าดังต่อไปนี้

ในอดีตกาล พระพรหมทัตเสวยราชสมบัติในเมืองพาราณสี พระโพธิสัตว์ถือปฏิสนธิ (เกิด) ในกามนิคราชสีห์ อยู่ในถ้ำที่ป่าหิมพานต์ วันหนึ่ง ฆ่ากระบือแล้วกินเนื้อ ดื่มน้ำแล้วกลับมาที่ถ้ำ สุนัขจึงจอกพบราชสีห์นั้น ไม่อาจหลบหนีทัน จึงนอนหมอบอยู่ เมื่อราชสีห์กล่าวว่าอะไรกัน สุนัขจึงจอก มันจึงกล่าวว่า ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าจกักรับใช้ท่าน

^{๓๐} พุ.ชา.อ.(บาลี) ๔/ ๓๓๕/ ๓๒๐- ๓๒๓.

ราชสีห์กล่าวว่า ถ้าอย่างนั้นเจ้าจงมา แล้วนำสุนัขจิ้งจอกนั้นไปยังที่อยู่ของตน นำเนื้อมาเลี้ยงดูมันทุกวันๆ เมื่อสุนัขจิ้งจอกนั้นอ้วนพีเพราะกินเนื้อของราชสีห์ วันหนึ่ง เกิดมานะขึ้น มันจึงเข้าไปหาราชสีห์แล้วกล่าวว่า นายครับ ตลอดระยะเวลาอันยาวนาน ข้าพเจ้าเป็นกังวลสำหรับท่าน ท่านนำเนื้อมาเลี้ยงข้าพเจ้าเป็นนิตย์ วันนี้ ท่านจงอยู่ที่นี้แหละ ข้าพเจ้าจักฆ่าช้างเชือกหนึ่งกินเนื้อมันแล้วนำมาให้ท่านด้วย

ราชสีห์กล่าวว่า สุนัขจิ้งจอกอย่าพอใจใจเรื่องฆ่าช้างนี้เลย เพราะเจ้าไม่ได้เกิดในกำเนิดสัตว์ที่ฆ่าช้างกินเนื้อ เราจักฆ่าช้างให้แก่เจ้าเอง ธรรมดาช้างทั้งหลาย ตัวใหญ่ร่างกายสูง เจ้าอย่าสวนหน้าจับ จงทำตามคำของเรา กล่าวห้ามสุนัขจิ้งจอกว่า ช้างนั้นตัวใหญ่ ร่างกายก็สูง งามยาวตัวเจ้าไม่ได้เกิดในตระกูลสัตว์ที่จะจับช้างได้

สุนัขจิ้งจอก เมื่อราชสีห์ห้ามอยู่ก็ยังขึ้นออกจากถ้ำไป บันลืออย่างสุนัขจิ้งจอก ๓ ครั้งแล้วยืนบนยอดเขา มองลงมาที่เชิงเขาเห็นช้างดำเชือกหนึ่งกำลังเดินไปตามเชิงเขา จึงโดดไปหมายว่าจักตกลงบนกระพองของช้างนั้น แต่พลาดตกไปที่ใกล้เท้า

ช้างยกเท้าหน้าเหยียบลงบนลงบนกระหม่อมของสุนัขจิ้งจอกนั้น ศีรษะแตกละเอียดสมองไหล สุนัขจิ้งจอกนอนขาดใจตายอยู่ที่นั่นเอง ช้างส่งเสียงโกลนเจนาทแปร้นแปร้นหลีกไปรวมความแล้ว สุนัขจิ้งจอกถึงความฉิบหาย เพราะอาศัยมานะของตน ที่เข้าใจผิดไปว่าเป็นราชสีห์ ทั้งที่ไม่รู้จักกำลังของตน ในที่สุดก็ถูกช้างเหยียบนอนขาดใจตายอยู่บนแผ่นดิน

พระพุทธเจ้าครั้นทรงนำพระธรรมเทศนาขึ้นมาแล้ว ตรัสว่าสุนัขจิ้งจอกในครั้งนั้น ได้มาเป็นพระเวททัตในบัดนี้ ส่วนราชสีห์ได้มาเป็นพระองค์เอง

สรุปได้ว่า บทบาทและความสัมพันธ์ของราชสีห์ในชาดกนั้น ได้อธิบายเรื่องราวในอดีตของพระพุทธเจ้าเมื่อครั้งที่พระองค์เป็นพระโพธิสัตว์ พระองค์เคยเสวยพระชาติ (เกิด) เป็นราชสีห์ ๑๐ ครั้ง และของบุคคลอื่นที่เกี่ยวข้องกับพระองค์ เช่น พระภิกษุ พระราहुล ภิกษุณี อุบลวรรณาเถรี พระเขมาภิกษุณี พระนางยโสธรา พระธิดาของเจ้าลิจฉวี ต่างก็เคยเกิดเป็นราชสีห์

ความสำคัญของราชสีห์ในนิทานชาดก ได้สะท้อนสื่อสัญลักษณ์ทางธรรมเป็นต้นว่า ความเป็นผู้นำของราชสีห์ที่บ่งชี้ให้ว่ามีคุณธรรม เมตตาธรรมต่อผู้น้อย เป็นแบบอย่างที่ดีที่ควรนำมาพิจารณา และนำมาประยุกต์ใช้ในสังคมของมนุษย์ได้เช่นกัน

๓.๔ สิกขาบทของภิกษุ ; ห้ามภิกษุฉันเนื้อราชสีห์

ประเด็นนี้เป็นเรื่องเกี่ยวกับสิกขาบทของภิกษุ คือ ห้ามภิกษุฉันเนื้อราชสีห์ แม้จะไม่ใช่สัญลักษณ์ทางธรรมเหมือนประเด็นอื่น ๆ สิกขาบทเป็นกฎระเบียบสำหรับพระภิกษุและสามเณรในพระพุทธศาสนา เสมือนหนึ่งเป็นตัวแทนพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนไว้อย่างดีแล้ว สมบูรณ์และเหมาะสมกับกาลสมัย

กฎข้อห้ามที่ภิกษุไม่ควรประพฤติ ไม่สมควรบริโภค ได้แก่ เนื้อ ๑๐ ชนิด และอาหารที่ปรุงด้วยเนื้อ ๑๐ ชนิด เหล่านี้คือ

๑. เนื้อมนุษย์ (รวมทั้งเลือดมนุษย์ด้วย)	๒. เนื้อช้าง	๓. เนื้อม้า
๔. เนื้อสุนัข	๕. เนื้องู	๖. เนื้อราชสีห์ (สิงโต)
๗. เนื้อเสือโคร่ง	๘. เนื้อเสือเหลือง	๙. เนื้อหมี
		๑๐. เนื้อเสือดาว ^{๑๑}

ในพระวินัยปิฎกมีรายละเอียดเรื่องทรงห้ามภิกษุฉันเนื้อราชสีห์ว่า สมัยนั้น พวกนายพรานฆ่าราชสีห์กิน ได้ถวายแก่ภิกษุทั้งหลายผู้เที่ยวบิณฑบาต ภิกษุทั้งหลายฉันเนื้อราชสีห์แล้วอยู่ในป่า ราชสีห์ไล่ตะครุบภิกษุเพราะได้กลิ่นเนื้อราชสีห์ ภิกษุทั้งหลายนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงฉันเนื้อราชสีห์รูปใดฉันต้องอาบัติทุกกฏ”^{๑๒}

สรุปว่า การที่พระพุทธเจ้าทรงห้ามภิกษุฉันเนื้อราชสีห์ กลิ่นคาวของเนื้อราชสีห์เป็นสาเหตุให้ราชสีห์ไล่ตะครุบภิกษุ เป็นอันตรายมากสำหรับภิกษุผู้อยู่จำพรรษาในป่า พระพุทธเจ้าทรงรับทราบปัญหาแล้ว ทรงได้บัญญัติสิกขาบทคือ ทรงห้ามภิกษุฉันเนื้อราชสีห์ รูปใดล่วงละเมิดสิกขาบทข้อนี้ ปรับโทษขึ้นเบาคือต้องอาบัติทุกกฏ

^{๑๑} พระธรรมวโรดม (บุญมา กุณฺธมฺปนฺโน), ระเบียบปฏิบัติของชาวพุทธ, พิมพ์ครั้งที่ ๒๐๕, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา กรมการศาสนา, ๒๕๔๑), หน้า ๑๒๔.

^{๑๒} วิ. มหา. (ไทย) ๕/๒๘๑/๘๖.

บทที่ ๔

อิทธิพลของราชสีห์ที่มีต่อสังคมไทย

ราชสีห์เป็นสัตว์ชนิดหนึ่งในบรรดาสัตว์ป่าหิมพานต์ทั้งหลายที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของสังคมไทย กริยาอาการ ความมองอาจ ท่าทีสง่างามน่าเกรงขาม ถูกนำมาใช้เป็นสัญลักษณ์สื่อถึงความมีอำนาจ มีพลังมาก ความกตัญญู มีหน้าที่ปกป้องภัยอันตรายต่างๆ ดังปรากฏเป็นรูปปั้นอันสวยสง่า น่าเกรงขาม ณ ศาสนสถาน ได้แก่ หน้าโบสถ์ ประตู วิหาร และสถานที่สำคัญของทางราชการไทย รวมถึงตามอาคารบ้านเรือนของคนไทยด้วย

๔.๑ อิทธิพลของราชสีห์ในวรรณคดี

วรรณคดีประเภทคำสอน ได้แก่ วรรณคดีที่เกิดจากหลักธรรมคำสอนและความเชื่อในทางพระพุทธศาสนา เช่น ไตรภูมิพระร่วง ไตรภูมิโลกวิจิตร^๑ มีอรรถาธิบายเกี่ยวกับราชสีห์ไว้อย่างชัดเจน โดดเด่นที่สุด ได้แก่ ชาดกเป็นคำสอนที่เล่านิทานสอนใจ คือแสดงบุรพจริยาอันเป็นความประพฤติของพระพุทธเจ้า ที่ทรงทำไว้แต่ชาติปางก่อน^๒ หลักฐานเหล่านี้นำมาซึ่งความเชื่อและคตินิยมสู่สังคมไทยตั้งอดีตราบจนปัจจุบัน ก่อให้เกิดวัฒนธรรมประเพณี ปฎิมากรรม จิตรกรรม และศิลปกรรมแขนงต่างๆ สืบต่อมา

๔.๑.๑ ด้านประเพณี

สังคมไทยมีประเพณีต่างๆ มากมายนับจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งในราชพิธีก็มีราชสีห์เข้าไปเกี่ยวข้องด้วย พิธีกรรมในอดีต ได้แก่ งานพระบรมศพสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศที่โปรดให้ตั้งรูปเทวดา วิทยาธร คนธรรพ์ ครุฑ กิณนร คชสีห์ ราชสีห์ เหมหงส์ นรสิงห์ สิงโต มังกร นาคา ทักกะทอ ช้าง ม้า เลียงผา สारพัดรูปสัตว์ต่างๆ ตั้งรอบพระเมรุ^๓

^๑ เกษม ขนานแก้ว, อิทธิพลวรรณคดีต่างประเทศต่อวรรณคดีไทย, (กรุงเทพฯ ๗ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๕), หน้า ๒๐.

^๒ ทรัพย์ ประกอบสุข, วรรณคดีชาดก, (กรุงเทพฯ ๗ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๗), หน้า ๑๑.

^๓ ส. พลายน้อย, สัตว์หิมพานต์, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพฯ ๗ : บริษัท ดันอ้อ ๑๕๕๕ จำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๑๕.

ชื่อสัตว์หิมพานต์ในกระบวนแห่รูปสัตว์นั้นมี ๑๐ ชนิด ๆ ละ ๒ ตัว คือ รูปช้าง ๒ ม้า ๒ กษัตริย์ ๒ ราชสีห์ ๒ สิงโต ๒ มังกร ๒ ทักกะทอ ๒ นรสิงห์ ๒ เหม ๒ หงส์ ๒ (รวมทั้งหมด ๒๐ ตัว) ซึ่งแต่ละตัวมีความสูง ๔ ศอก มีมณฑปบนหลังสำหรับใส่รูป น้ำมัน พิมเสน และเครื่องหอมต่าง ๆ^๔

การทำมณฑปตั้งบนหลังสัตว์มีมาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา ต่อมาสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ได้เปลี่ยนแปลงมาให้เจ้านายทรง สาเหตุที่นำรูปสัตว์หิมพานต์มาประดับในงานพระเมรุ ก็เนื่องมาจากคติที่ถือกันว่า การถวายพระเพลิงนั้นทำบนเขาพระสุเมรุนั่นเอง^๕

ปัจจุบันมีพิธีกรรมที่ราชสีห์หรือสิงโตเกี่ยวข้องอยู่นั้น มักเป็นการแสดงของคนไทยเชื้อสายจีน ที่จัดให้มีการแสดงในงานประเพณีแห่เจ้า เป็นงานประจำปีที่ยิ่งใหญ่มากของจังหวัดนครสวรรค์ โดยสมาคมชาวจีนปากน้ำโพจัดขึ้นในเทศกาลตรุษจีน มีพิธีอัญเชิญเจ้าพ่อ - เจ้าแม่เอ็งกอล่อโก๊ะ ซึ่งมีการจัดงานมาแล้วร่วม ๕๐ ปี จนกลายเป็นงานประเพณีที่มีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศให้ความสนใจไปเที่ยวชมทุกปี เพื่อดูการแห่มังกรที่ใหญ่ที่สุดในโลก^๖

จากหลักฐานข้างต้น ราชสีห์หรือสิงโตถูกนำมาใช้ในงานราชพิธีและประเพณีอันสืบเนื่องมาจากคติความเชื่อทางศาสนา ต่อมากลายเป็นประเพณีอันสำคัญที่ผสมผสานระหว่างคตินิยมกับความสัมพันธ์โลกแห่งจินตนาการ ซึ่งมนุษย์เป็นผู้แสดง ในที่สุดราชสีห์ในจินตนาการก็กลายมาเป็นสัญลักษณ์ทางพิธีกรรมที่ทรงอิทธิพลต่อวิถีไทยได้อย่างเป็นรูปธรรมตราบจนปัจจุบัน

๔.๑.๒ ด้านการศึกษา

ปัจจุบันนี้ยังมีราชสีห์เกี่ยวข้องกับการศึกษาวิชาโหราศาสตร์อยู่ โดยใช้เป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งในจำนวน ๑๒ ราศี^๗ ราศีสิงห์อยู่ในลำดับที่ ๖ ประวัติกความเป็นมาในตำราโหราศาสตร์

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖.

^๕ อ้างแล้ว.

^๖ สมัย สุทธิธรรม, สารคดีชุด ถิ่นของไทย : นครสวรรค์, (กรุงเทพฯ ฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๑), หน้า ๕๐.

^๗ ราศี ๑๒ ได้แก่ ๑. ราศีเมษ ๒. ราศีพฤษภ ๓. ราศีเมถุน ๔. ราศีกรกฎ ๕. ราศีสิงห์ ๖. ราศีกันย์ ๗. ราศีตุล ๘. ราศีพิจิก ๙. ราศีธนู ๑๐. ราศีมังกร ๑๑. ราศีกุมภ์ ๑๒. ราศีมีน

ระบุไว้ว่า พระอาทิตย์จี่ราชสีห์ และพระอาทิตย์เองก็ถูกสร้างขึ้นมาจากราชสีห์ คือพระอิศวรเอาราชสีห์ ๖ ตัวมาป่นให้ละเอียดแล้วห่อด้วยผ้าแดง พรมน้ำอมฤต ก็บังเกิดเป็นพระอาทิตย์ขึ้น^๔

ราศี ๑๒ ราศีจึงมีราศีสิงห์รวมอยู่ด้วย ในทางโหราศาสตร์ก็ยังมีคำทำนายทายทักผู้ที่เกิดในระหว่าง ๒๔ กรกฎาคม - ๒๓ สิงหาคม ตัวอย่างดังนี้

การงานของชาวสิงห์ในสัปดาห์นี้นักหนาตรงที่มีความกดดันสูง โดยเฉพาะงานด้านการสื่อสาร และบางทีอาจจะต้องลุกขึ้นมาพูดเพื่อทวงสิทธิ์หรือปกป้องงานของตนเอง จึงใช้สติปัญญาของตัวเองเพื่อสร้างผลลัพธ์ในทางบวก จะมีเรื่องยุ่งยากทางการเงิน มีการเพิกถอน โยกย้ายการลงทุน แต่ก็จะแก้ไขได้ คุณจะหมดเงินไปกับค่าพาหนะ หรือต้องตะลอนๆ เดินทาง กว่าจะได้เงินมาสักก้อน สำหรับสุขภาพยังคงสดใสแข็งแรงดี หน้าตาจะคู่ผ่องใสเป็นพิเศษ ด้านความรัก คนโสดยังคงค้ำเค้นอยู่บนคาน ส่วนคิดจะสอยคนมีเจ้าของนะ เลิกเสียดิน บาบกรรม คนไม่โสดอาจได้แบ่งปันโชคลาภที่เข้ามาถึงมือฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง หรือร่วมกันลงทุนในธุรกิจใหม่^๕

รายละเอียดของคนผู้ที่เกิดในราศีสิงห์ มีตัวอย่างดังนี้

สัญลักษณ์	สิงห์
ราศีเพศชาย	ชาย
ธาตุ	ไฟ
ลักษณะเฉพาะตัว	หนักแน่น
ดาวเคราะห์ที่ครอบงำ	ดวงอาทิตย์
ร่างกายส่วนที่สังการ	หลัง กระดูกสันหลัง หัวใจ
นิสัยเด่น	ฟุ้งซ่าน
คำเด่น	“ฉันจะ....”
วันโชคดี	วันอาทิตย์
เลขเด่น	๘ และ ๕
อัญมณีถูกโฉลก	ทับทิม

^๔ ศ. พลายน้อย, สัตว์หิมพานต์, หน้า ๑๓๕.

^๕ พรายพรรณ โคนบุตร, “ดวงรอบสัปดาห์”, โพสต์ทูเดย์, (วันอาทิตย์ที่ ๗ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๐) :

ลิเด่น	ทอง ส้ม
ดอกไม้	ดอกทานตะวัน
ต้นไม้	ต้นไม้มีผลเปรี้ยวทุกชนิด
โลหะ	ทอง
สัตว์ที่คุ้น	ม้า ^{๑๑}

คำทำนายทายทักและรายละเอียดข้างต้น เป็นเพียงความเชื่อส่วนบุคคลเท่านั้น แสดงบุคลิกนิสัย ของคนที่เกิดในราศีสิงห์ แสดงให้เห็นว่าอิทธิพลของราศีที่ยังมีอยู่ในด้าน การศึกษาวิชาโหราศาสตร์ ผสมระหว่างคติความเชื่อทางลัทธิศาสนา ตามตำนานต่างๆ ในอดีตซึ่ง ถูกสืบสานมาถึงปัจจุบัน

๔.๑.๓ ด้านปฏิมากรรม

ราศีที่ปรากฏในงานปั้น งานแกะสลัก ซึ่งพบในอดีตนั้นเป็นที่นิยมกันมาก ทำรูปสิงห์หรือราศีเพื่อประดับสถานที่ต่างๆ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงนิพนธ์ไว้ในเรื่องเที่ยวพม่าตอนหนึ่งว่า

พระเจดีย์ที่สำคัญในเมืองพม่ามักมีรูปสิงห์ตัวใหญ่อยู่สองข้างปากทางเข้า บริเวณทุกแห่ง การนำรูปสิงห์ตั้งประจำปากทางคูประหลาด ที่ชอบทำกันทั้งจีน เขมร และชวา ไม่ใช่แต่พม่าเท่านั้น สิงห์ก็คือราศีนั่นเอง ในเมืองไทยเราแต่โบราณก็ชอบทำรูปสิงห์ตั้งปากทาง แต่มักทำรูปสิงห์แบบเขมร หรือมิฉะนั้นก็เอาสิงโตจีนมาตั้ง เห็นทำรูปหล่อเป็นสิงห์ไทย แห่งเดียวที่วัดพระเชตุพนฯ เป็นของพระสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประดิษฐ์ขึ้น น่าจะเป็นเพราะทรงพระราชปรารภว่ารูปสิงห์แบบไทยยังไม่มีใครทำมาแต่ก่อน จึงทรงสร้างขึ้นก็เป็นได้ มูลเหตุที่ทำรูปราศีที่ตั้งปากทาง น่าจะได้คติมาแต่ครูเดียวกันทั้งนั้น แต่เดิมเห็นจะทำให้เป็นรูปศักดิ์สิทธิ์สำหรับรักษาสถาน มิให้คนอันตรายเข้าไปประทุติร้ายในบริเวณที่นั้นเป็นคำมูล^{๑๑}

^{๑๑} โสภภาพรรณ รัตนะ, *อ่านใจคนรัก จากดวงดาว*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ ฯ : สำนักพิมพ์ข้าวฟ่าง, ๒๕๓๕), หน้า ๒๖.

^{๑๑} อ้างใน ส. พลายน้อย *สัตว์หิมพานต์*, หน้า ๑๓๖.

ปฏิมากรรมในปัจจุบันที่ยิ่งใหญ่อลังการกว่าในอดีต นั่นคือ รูปปั้นสิ่งคู่ ขนาดมหึมา^๒ ใหญ่กว่าของจริง ซึ่งคู่แล้วมีลักษณะคล้ายรูปสาบแปลงข้างซุ้มประตูกำแพงแก้วพระอุโบสถ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม กรุงเทพมหานคร

๔.๑.๔ ด้านสถาปัตยกรรม

งานสถาปัตยกรรมที่ใช้ราชสีห์มาเป็นแนวคิดหลักในการสร้างมีมาก ไม่ว่าจะเป็นโต๊ะหมู่บูชาหรือฐานของตัวสถาปัตยกรรม โบสถ์ วิหาร เจดีย์ ก็ยังมีรูปแบบฐานสิ่ง เช่น รูปสิ่งที่พักบันได (พลสิ่ง) วัดรงคนาด ศิลปะอินเดีย^๓

ในด้านศาสนาได้นำรูปสิ่งมาใช้เป็นส่วนประกอบของงานสถาปัตยกรรม ด้วยเหตุผลที่ว่า สิ่งเป็นรูปสัตว์สิริมงคล เป็นสัตว์ตระกูลสูง เป็นสัตว์เทพมีบุญบารมี มียศและศักดิ์ อีกทั้งลักษณะรูปร่างสิ่งยังมีความสง่างาม เข้มแข็ง ทรง เมื่อนำมาประดับหรือสร้างจะเสริมคุณค่าของสิ่งเหล่านั้น เช่น ธรรมาสน์สิ่งวัดศรีนวลแสงสว่างอารมณ์ แสดงเอกลักษณ์ของงานได้อย่างกล้าหาญและสร้างสรรค์ เป็นสื่อที่แสดงออกถึงความเคารพ ความศรัทธาที่มีต่อพระพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี^๔

สรุปได้ว่า มูลเหตุที่ก่อให้เกิดงานด้านสถาปัตยกรรมเกี่ยวกับสิ่ง คือ คตินิยมความเชื่อทางศาสนาเป็นพื้นฐาน ผสมกับกริยาทำทาง ความสง่างามของราชสีห์ ถูกนำมาใช้เป็นแนวคิดหลักในการสร้างงานสถาปัตยกรรมทั้งในประเทศไทย และประเทศเพื่อนบ้านใกล้เคียงที่นับถือพระพุทธศาสนา

^๒ มัลลิกา นามสง่า, “ตามรอยประวัติศาสตร์...ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช”, โปสต์ทูเดย์, (วันเสาร์ที่ ๒๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๐) : ๒๕.

^๓ ส. พลายน้อย, สัตว์หิมพานต์, หน้า ๑๔๖.

^๔ ปิยะศักดิ์ ปักโกทานัง, “ธรรมาสน์สิ่ง วัดศรีนวลแสงสว่างอารมณ์ บ้านชีทวน ตำบลชีทวน อำเภอเขื่อนใน จังหวัดอุบลราชธานี”, ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม , ๒๕๕๑), หน้า ๒๑๖.

๔.๑.๕ ด้านจิตรกรรม

จิตรกรรมเป็นความงามทางศิลปะที่ผ่านกระบวนการความคิดของจิตรกรก่อปรด้วยปัญญา และศรัทธาในลัทธิศาสนามีมาแต่โบราณกาล ถ้ายทอดจินตนาการอันวิจิตรเป็นจิตรกรรมฝาผนังปรากฏตามฝาผนังภายในพระอุโบสถ พระวิหาร ศาลาการเปรียญ พระปรารักษ์ หรือพระสถูปเจดีย์ส่วนใหญ่เขียนเป็นเรื่องราวในพุทธประวัติ นิทานชาดก ไตรภูมิ และปริศนาธรรม^๕

ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่ผู้วิจัยนำมากล่าวในงานวิจัยนี้ ได้แก่ ภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดเครือวัลย์วรวิหาร กรุงเทพมหานคร เพราะมีภาพและเรื่องราวเกี่ยวกับชาดก สอดคล้องกับนิทานชาดกที่เกี่ยวข้องกับราชสีห์ ๑๐ ชาดก คือ

๑. วิโรจนชาดก   ๒. สิงคาลชาดก   ๓. สูกรชาดก   ๔. คุณชาดก
๕. ทัทรชาดก   ๖. สีหโกตถุชาดก   ๗. มโนชชาดก   ๘. มหาอุกกาตชาดก
๙. ทูททภูยชาดก   ๑๐. ชัมพูกชาดก

แม้ว่าภาพจิตรกรรมฝาผนังที่เกี่ยวกับเรื่องราชสีห์จะไม่มีครบทั้ง ๑๐ ชาดก แต่ว่าก็ขาดไปเพียง ๒ ชาดกเท่านั้น คือ มหาอุกกาตชาดกและทูททภูยชาดก นับว่ายังมีหลักฐานทางจิตรกรรมที่อ้างอิงได้

๔.๒ การใช้ราชสีห์เป็นสัญลักษณ์

มีคำถามว่า ทำไมจึงนำราชสีห์มาเป็นสัญลักษณ์ จากหลักฐานข้อมูลทางวรรณกรรม พระพุทธศาสนาและจากตำราต่างๆ พบว่า ราชสีห์เป็นสัตว์ตระกูลสูง เป็นเจ้าแห่งสัตว์ป่า มีรูปร่างสง่างาม ทรงพลังกำลังมาก เป็นสัตว์ที่มีความน่าเกรงขาม

ผู้วิจัยนำลักษณะของราชสีห์มาเป็นหลักอ้างอิง เพื่อตอบคำถามที่ตั้งไว้ ตามที่กล่าวไว้ในหนังสือปัญหาพระยามิลินท์ สีหวรรคที่ ๕ ที่ว่าราชสีห์มีคุณลักษณะประจำตัว ๗ ประการ บทที่ ๒ หน้าที่ ๒๔ - ๒๕

^๕ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, จิตรกรรมฝาผนัง นิทานชาดก (พระเจ้า ๕๐๐ชาติ), (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๐), หน้า ๑๒.

ลักษณะของราชสีห์ทั้ง ๗ ประการนั้น เป็นสื่อสัญลักษณ์ทางธรรมที่สามารถนำมาเป็นสัญลักษณ์ทางโลกได้ เพราะมีบรรดาธิบายในแต่ละข้อไว้อย่างสมบูรณ์ ซึ่งพอที่จะเชื่อมโยงระหว่างวรรณคดีกับเหตุผลของการนำราชสีห์มาสร้างเป็นรูปสัญลักษณ์ ดังปรากฏตามสถานที่ต่างๆ ของคนไทย รวมถึงในสังคมเพื่อนบ้านด้วย เช่น เมียนมาร์ สิงคโปร์ เป็นต้น

รูปสิงห์ที่พบในเมืองไทยมีทั้งแบบอินเดีย แบบขอม และแบบจีน ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์เรือสำเภาไทยไปค้าขายที่เมืองจีน ก็บรรทุกสิงโตหินมามากมาย ซึ่งส่วนมากเป็นสิงโตอมลูกแก้ว อย่างที่ตั้งอยู่ตามประตูวัด ลัทธิสร้างรูปสิงห์นี้ปรากฏว่าทำกันมาช้านาน พระเจ้าอโศกมหาราชได้สร้างเสาศิลาที่มีรูปสิงห์สี่ทิศขึ้นต้นหนึ่ง ซึ่งในปัจจุบันรัฐบาลอินเดียใช้ตราสิงห์นี้เป็นตราเครื่องหมายของทางราชการ^{๑๖}

๔. ๒. ๑ ความเป็นมาของการใช้ราชสีห์เป็นตราสัญลักษณ์

ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี มีบัญญัติไว้ในพระธรรมนูญ ศก ๑๕๕๕ แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ว่า **ตราพระคชสีห์** เป็นตราประจำตำแหน่งพระยามหาเสนาบดี วิริยภักดี บดินสุริยฤาไชย อโภยพิริบรากรมภาหุ สมุหพระกลาโหม^{๑๗}

ตราราชสีห์ ตราคชสีห์ และตราบัวแก้วเป็นตราประจำตำแหน่งของกรมใหญ่ที่กำกับราชการ คือ กรมมหาดไทย และกรมพระกลาโหม^{๑๘}

ตราราชสีห์และตราคชสีห์จึงเป็นตราของกรมใหญ่ที่มีใช้มาตั้งแต่กรุงศรีอยุธยา สมัยต้นรัตนโกสินทร์^{๑๙} ปัจจุบันกรมมหาดไทย คือ กระทรวงมหาดไทย กรมพระกลาโหม คือ กระทรวงกลาโหม

^{๑๖} ส. พลายน้อย, **สัตว์หิมพานต์**, หน้า ๑๒๘ - ๑๒๙.

^{๑๗} สถาบันภาษาศาสตร์, **ปทานุกรมฉบับหลวง**, (กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์ประจักษ์การพิมพ์, ม.ป.ป.), หน้า ๑๔๓๖.

^{๑๘} สำนักงานเลขานุการ สำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม, **พญาคชสีห์สยามปฐพีพิทักษ์**, (กรุงเทพฯ ฯ : กระทรวงกลาโหม, ๒๕๔๘), หน้า ๑๕ - ๒๐.

^{๑๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖.

๔.๒.๒ กระทรงที่ใช้ราชสีห์เป็นตราสัญลักษณ์

ในปัจจุบัน ยังมีหน่วยงานของรัฐบาลไทยที่ใช้ราชสีห์เป็นตราสัญลักษณ์ ได้แก่ สำนักนายกรัฐมนตรี และกระทรวงกลาโหม นอกจากนี้ ประเทศสิงคโปร์ใช้รูปสิงห์หมอบเป็นสัญลักษณ์ อังกฤษทำเป็นตราสิงโตอยู่คู่กับม้ามีเขา อินเดียใช้ทำเป็นตราราชการ

จากการสำรวจหลักฐานต่างๆ ผู้วิจัย พบว่า ประเทศไทยนิยมใช้รูปสัตว์ และสิ่งของต่างๆ เป็นตราสัญลักษณ์ตามลักษณะชื่อบ้านนามเมือง และตามตำนานของจังหวัด

จังหวัดยโสธร ชื่อเดิม คือ บ้านสิงห์ท่า, เมืองยศสุนทร ตราสัญลักษณ์ที่ใช้ ได้แก่ รูปพระธาตุอานนท์ มีดอกบัวรองรับใต้ฐานพระธาตุ และรูปสิงห์ (๒ ตัว) ขนาบข้าง^{๒๐}

เหตุผลในการใช้รูปราชสีห์เป็นตราสัญลักษณ์ มีตัวอย่างดังนี้

การที่คชสีห์^{๒๑} และราชสีห์ ถูกนำมาประกอบอาคารหรือสถานที่สำคัญ ต่างๆ ไม่ว่าจะ เป็นหน้าบันของศาลาว่าการกลาโหม ลวดลายที่ขอบฐานบนพระบรมรูปทรงม้า หรือซุ้มรับเสด็จนั้น จึงเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงความจงรักภักดีของเสนาบดี และข้าราชการฝ่ายสมุหนายกและสมุหกลาโหมต่างถวายการปกป้องพระราชวงศ์จักรี อันมีจักรและตรีศูลเป็นเครื่องหมายแห่งกษัตริย์กรุงรัตนโกสินทร์^{๒๒}

ตรงบริเวณด้านหน้าของกระทรวงกลาโหมจึงมีพญาคชสีห์ราชเสนีพิทักษ์ และพญาคชสีห์สยามปฐพีพิทักษ์ ยืนตระหง่าน สง่างาม สื่อสัญลักษณ์แทนทหาร และเป็นถาวรวัตถุที่อยู่คู่กับกระทรวงกลาโหม รวมถึงเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของข้าราชการทหารด้วย

^{๒๐} ฝ่ายวิชาการ สำนักพิมพ์หอสมุดกลาง ๐๕, เทียวทั่วไทย ของดี ๗๖ จังหวัด, (กรุงเทพฯ ฯ : สำนักพิมพ์หอสมุดกลาง ๐๕, ม.ป.ป.,) หน้า ๑๘๗.

^{๒๑} สถาบันภาษาศาสตร์, ปทานุกรมฉบับหลวง, หน้า ๑๔๗๖. คชสีห์ สัตว์ในนิยาย มีรูปเหมือนราชสีห์ แต่มีวงเหมือนช้าง ในอินเดียสมัยโบราณ ใช้คำว่า “คชสิงห์” ไม่ใช่ “คชสีห์” และใช้น้อยมาก เป็นชื่อนักกวีคนหนึ่ง กับเจ้านายอีกองค์หนึ่ง

^{๒๒} สำนักงานเลขานุการ สำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม, พญาคชสีห์สยามปฐพีพิทักษ์, หน้า ๓๐.

สรุปได้ว่า ปัจจุบันหน่วยงานของรัฐบาลไทยที่ยังใช้ราชสีห์เป็นสัญลักษณ์มีอยู่ ๒
กระทรวง ได้แก่

กระทรวงมหาดไทย ซึ่งเป็นใหญ่ฝ่ายพลเรือน ราชสีห์ในที่นี่ หมายถึง มหาดไทย
และกระทรวงกลาโหม ตราสัญลักษณ์ที่ใช้ คือ คชสีห์ หมายถึง กลาโหม เป็นใหญ่ฝ่ายทหาร

สัญลักษณ์ของทั้ง ๒ กระทรวงเป็นสื่อแทนพนักงานที่มีหน้าที่ป้องกันรักษาพระ
ราชอาณาจักร ตลอดจนจังหวัดยศไชยที่ใช้อุปราชสีห์เป็นสัญลักษณ์คู่กับพระธาตุนันทน์ แสดงถึง
บทบาทของราชสีห์ที่มีหน้าที่สำคัญคือปกป้องศาสนาสถานให้คงอยู่คู่สังคมไทยตลอดไป

บทที่ ๕

สรุปและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลวิจัย

ราชสีห์หรือสิงโต มาจากคำว่า สีห มิกินท หรือมิกราช ได้ฉายาว่า เป็นราชาแห่งสัตว์ ตามหลักฐานในภาษาบาลี ทางภาษาศาสตร์เรียกว่า Panthera Leo ภาษาอังกฤษเรียกว่า Lion ซึ่งจัดอยู่ในสัตว์ตระกูลเดียวกับเสือและแมวป่าที่เรียกว่า Felidae มีถิ่นกำเนิดอยู่ในทวีปแอฟริกาและอินเดีย

ราชสีห์เรียกชื่อได้หลายอย่างตามลักษณะท่าทาง เรียกว่า มิกินทเพราะได้รับการยกย่องว่าเป็นเจ้าแห่งสัตว์ทั้งหลาย เรียกว่า เกสรี หมายถึงราชสีห์ที่มีขนเป็นแผงเหมือนชฎา เรียกว่า สีหะ มีความหมาย ๒ ประการ คือ ๑. เพราะเป็นสัตว์ที่เบียดเบียนสัตว์ทั้งหลาย ๒. เพราะเป็นสัตว์ที่มีความอดทน

พระพุทธเจ้าได้รับการยกย่องว่าเปรียบเสมือนนุรุชสีหะ เพราะทรงถือเยี่ยงราชสีห์ ๗ ประการ สอดคล้องกับคำว่า ราชสีห์ ในพระไตรปิฎกหมายถึง สัตว์ที่รักษาความสะอาด คำว่า พญาราชสีห์ หมายถึงสัตว์มีฤทธิ์มาก มีศักดิ์และอำนาจมาก

ราชสีห์แบ่งตามคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนามี ๔ ประเภท คือ ๑. ดินราชสีห์ ได้แก่ ราชสีห์ที่มีกายหม่นดั่งสีปีกนกเขา รูปร่างคล้ายแม่โค กินหญ้าเป็นอาหาร ๒. กาพราชสีห์ ได้แก่ ราชสีห์ที่มีกายดั่งวัวดำ กินหญ้าเป็นอาหาร ๓. ปันฑุราชสีห์ ได้แก่ ราชสีห์ที่มีกายเหลืองดั่งใบไม้ กินเนื้อสัตว์กินมนุษย์ ๔. ไกรสรราชสีห์ ได้แก่ ราชสีห์ที่มีปากสีแดงดุจครั่ง มีสร้อยคอแดงและขวาสลับกัน กินเนื้อสัตว์และจัดเป็นเจ้าแห่งสัตว์ป่าที่มีอำนาจสูงสุด

ราชสีห์อีกประเภทหนึ่งคือ นรสีห์หรือนรราชสีห์ ได้แก่ ราชสีห์ที่มีตัวเป็นคน แต่หน้าเป็นราชสีห์ กินเนื้อและผลไม้เป็นอาหาร มีอยู่เฉพาะสมัยที่มีพระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นในโลกเท่านั้น เรื่องราวของนรสีห์หรือนรราชสีห์มีปรากฏในตำนานของอียิปต์ พม่า และไทย

ราชสีห์มีความสำคัญต่อหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา คือ ใช้เป็นสัญลักษณ์ทางธรรม โดยนำเอากริยา ทำทางอันองอาจ สง่างามของราชสีห์มาเปรียบเทียบกับ การบันลือสีหนาทของพระพุทธเจ้า พระสาวก

ด้านความสัมพันธ์ของราชสีห์กับพระโพธิสัตว์ พบว่า พระสมณโคดมพุทธเจ้า เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ เคยเกิดเป็นราชสีห์ ๑๐ ครั้งใน ๑๐ ชาดก ได้แก่

๑. วิโรจนชาดก
๒. ลิงกาลชาดก
๓. สุกรชาดก
๔. คุณชาดก
๕. ทัทรชาดก
๖. สีหโกตถชาดก
๗. มโนชาดก
๘. มหาอุกกุสชาดก
๙. พุทททายชาดก
๑๐. ชัมพูชาดก

ลักษณะของภิกษุในพระพุทธศาสนามีบทบัญญัติไว้ว่า ห้ามภิกษุฉันเนื้อราชสีห์ ภิกษุรูปใดล่วงละเมิด ภิกษุรูปนั้นต้องอาบัติสาธณเวา คือทุกกฏ ลักษณะข้อนี้พระพุทธเจ้า บัญญัติไว้ เพราะทรงเห็นว่าราชสีห์เป็นสัตว์ป่ามีอันตราย สัตว์ที่กินเนื้อเป็นอาหารมีกลิ่น ตั้วคาว

ราชสีห์ยังมีอิทธิพลต่อคติความเชื่อของคนไทยในหลายด้าน คือ ด้านประเพณี คนไทยเชื่อสายจีนยังคงสืบทอดพิธีแห่สิงโตกันอยู่ ด้านการศึกษา สิงโตถูกนำมาเป็น สัญลักษณ์ของคนที่เกิดในราศีสิงห์ ตามคติความเชื่อที่ได้รับมาจากตำราโหราศาสตร์ และ นิยมใช้สืบทอดมาจนถึงทุกวันนี้

งานปฏิมากรรมที่ใช้รูปสิงโตหรือราชสีห์เป็นแบบในการสร้างอย่างยังได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย ดังปรากฏตามสถานที่ต่างๆ เช่น หน้าโบสถ์ อาคาร สถานที่ของหน่วยงานของรัฐและเอกชน พบว่า มีรูปปั้นราชสีห์หรือสิงโตวางตั้งไว้มากมาย ที่โดดเด่นที่สุด คือ ตรงด้านหน้าของกระทรวงกลาโหมมีรูปปั้นพญาคชสีห์อยู่ ๒ ตัว เป็นสัญลักษณ์ของผู้มีหน้าที่ปกป้องแผ่นดินและราชอาณาจักรไทย

สัญลักษณ์ตราของกระทรวงมหาดไทย และกระทรวงกลาโหม ใช้ตราราชสีห์ และคชสีห์มาตั้งแต่สมัยสมัยอยุธยาจนถึงปัจจุบัน รวมทั้งจังหวัดยศธรที่ใช้รูปสิงห์คู่เป็นตราสัญลักษณ์

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

ผู้วิจัยเห็นว่า ราชสีห์หรือสิงโตเป็นสัตว์ที่ได้รับการยกย่องอย่างสูงทั้งในทางวรรณคดีและในทางสัตววิทยา สื่อสัญลักษณ์แทนความดี ความมองอาจความสง่างาม ที่ถูกมองในด้านบวกอันตรงกันข้ามกับสัตว์อีกชนิดหนึ่งคือ สุนัขจิ้งจอก ซึ่งมีประเด็นการศึกษาดังนี้

๑. การศึกษาเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างราชสีห์กับสุนัขจิ้งจอกว่า มีความเกี่ยวข้องกันอย่างไร

๒. ศึกษาเรื่องราชสีห์กับสุนัขจิ้งจอกที่ปรากฏในวรรณคดีชาดก แล้วนำมาเปรียบเทียบคุณลักษณะที่ดีของราชสีห์กับความไม่ดีของสุนัขจิ้งจอก

ผู้วิจัยเห็นว่า ผลวิจัยที่จะได้จากการศึกษาเรื่องของสุนัขจิ้งจอกกับราชสีห์จะมีประโยชน์ต่อสังคมไทย สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนไทยที่ต้องการสร้างเสริมคุณธรรมและจริยธรรม เพราะสุนัขจิ้งจอกเป็นสัญลักษณ์แทนความชั่วร้าย เจ้าเล่ห์ ฉลาดแกมโกง และเป็นสื่อที่ชี้ให้เห็นความดีและความชั่วได้อย่างชัดเจน

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี.** ฉบับมหาจุฬาเตปีฎกั ๒๕๐๐.

เล่มที่ ๒๗. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๓๕.

_____ . **พระปิฎกภาษาไทย.** ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. เล่มที่ ๑๑. กรุงเทพฯ :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____ . **พระไตรปิฎกภาษาไทย.** ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. เล่มที่ ๑๒.

กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____ . **พระไตรปิฎกภาษาไทย.** ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. เล่มที่ ๒๗.

กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____ . **พระไตรปิฎกภาษาไทย.** ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. เล่มที่ ๒๘.

กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____ . **อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาอรรถกถา.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๒.

_____ . **ฐีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาฐีกา.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬา

ลงกรณราชวิทยาลัย, โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๕.

_____ . **ปกรณ์วิเสสภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาปกรณ์วิเสส.** กรุงเทพฯ :

โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๕.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับสยามรฤตเตปีฎกั ๒๕๒๕.**

กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

_____ . **พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด ๕๑ เล่ม.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์

มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

๒. ข้อมูลวิทยุภูมิ

(๑) หนังสือ :

กรมศิลปากร. จักรวาททีปนี. กรุงเทพฯ ฯ : หจก. เซ็นทรัลเอ็กซ์เพรสศึกษาการพิมพ์, ๒๕๒๖.

_____. ไตรภูมิภค หรือไตรภูมิพระร่วง. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ ฯ : อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๖.

_____. โลกที่ปกสาร. กรุงเทพฯ ฯ : ห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคล สหประชาพาณิชย์, ๒๕๓๕.

_____. โลกบัญญัติ. กรุงเทพฯ ฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด โรงพิมพ์อักษรไทย, ๒๕๒๘.

_____. สมุดภาพไตรภูมิ ฉบับกรุงศรีอยุธยา - ฉบับกรุงธนบุรี เล่ม ๑. กรุงเทพฯ ฯ : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๒.

_____. สมุดภาพไตรภูมิ ฉบับกรุงศรีอยุธยา - ฉบับกรุงธนบุรี เล่ม ๒. กรุงเทพฯ ฯ : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๒.

กองทัพ วีระประจักษ์. สารนิเทศจากคัมภีร์โอบานสมัยอยุธยา. กรุงเทพฯ ฯ : ไอเดียสแควร์, ๒๕๓๓.

จิรนนท์ สมประสงค์. ประวัติศิลปะ. กรุงเทพฯ ฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕.

เจือ สตะเวทิน. ตำรับวรรณคดี. พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ม.ป.ป.

ชนิด อยู่โพธิ์. ตำนานเทศน์มหาชาติ. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๐๑.

พระครูวินัยธร (มานพ กนฺตสีโล). เล่าเรื่องตามแหล่งในมหาเวสสันดรชาดก. กรุงเทพฯ ฯ : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๘.

พระเทพเวที (ประยูรค์ ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

พยัคฆ์ (นามแฝง). พระเจ้า ๑๐ ขาติ. กรุงเทพฯ : อำนวยศาสน์การพิมพ์, ๒๕๓๕.

ยศ สันตสมบัติ. มนุษย์กับวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์,
๒๕๓๗.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. กรุงเทพฯ :
นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖.

ส. พลายน้อย (นามแฝง). เล่าเรื่องพม่ารามัญ. กรุงเทพฯ : พิมพ์คำ, ๒๕๔๔.

_____. สัตว์นิยาย. กรุงเทพฯ : แสงศิลป์การพิมพ์, ๒๕๓๒.

_____. สัตว์หิมพานต์. กรุงเทพฯ : แสงศิลป์การพิมพ์, ๒๕๓๒.

เสฐียรโกเศศ (นามแฝง). เล่าเรื่องในไตรภูมิ. พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์, ๒๕๑๑.

สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. อุปกรณ์วรรณคดีพระพุทธศาสนา คู่มือพระปฐมสมโพธิกถา.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๕.

(๒) วิทยานิพนธ์ :

คุณากร ไชยโรจน์. “คตินิยมและคุณค่าที่ปรากฏในงานประติมากรรมรูปสัตว์ใน
วัดในพระพุทธศาสนานิกายหินยาน อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา”.
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยทักษิณ, ๒๕๔๗.

นเรศมันต์ เพชรนาจักร. “การศึกษาวิเคราะห์หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาและวิธีการ
สอนในโคลงโลกนิติ”. อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๓.

ปิยะศักดิ์ ปักโคทานัง. “ธรรมาสันสังข์ วัดศรีนวลแสงสว่างอารมณ์ บ้านชีทวน ตำบล
ชีทวน อำเภอเมืองใน จังหวัดอุบลราชธานี”. ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต.
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๓.

พระมหาไกรวรรณ ชินทตฺติโย (ปุ่นจันทร์). “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของพระ
เทวทัตที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พระมหาวิศิษฐ์ ปญฺญาวฑฒโน (กฤษวี). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องอุปมาภพในมิลินท

ปัญหา ”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

สมเพลิน ชนะพจน์. “การศึกษาเรื่องช้างในวรรณคดีพระพุทธศาสนา”. วิทยานิพนธ์
พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, ๒๕๔๘.

(๓) ภาษาอังกฤษ :

Library of Congress Cataloging - in - Publication Data **Webster’ s Encyclopedic
Unabridged Dictionary Of The English Language.** Gramercy Books,1994.

Malalasekera, G.P. **Dictionary of Pali Proper Names.** Vols. I, II, London :
Pali Text Society, 1974.

_____. Editors. **Encyclopaedia of Buddhism.** Vols. I, II, III, VI, V. Published
by the Government of Srilanka, Printed of the State Printing Corporation
Srilanka, 1961-1990.

Rhys D. & William S. **Pali – English Dictionary.** Delhi : Motilal Banarsidass,1993.

T. W. Rhys & William S. **Pali - English Dictionary.** The Pali Text Society,
Oxford, 1992.

_____. **Pali - English Dictionary.** Delhi : Reprint Motilal Banarsidass, 1997.

ภาคผนวก

อสังขยานุพยัญชนะ ๘๐ ประการ ได้แก่

๑. มีนิ้วพระหัตถ์และนิ้วพระบาทอันเหลืองงาม
๒. นิ้วพระหัตถ์ และนิ้วพระหัตถ์เรียวยอกไปโดยลำดับตั้งแต่ต้นจนปลาย
๓. นิ้วพระหัตถ์ และนิ้วพระบาทกลมคุดนายช่างกลึงเป็นอันดี
๔. พระนขาทั้ง ๒๐ มีสีอันแดง
๕. พระนขาทั้ง ๒๐ นั้นงอนงามซ้อนขึ้นเบื้องบนมิได้ค้อมลงเบื้องต่ำ คุดเล็บแห่งสามัญชนทั้งปวง
๖. พระนขานั้นมีพรรณอันเกลี้ยงกลมสนิทมิได้เป็นริ้วรอย
๗. ข้อพระหัตถ์และข้อพระบาทซ่อนอยู่ในพระมังสะมิได้สูงขึ้นปรากฏออกมาภายนอก
๘. พระบาททั้งสองเสมอกันมิได้ย่อมใหญ่กว่ากันมาตราว่าเท่าแมล็ดงา
๙. พระค้ำเนินงามคุดอาการเดินแห่งกฤษรชาติ
๑๐. พระค้ำเนินงามคุดสีหราช
๑๑. พระค้ำเนินงามคุดค้ำเนินแห่งหงส์
๑๒. พระค้ำเนินงามคุดอุสภราชค้ำเนิน
๑๓. ขณะเมื่อขึ้นจะย่างค้ำเนินนั้น ยกพระบาทเบื้องขวาข้างไปก่อน พระกายข้างไปข้างเบื้องขวาก่อน
๑๔. พระขานุมณฑลเกลี้ยงกลมงามบริบูรณ์บมิได้เห็นอัญฐิสะบ้าปรากฏออกมาภายนอก
๑๕. มีบุรุษพยัญชนะบริบูรณ์ คือมิได้มีกิริยามารยาทคล้ายสตรี
๑๖. พระนาภิมิได้บกพร่อง กลมงามมิได้วิกลในที่ใดที่หนึ่ง
๑๗. พระอุทรมีสันฐานอันลึก
๑๘. ภายในพระอุทรมีรอยเวียนเป็นทักษิณาวฏฏ
๑๙. ถ้าพระเพลาทั้งสองกลมงามคุดลำสุวรรณกัททลี
๒๐. พระกรทั้งสองงามคุดงวงแห่งเอราวัณเทพยหัตถ์
๒๑. พระอังกापไพใหญ่่น้อยทั้งปวงจำแนกเป็นอันดี คือ งามพร้อมทุกสิ่งหาที่ ตำหนิบมิได้
๒๒. พระมังสะที่ควรจะหนาก็หนา ที่ควรจะบางก็บางตามที่ทั้งทั้งพระสรีระ
๒๓. พระมังสะมิได้หดหู่ในที่ใดที่หนึ่ง

๒๔. พระสรีระกายทั้งปวงปราศจากต่อมไฝปานมูลแมลงวันมิได้มีในที่ใดที่หนึ่ง
๒๕. พระกายงามบริสุทธิ์พร้อมสมกัน โดยตามลำดับเบื้องบนแลเบื้องล่าง
๒๖. พระกายงามบริสุทธิ์พร้อมสิ้นปราศจากมลทินทั้งปวง
๒๗. ทรงพระกำลังมากเสมอด้วยกำลังแห่งกฤษราชชาติ ประมาณถึงพันโกฏิช้าง ถ้าจะประมาณด้วยกำลังของบุรุษก็ได้ถึงแสนโกฏิบุรุษ
๒๘. มีพระนาสิกอันสูง
๒๙. ตัณฐานพระนาสิกงามแฉล้ม
๓๐. มีพระโอษฐ์เบื้องบนเบื้องต่ำมิได้เข้าออกกว่ากัน
๓๑. พระทนต์บริสุทธิ์ปราศจากมูลมลทิน
๓๒. พระทนต์ขาวดุจสีสังข์
๓๓. พระทนต์เกลี้ยงสนิทมิได้เป็นริ้วรอย
๓๔. พระอินทรีย์ทั้ง ๕ มีจักขุนทรีย์เป็นอาทิงามบริสุทธิ์ทั้งสิ้น
๓๕. พระเขี้ยวทั้ง ๔ กลมบริบูรณ์
๓๖. ดวงพระพักตร์มีตัญฐานยาวสวย
๓๗. พระปรารค์ทั้งสองคูเป่งงามเสมอกัน
๓๘. ลายพระหัตถ์มีรอยอันลึก
๓๙. ลายพระหัตถ์มีรอยอันยาว
๔๐. ลายพระหัตถ์มีรอยอันตรง บ่มีได้ค้อมคด
๔๑. ลายพระหัตถ์มีรอยอันแดงรุ่งเรือง
๔๒. รัศมีพระกายโอภาสเป็นปริมณฑลโดยรอบ
๔๓. กระจุกพระปรารค์ทั้งสองเคร่งครัดบริบูรณ์
๔๔. กระจุกพระเนตรกว้างแลยาวงามพอสมกัน
๔๕. ดวงพระเนตรก่อปรด้วยประสาททั้ง ๕ มีขาวเป็นอาทิผ่องใสบริสุทธิ์ทั้งสิ้น
๔๖. ปลายเส้นพระโลมาทั้งหลายมิได้งอมิได้คด
๔๗. พระชีวหามีตัญฐานอันงาม
๔๘. พระชีวหาอ่อนมิได้กระด้างมีพรรณอันแดงเข้ม
๔๙. พระกรรมทั้งสองมีตัญฐานอันยาวดุจกลีบประทุมชาติ
๕๐. ช่องพระกรรมมีตัญฐานอันกลมงาม
๕๑. ระเบียบพระเส้นทั้งปวงนั้นสละสลวยบ่มีได้หุดหู่ในที่อันใดอันหนึ่ง

๕๒. แถวพระเส้นทั้งหลายซ่อนอยู่ในพระมังสะทั้งสิ้น บมิได้เป็นคลื่นฟูขึ้นเหมือนสามัญชนทั้งปวง
๕๓. พระเศียรมีสัณฐานงามเหมือนฉัตรแก้ว
๕๔. ปริมณฑลพระนลาฏโดยกว้างยาวพอสวมกัน
๕๕. พระนลาฏมีสัณฐานอันงาม
๕๖. พระโขนงมีสัณฐานอันงามคุดคั่นธนูอันก่งไว้
๕๗. พระโลมาที่พระโขนงมีเส้นอันละเอียด
๕๘. เส้นพระโลมาที่พระโขนงงอกขึ้นแล้วล้มราบไปโดยลำดับ
๕๙. พระโขนงนั้นใหญ่
๖๐. พระโขนงนั้นยาวสุดหางพระเนตร
๖๑. ผิวพระมังสะละเอียดทั้งทั้งพระกาย
๖๒. พระสรีรกายรุ่งเรืองไปด้วยสิริ
๖๓. พระสรีรกายมิได้มัวหมอง ผ่องใสอยู่เป็นนิตย์
๖๔. พระสรีรกายสดชื่นคุดคอกปทุมชาติ
๖๕. พระสรีรสัมผัสอ่อนนุ่มสนิท บมิได้กระด้างท้าวทั้งพระกาย
๖๖. กลิ่นพระกายหอมฟุ้งคุดกลิ่นสุคนธฤชณา
๖๗. พระโลมามีเส้นเสมอกันทั้งสิ้น
๖๘. พระโลมามีเส้นละเอียดท้าวทั้งพระกาย
๖๙. ลมอัสสาสะปีสสาสะหายพระทัยเข้าออกก็เดินละเอียด
๗๐. พระโอษฐ์มีสัณฐานอันงามคุดเข้ม
๗๑. กลิ่นพระโอษฐ์หอมคุดกลิ่นอุบล
๗๒. พระเกศาดำเป็นแสง
๗๓. กลิ่นพระเกศาหอมฟุ้งจรดลบ
๗๔. พระเกศาหอมคุดกลิ่นโกมลบุบผชาติ
๗๕. พระเกศามีสัณฐานเส้นกลมสลวยทุกเส้น
๗๖. พระเกศาดำสนิททั้งสิ้น
๗๗. พระเกศากรอบรด้วยเส้นอันละเอียด
๗๘. เส้นพระเกศามิได้ยุ่งเหยิง
๗๙. เส้นพระเกศาเวียนเป็นทักษิณาวัดทุก ๆ เส้น

๘๐. วิจิตรไปด้วยพระเกตุมาลา กล่าวคือถ้องแถวแห่งพระรัศมีอันโชตินาการขึ้น ณ เบื้องบนพระอุตม์มงคลิโรตม์

รูปมงคล ๑๐๘ ประการ ได้แก่

๑. ภาพพระแสงหอก	๒. ภาพแว่นส่องพระพักตร์
๓. ภาพดอกพุดซ้อน	๔. ภาพสายสร้อย
๕. ภาพต่างหู	๖. ภาพถ้อยภาชนะ
๗. ภาพพระแท่นที่ประทับ	๘. ภาพปราสาท
๙. ภาพขอช้าง	๑๐. ภาพซุ้มประตู
๑๑. ภาพเงวตฉัตร	๑๒. ภาพพระขรรค์แก้ว
๑๓. ภาพกำหรงนกงู	๑๔. ภาพพระมงกุฏ
๑๕. ภาพเถาวัลย์แก้ว	๑๖. ภาพพัดแก้ววาลวิชนี (พัดขนทราย)
๑๗. ภาพพวงดอกมะลิ	๑๘. ภาพดอกบัวแดง
๑๙. ภาพดอกบัวขาว	๒๐. ภาพดอกบัวหลวงชมพู
๒๑. ภาพดอกบัวหลวงขาว	๒๒. ภาพกระออมมีน้ำเต็ม
๒๓. ภาพถาดมีน้ำ	๒๔. ภาพมหาสมุทรทั้ง ๔
๒๕. ภาพจักรวาล	๒๖. ภาพป่าหิมพานต์
๒๗. ภาพภูเขาสินธู	๒๘. ภาพดวงอาทิตย์
๒๙. ภาพดวงจันทร์	๓๐. ภาพดวงดาว
๓๑. ภาพทวีปใหญ่ทั้ง ๔	๓๒. ภาพทวีปน้อยสองพันซึ่งเป็นบริวาร
๓๓. ภาพพระเจ้าจักรพรรดิพร้อมด้วยข้าราชการบริวาร	
๓๔. ภาพสังข์ขาวทักษิณาวุธ	๓๕. ภาพปลาทองคำ
๓๖. ภาพแม่น้ำใหญ่ ๗ สาย	๓๗. ภาพสระใหญ่ ๗ สระ
๓๘. ภาพภูเขาใหญ่ ๗ เทือก	๓๙. ภาพพญาครุฑ
๔๐. พระพญาจรเข้	๔๑. ภาพธงชัย
๔๒. ภาพธงแผ่นผ้า	๔๓. ภาพพระเก้าอี้แก้ว
๔๔. ภาพพัดโบกทอง	๔๕. ภาพภูเขาไกรลาส
๔๖. ภาพพญาราชสีห์	๔๗. ภาพพญาเสวี่โคร่ง

๔๘. ภาพพญาเสือเหลือง	๔๙. ภาพม้าพลาหก
๕๐. ภาพพญาช้างอุโบสถ	๕๑. ภาพพญาช้างฉัททันต์
๕๒. ภาพพญาสุกรีนาคราช	๕๓. ภาพพญาไก่อ่เถื่อน
๕๔. ภาพพญาโคอุสุภราช	๕๕. ภาพพญาช้างเอราวัณ
๕๖. ภาพมังกรทอง	๕๗. ภาพแมลงภู่ทอง
๕๘. ภาพท้าวมหาพรหมสี่พักตร์	๕๙. ภาพเรือทอง
๖๐. ภาพบัลลังก์แก้ว	๖๑. ภาพพัดใบตาล
๖๒. ภาพเต้าทอง	๖๓. ภาพแม่โคลูกอ่อน
๖๔. ภาพกนิษฐ	๖๕. ภาพนางกนิษฐ
๖๖. ภาพนกกการะเวก	๖๗. ภาพพญานกยูง
๖๘. ภาพพญานกกระเรียน	๖๘. ภาพพญานกจากพราศ
๗๐. ภาพพญานกพริก	๗๑. ภาพเทวโลกชั้นกามาพจร ๖ ชั้น
๗๒. ภาพมหาพรหม ๑๖ ชั้น	

รายชื่อพระมหาสาวก ๘๐ รูป ได้แก่

๑. พระอัญญาโกณฑัญญะ	๒. พระวัปปเถระ
๓. พระภัททิยเถระ	๔. พระมหานามเถระ
๕. พระอัสสชิเถระ	๖. พระยสเถระ
๗. พระวิมลเถระ	๘. พระสุพาหุเถระ
๙. พระปุลณชิเถระ	๑๐. พระควัมปติเถระ
๑๑. พระอรุเวลกัศสปเถระ	๑๒. พระนทีกัศสปเถระ
๑๓. พระคยาก็ศสปเถระ	๑๔. พระสารีบุตรเถระ
๑๕. พระโมคคัลลานเถระ	๑๖. พระมหากัศสปเถระ
๑๗. พระมหากัจจายนเถระ	๑๘. พระอชิตเถระ
๑๙. พระติสสเมตเตยยเถระ	๒๐. พระปุลณกเถระ
๒๑. พระเมตตาคูเถระ	๒๒. พระโศตกเถระ
๒๓. พระอุปสีวเถระ	๒๔. พระนันทกเถระ
๒๕. พระเหมกเถระ	๒๖. พระโตทยกเถระ

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	นายอนุศักดิ์ ปัญญาบุตร
การศึกษา	ปริญญาตรี
ที่อยู่ปัจจุบัน	๑๐๓๑ ตรอกกรถไฟวรพงษ์ ถนนจรัญสนิทวงศ์ แขวงบางพลัด เขตบางพลัด กรุงเทพฯ ๙ ๑๐๓๑๐